

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut komunikačních studií a žurnalistiky

Vendula Havlíková

**Vývoj nabídky vzdělávacích pořadů České
televize v letech 1992 až 2010**

Diplomová práce

Praha 2011

Autor práce: **Vendula Havlíková**

Vedoucí práce: **Mrg. Radim Wolák**

Rok obhajoby: **2011**

Bibliografický záznam

HAVLÍKOVÁ, Vendula. *Vývoj nabídky vzdělávacích pořadů České televize v letech 1992 až 2010*. Praha, 2011. 108 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky. Katedra mediálních studií. Vedoucí diplomové práce Mrg. Radim Wolák.

Abstrakt

Tato diplomová práce mapuje vývoj programové nabídky vzdělávacích pořadů uvedených České televizí v letech 1992 až 2010. Hlavní tendence v tvorbě programové koncepce jsou vykresleny na pozadí konkrétních politických, společenských a technologických souvislostí, jež byly pro Českou republiku v daném období charakteristické.

Teoretická část shrnuje některé relevantní poznatky z oblasti sociologie, psychologie a mediálních studií týkající se procesu socializace a výchovy s důrazem na děti. Jedna samostatná kapitola je věnována problematice definování vzdělávacího pořadu, legislativnímu a další společenskému vymezení poslání České televize ve vztahu ke vzdělávání.

Empirická část prostřednictvím archivních rešerší ročenek a publikací České televize, softwarového systému *PROVYS*, interních i veřejně přístupných dokumentů jednotlivých orgánů ČT a především rozhovory a konzultacemi se současnými i někdejšími pracovníky ilustruje vývoj a změny v daném období. Výsledkem je obsáhlý obraz hlavních tendencí vývoje televizního vzdělávání z produkce pověřených skupin či center. Práce nepodává vyčerpávající všech vzdělávacích pořadů vysílaných Českou televizí v daném období, což by podle vzhledem k amorfnímu charakteru daného žánru snad ani nebylo proveditelné, ale snaží se o kontextualizaci statutu televizního vysílání.

Abstract

This thesis surveys the development of education programmes variety broadcast by the Czech Television from 1992 to 2010. The main tendencies of programme creation are illustrated on the background of specific political, social and technological context characteristic for the Czech Republic in the period concerned.

The theoretical part gathers some relevant information from the fields of sociology, psychology and media studies connected to the socialization process, with special focus on children. One separate chapter is then dedicated to the issue of education programme definition, another to the legislative and further social role of the Czech television in relation to education.

By means of annual almanacs, papers, PROVYS software system, internal and public documents research, as well as a number of interviews with current or former employees of the Czech television, the empirical part illustrates the development and changes referring to the period studied. The result of this is an extensive image of the main tendencies of television education development produces by groups or centers in charge. The thesis does not give a full-range account of all education programmes shown by the broadcaster, as with regard to the amorphous character of the genre this is not even accomplishable, but attempts to present a contextualised status of television education.

Klíčová slova

média, socializace, televize veřejné služby, Česká televize, televizní vzdělávání, vzdělávací pořady, programová koncepce

Keywords

media, socialization, public service television, Czech television, television education, education programmes, programme conception

Rozsah práce: 225 176 znaků, 108 stran

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 20. května 2011

Vendula Havlíková

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Radimu Wolákovi za vedení práce a zasvěcení do problematiky. Dále můj veliký dík patří současným i bývalým pracovníkům České televize: Zitě Drdové, Milanu Vackovi, Danielu Růžičkovi, Jiřímu Pittermannovi, Ivu Mathé, Aleně Müllerové, Kateřině Fričové, Barbaře Čechové, Jiřímu Janečkovi, Haně Langerové a v neposlední řadě Haně Petráskové, bez jejichž obětavé pomoci by tato práce nemohla být realizována. Zvláštní poděkování si zaslouží také slečna Lucie Čechová.

Obsah

ÚVOD.....	3
1. ROLE A MOŽNOSTI TELEVIZE V SOCIALIZACI A VZDĚLÁVÁNÍ.....	6
1.1 Pojem socializace.....	6
1.2 Socializace médií u dětí.....	8
1.3 Socializační modely a vzory.....	9
1.4 Působení přímé a nepřímé.....	11
1.5 Role médií v kognitivním vývoji dítěte.....	11
1.6 Vzorce dětského televizního diváctví.....	14
1.7 Televize pro děti?.....	17
2. DEFINICE A KLASIFIKACE VZDĚLÁVACÍCH POŘADŮ.....	19
3. VYMEZENÍ ČESKÉ TELEVIZE JAKO VEŘEJNÉ INSTITUCE VE VZTAHU KE VZDĚLÁVÁNÍ.....	24
3.1 Média nástrojem osvěty.....	24
3.2 Média veřejné služby.....	25
3.3 Právní definice České televize.....	25
3.4 Kodex České televize.....	25
3.4.1 Kodex 1998.....	26
3.4.2 Kodex 1995.....	26
3.4.3 Kodex 2003.....	26
4. ČESKÁ TELEVIZE A VZDĚLÁVÁNÍ.....	28
4.1 Televizní vzdělávání v Československu.....	28
4.2 Vzdělávání v České televizi v letech 1992 až 1998.....	31
4.2.1 Programová koncepce.....	31
4.2.2 Organizační struktura.....	33
4.2.3 Průřez programovou nabídkou.....	34
4.2.3.1 Pořady pro děti a mládež.....	35
4.2.3.2 Pořady pro široký okruh diváků.....	38
4.2.3.3 Distanční vzdělávání.....	42
4.3 Vzdělávání v České televizi v letech 1992 až 1998.....	43
4.3.1 Organizační struktura.....	43
4.3.2 Průřez programovou nabídkou.....	45

4.3.2.1 Pořady pro děti a mládež.....	46
4.3.2.2 Pořady pro široký okruh diváků.....	47
4.4 Vzdělávání v České televizi v letech 2003 až 2010.....	49
4.4.1 Organizační struktura.....	49
4.4.2 Průřez programovou nabídkou.....	51
4.4.2.1 Pořady pro děti a mládež.....	51
4.4.2.2 Pořady pro široký okruh diváků.....	53
4.4.3 Technologický pokrok a inovace.....	56
4.4.4 Speciální projekty.....	58
4.5 Kontrolní mechanismy a zpětná vazba.....	59
4.6 Projekt vzdělávacího kanálu ČT5.....	62
5. ROZHOVORY SE ZAMĚSTNANCI ČESKÉ TELEVIZE.....	66
5.1 Rozhovor č. 1 – Zita Drdová (14. dubna 2011).....	66
5.2 Rozhovor č. 2 – Milan Vacek (12. dubna 2011).....	75
5.3 Rozhovor č. 3 – Daniel Růžička (26. dubna 2011).....	80
5.4 Rozhovor č. 4 – Ivo Mathé (3. května 2011)	83
5.5 Rozhovor č. 5 – Jiří Pittermann (12. května 2011).....	90
5.6 Rozhovor č. 6 – Jiří Janeček (5. května 2011).....	93
5.7 Rozhovor č. 7 – Alena Müllerová (16. května 2011).....	96
5.8 Rozhovor č. 8 – Kateřina Fričová (18. května 2011)	99
ZÁVĚR.....	103
SUMMARY.....	108
SEZNAM PŘÍLOH.....	109
POUŽITÁ LITERATURA.....	110

Úvod

Tato diplomová práce se snaží v první řadě zmapovat vývoj a proměny programové nabídky vzdělávacích pořadů z produkce porevoluční České televize. Primárně měla pomoci studia průřezových let 1992, 1995, 1998, 2001, 2004, 2007 a 2010 zjistit vývojové trendy a koncepce jednotlivých tvůrčích dramaturgických skupin a vznik nových pořadů. Nakonec jsem se však rozhodla do výzkumu zařadit všechny roky, jelikož původní záměr by vytvářel přehled značně neúplný a nepřesný. Seznamy jednotlivých pořadů vysílaných v daných letech (tedy 1992 až 2010) jsou obsaženy v příloze č. 1 této diplomové práce. Souhrn obecných tendencí z nich vyplývající je součástí práce samotné, respektive její empirické části, přičemž jsem se pokusila zasadit tyto tendence do konkrétních politických, společenských a technologických souvislostí, jež byly pro Českou republiku v daném období charakteristické. Tento počin vystřídal v empirické části původní záměr provést kvalitativní obsahovou analýzu jednotlivých pořadů, na jejímž základě měl být hodnocen vývoj televizní vzdělávací produkce.

V průběhu rešerší pro diplomovou práci jsem dospěla k poznatkům, které mne přesvědčily k mírnému odklonu od původního záměru práce uvedeného v jejím zadání. Prvním zásadním problémem byla absence kategorie ‚vzdělávacích pořadů pro děti‘. Česká televize ve své koncepci i organizační struktuře vždy rozlišovala pouze pořady pro děti a vzdělávací pořady, přičemž příležitostně docházelo k prolínání těchto žánrů. Pro studium ‚vzdělávacích pořadů pro děti‘ by tedy bylo nutné takovouto kategorii ad hoc vytvořit, což by bylo nevědecké a velmi snadno napadnutelné. Neexistence vzdělávacích pořadů pro děti přímo souvisí s absencí ‚televize pro děti‘ jako takové. Televize je (na rozdíl například od tisku či filmu) jakožto médium svým víceméně jednotným kódem i přítomností v domácnostech přístupná všem, ve většině případů tak dochází ke stírání rozdílu mezi obsahy pro děti a obsahy pro dospělé (děti sledují pořady pro dospělé a dospělí zase pořady pro děti). Z tohoto důvodu jsem se rozhodla začlenit do předmětu studia všechny vzdělávací pořady z dílny pověřené tvůrčí skupina, později centra.

Další odchylkou od původního záměru je absence analýzy konkrétních pořadů, kterou jsem po zvážení považovala za značně problematickou a málo přínosnou. Prvním důvodem byla krátká časová kontinuita jednotlivých pořadů (většina z nich nebyla

vysílána déle než pět let) a zároveň rozsáhlá délka zkoumaného období. Problematickým se ukázalo být i samotné hodnocení vývoje, které je snad možné z pohledu vzniku nových technologií či událých společenských změn, avšak hodnocení kvality obsahu se mi jevílo jako úkol obtížně uchopitelný. Namísto obsahových analýz proto bylo rozhodnuto zdokumentovat vývoj programové nabídky České televize, hodnotit její tematicky a uvádět do kontextu konkrétních potřeb společnosti.

Novým cílem práce bude v této souvislosti načrtnout spojitost mezi prioritami vedení České televize, organizační strukturou a skutečnými možnostmi samotných tvůrčích skupin, respektive center, a jednotlivých dramaturgů. Prostřednictvím výzkumu programové nabídky, studia dostupných materiálů a rozhovory se členy vedení ČT i jejími dramaturgy bych dále chtěla zdokumentovat, jak se v České televizi za posledních 20 let měnil statut vzdělávání, případně jaké faktory tyto změny ovlivňovaly. Vzhledem k charakteru práce samozřejmě nebylo možné vyslechnout všechny osoby angažované v televizním vzdělávání v posledních dvou desetiletích. Přesto jsem se pokusila dojít k závěru na základě výpovědí klíčových osob, které v dané době v České televizi působily. Zde připouštím, že tyto mohou být z velké části subjektivně zabarvené, což se snažím kompenzovat doplněním názorů obou skupin (vedení a pracovníci). Přestože je tento způsob spíše reportážní, než vědecký, stojím si za ním, jelikož si nejsem vědoma existence nějakého jiného a lepšího prostředku zachycení názorů a interních vztahů, které konec konců vždy tvoří politiku a filozofii dané instituce či společnosti.

V první, teoretické části jsou shrnuty některé relevantní poznatky z oborů sociologie, psychologie a mediálních studií. Pozornost je věnována pojmu socializace a jeho spojitosti s médii (respektive s televizí), socializačním modelům a roli médií v kognitivním vývoji dětí. V této části práce je kladen důraz na socializaci dětí, jelikož právě u nich je tento proces nejintenzivnější. Vzorce dětského televizního diváctví odhalí, jakým způsobem malí diváci vnímají televizní sdělení a jak jsou schopny s nimi pracovat. Druhá kapitola se pokouší přinést definice vzdělávacího pořadu, poté teoretická část pokračuje třetí kapitolou a vymezením České televize jako veřejné instituce ve vztahu ke vzdělávání v zákoně a v interním kodexu.

V druhé, empirické části byl prováděn výzkum programové nabídky vzdělávacích pořadů uvedených Českou televizí ve vymezeném období. Zde jsou odděleně uvedeny jak pořady cílené na děti, tak i ostatní vzdělávací pořady, jelikož doba jejich vysílání je povětšinou shodná s tou, v níž děti televizi věnují pozornost. Dá se proto předpokládat, i tyto pořady sledují a jsou jimi ovlivňovány. Prostřednictvím studia pravidelně vydávaných ročenek České televize (do roku 2004) a publikací, interních i veřejně přístupných materiálů jednotlivých orgánů, údajů z televizního softwaru *PROVYS*, rozhovorů se zaměstnanci televize a dalších doplňkových materiálů, jsem se pokusila zmapovat vývoj organizační struktury i programové nabídky vzdělávacích pořadů s odkazem na relevantní společensko-historické změny.

Součástí práce nebudou pouze zmínky o realizovaných pořadech a projektech, ale i takových, které z různých důvodů v konečné fázi realizovány nebyly. Jsem totiž přesvědčena, že i ony jsou důležitou součástí aktivit pracovníků televize, přestože byly odsouzeny k neúspěchu a zmizení v propadlišti dějin.

1 Role a možnosti televize v socializaci a vzdělávání

„Není nic ohavnějšího a opovázlivějšího než nekonvenční chování. Ohrožuje více než život pouhého jednotlivce; je to úder proti společnosti samé, proti komunitě!“

Aldous Huxley, *Konec civilizace* (1931)¹

1.1 Pojem socializace

V nejširším slovasmyslu označuje termín socializace formování a růst osobnosti pod vlivem rozmanitých vnějších podnětů, včetně lidských činností, které souborně nazýváme výchovou. Oproti tomu termín výchova vyjadřuje cílevědomé a soustavné působení rodičů, učitelů a dalších výchovných činitelů. Socializace je tedy v širším pojmem než výchova a obsahuje veškeré vědomé i nevědomé, přírodní i společenské vlivy, které působí na osobnostní vývoj. V průběhu socializace, která představuje proces zespolečnění člověka, nabývá smysl osobní identita jedince.² Zjednodušeně můžeme hovořit o socializaci jako o "přeměně biologického jedince v kulturní bytost"³, Frey ji popisuje jako "přípravu individua na výkon jeho sociální role ... včlenění jedince do aktivit a úloh, které musí naplňovat jednotlivci v zájmu zachování (funkční) existence society" (Řezáč, 1998).

Napříč vědními disciplínami se však termín i definice tohoto fenoménu různí – antropologové například dávají přednost termínu *enkulturace*, který lépe vystihuje proces učení, při němž noví členové společnosti zvnitřňují všechny aspekty své kultury, tedy nejen zvyky a tradice, ale také jazyk, užívání materiálních artefaktů a celý soubor legend, mýtů, společných přesvědčení a společného folklóru.⁴

Z pohledu pedagogiky hovoříme v této souvislosti o *edukačních procesech*. Těmi jsou podle Průchy "jakékoliv činnosti lidí, při nichž dochází k učení na straně nějakého subjektu a jiný subjekt nebo technické zařízení mu toto učení zprostředkovává...

1 Huxley, A. *Konec civilizace*. Praha: Maťa, 1998. Str. 112.

2 Kořan, J. 'Socializace'. In Jedlička, R.; Klíma, P.; Němec, J.; Pilař, J. *Děti a mládež v obtížných situacích*. Praha: Themis, 2004. Str. 15.

3 Řezáč, J. 'Socializace jedince – humanizace člověka'. In *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. Str. 43.

4 DeFleur, M. Ballová-Rokeachová, S. *Teorie masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1996. Str. 225.

Edukační procesy jsou podmínkou existence lidské civilizace".⁵ výsledkem edukačních procesů jsou edukační produkty, které lze rozdělit na dva druhy:

- bezprostřední změny vlastností, které nastávají u vzdělávajících se subjektů, které se dají dále rozdělit na změnu kognitivních vlastností (osvojené vědomosti, intelektová úroveň jedince, jeho slovní zásoba aj.), změnu kognitivně-motorických vlastností (dovednost psaní, čtení, pracovní návyky aj.) a změnu kognitivně-afektivních vlastností (zájmy, hodnotové orientace, předsudky aj.)
- změny, které mají dlouhodobý, mnohdy celoživotní charakter, které ovšem jsou obtížně měřitelné. Jedná se např. o přístup ke vzdělání, životní orientaci na určité hodnoty, mediální chování, politické názory, volbu partnera, věk pro uzavření manželství apod. (Průcha, 2002)

Prvním sociologem, který definoval procesy vzdělávání a socializace jakožto nástroje, jimiž daná skupina nebo společnost předává své zvyklosti novým členům, byl Émile Durkheim. Stejně jako jeho současník Sigmund Freud, i on byl přesvědčen, že lidé jsou pokoušeni vrozenými afekty, které neustále ohrožují stabilitu jich samých i společnosti jako celku. Jediným způsobem kontroly těchto afektů je vytvoření kolektivní etiky, či jakéhosi kolektivního (s)vědomí. Právě prostřednictvím socializace si jedinec osvojuje potřebné fyzické, mentální a především morální zásady, které jsou pro bezproblémové fungování v dané skupině či společenství nezbytné.⁶

V řádu společnosti je socializace důležitým aktérem zajišťujícím dostatečnou konformitu jednotlivých členů, legitimitu společenské hierarchie, a v neposlední řadě stabilitu a reprodukci kulturních norem a hodnot. Pro jedince je pak procesem skrze který si osvojuje schopnost existovat jakožto součást daného společenství. Jak uvádí Ryan, úspěšná socializace znamená internalizaci těchto norem a hodnot do vědomí individuálního aktéra (Ryan, 1997). Jedná se o celoživotní proces, který započíná ihned po narození. Z hlediska sociologického lze proces socializace zjednodušeně rozčlenit na tři relativně samostatné etapy (Ondrejovič in Řezáč, 1998):

- fáze sociabilizace a začínající individualizace: dítě si začíná uvědomovat svou individuální existenci a rozlišovat sebe a svou matku

5 Průcha, Jan. *Základy pedagogiky*. Praha: MJF, 2002. Str. 16.

6 Ryan, M. Heslo 'Socializace'. In Ritzer, G. (ed.). *Encyclopedia of Social Theory*. Vol. 2. Thousand Oaks: Sage, 1997. Str. 772 – 773.

- fáze individualizace a personalizace: zde dochází k postupné negaci vztahu matka-dítě a nastupuje kontrola chování dítěte, opírající se o normy a vzory, které si dosud osvojilo
- fáze enkulturace: jedinec se postupně začleňuje do širších vrstev společnosti

Dosažením dospělosti však proces socializace zdaleka nekončí. Dospělý jedinec se v průběhu svého dalšího života kontinuálně setkává s dosud nepoznanými osobními (partnerské vztahy, rodičovství) či profesními situacemi. I zde se musí naučit chápat svou novou roli, pravidla situačních interakcí a očekávání druhých. Dalšími faktory vyžadujícími chápání nových vztahů a pravidel mohou být také náhlé společenské změny či revoluce, přinášející reorganizaci dosavadních systémů. Socializační proces člověka tedy končí až smrtím jedince.

1.2 Socializace médií u dětí

V současné době je televize, společně s prostředím školy a rodiny, především pro děti předškolního a mladšího školního věku jedním z nejvýznamnějších socializačních činitelů, jakýmsi technickým učitelem, vychovatelem a často i náhradním rodičem (plní funkci tzv. 'babysittera' nebo 'náhradní babičky'). Vzhledem k délce trvání socializačního procesu a vzájemnému propojení jednotlivých socializačních faktorů je však obtížné určit či přesně popsat jejich konkrétní působení. Všeobecně je však přijímán předpoklad, že děti i dospělí skutečně nacházejí v médiích poučení o životě a učí se spojovat je s vlastními zkušenostmi.

Narozdíl od cíleného televizního vzdělávání, tj. pořadů produkovaných s primárně edukativním účelem, socializace prostupující celým programovým spektrem je často nazacílená a pro jedince v různém věku přináší odlišné významy. Velmi malé děti, tj. do 3 let věku, nejsou schopny rozlišit televizní fikci od reality. Jelikož v televizním obsahu dominuje vizuální složka (verbální doprovod malé děti často ignorují), je příběh prezentovaný touto formou více podobný realitě a dítě jej také spíše jako skutečný vnímá. Informaci, kterou zde získá, považuje ve svém realismu za rovnocennou jiným praktickým zkušenostem.⁷ Starší děti již distinkci televizní fikce a reality chápou, jejich konzumace mediálních obsahů je však povětšinou nekritická. Vágnerová upozorňuje, že

7 Vágnerová, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. Str. 184 – 185.

nejovlivitelnější skupinou jsou školní děti ve věku okolo 9 let, které jsou sice natolik rozumově vyspělé, aby běžným pořadům rozuměly a pamatovaly si jejich děj i charakteristiky hlavních aktérů, ale nejsou na takové intelektuální úrovni, ani natolik emočně zralé, aby byly dostatečně kritické a schopné přesnější diferenciaci významu příběhu (Vágnerová, 185).

Někteří mediální teoretikové, dětské psychologové i pedagogové považují sledování televize za pasivní kratochvíli, která ponechává pouze malý prostor rozvíjení fantazie dítěte, podporuje sociální izolaci, podrývá autority a snižuje schopnost koncentrace. V neposlední řadě bývá označována za jakéhosi 'žrouta času', který potlačuje možnost trávit volný čas intelektuálně hodnotnějšími aktivitami, například četbou.⁸ Všechna z těchto obvinění samozřejmě mohou být do jisté míry pravdivá, v žádném případě však neodpovídají celé televizní produkci a recepci.

Současná mediální pedagogika pracuje s koncepcí aktivního publika, kterou v 50. letech rozpracovali Katz a Lazarsfeld. Stejně jako dospělí diváci, i děti si z programové nabídky aktivně vybírají pořady podle svých zájmů a uvážení a spoluutvářejí významy sledovaných obsahů. Rodiče by přitom měli fungovat jako jejich názoroví vůdci, kteří dané mediální obsahy nejdříve zachytí, zhodnotí a zpracují, případně k nim přidají relevantní vysvětlení. Podobný názor zastávají také Hustonová s Wrightem, kteří věří, že optimální využití potenciálu televize může být zvláště účinným vzdělávacím a informačním kanálem.⁹

1.3 Socializační modely a vzory

V návaznosti na teorii vzorů, která byla v šedesátých letech formulována psychologem Albertem Bandurou, rozpracovali DeFleur a Ball-Rokeachová svou vlastní teorii modelů, kterou aplikovali na osvojování nových forem chování z působení masových médií. Proces modelování shrnují do několika stádií:

- jednotlivý člen publika *pozoruje* nebo čte o osobě (modelu) zapojené do určitého

⁸ Nežádoucí účinky působení médií na děti a mládež jsou zevrubně popsány v dostupné literatuře (např. v *Úvodu do teorie masové komunikace* Denise McQuaila), proto se jimi tato práce nebude nikterak detailně zabývat.

⁹ Huston, A. Wright, J. 'Educating Children with Television: The Forms of the Medium'. In Huston, A. Zillman, D. Bryant, J. *Media, Children, and the Family*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates,

vzorci jednání v mediálním obsahu

- pozorovatel se *identifikuje* s modelem, tzn. věří, že je jako model, chce být jako model, nebo považuje model za tak atraktivní, že stojí za napodobování
- pozorovatel vědomně *poznává* – nebo nevědomě dospívá k názoru – že pozorované či popsané chování bude funkční
- jednotlivci si *vybaví* činnosti modelu, je-li konfrontován s důležitými podmínkami (podnětová situace), a *napodobuje* toto chování jako prostředek reagování na tuto situaci
- napodobení činnosti v důležité podnětové situaci přináší jednotlivci nějakou úlevu, odměnu nebo zadosťuchování, což způsobuje, že spojení mezi těmi podněty a modelovou odpovědí jsou *upevněna*
- pozitivní upevnění zvyšuje pravděpodobnost, že jednotlivci použijí reprodukovanou činnost *opakovaně* jako prostředek reagování na stejné situace (DeFleur a Ball-Rokeachová, 1996)

V tomto procesu upevňování sociální organizace tedy média reprezentují normy, role, statuty a sankce dané společností. Vytvářejí iluzi jakéhosi 'centra' a stávají se jeho mluvčími: "Tím, že média uvádějí a zdůrazňují nějaká témata...vytvářejí dojem, že vyjadřují běžnou kulturní normu. Dítě je chápáno jako standard a vůbec o jejich platnosti nepochybuje. Mediálně prezentovaný děj je pro ně realitou, protože se jí podobá." (Vágnerová, 1985).

DeFleur a Ballová-Rokeachová dále v této souvislosti hovoří o teorii společenského očekávání. Obě teorie společně prokazují, že lidé mohou užívat masová média vědomě i nevědomě jako zdroje, z nichž čerpají návody k odpovídajícímu chování, které jim pomáhá adaptovat se na složitost světa, v němž žijí (DeFleur a Ballová-Rokeachová, 2003). Média jakožto socializační činitelé podle nich pravidelně zobrazují vzorce sociální organizace vztahující se ke specifickým typům skupin. Přestože tato zobrazení mohou, ale také nemusí být autentická, členové publika je přejímají a inkorporují do svých *množin sociálního očekávání*. Definice vytvářené těmito očekáváními slouží jako *návody pro činnost*, tzn. jako definice toho, jak by se jednotlivci měli osobně chovat k ostatním, zastávají-li role ve specifických skupinách. Taková očekávání jsou důležitou

součástí apriorního chápání, jež bude vyžadováno od účastníků ve skupinách, jejichž účastníci se členové publika teprve stanou (cf. DeFleur a Ballová-Rokeachová, 232).

1.4 Působení přímé a nepřímé

Ve sborníku základních pojmů mediální pedagogiky Bernard Schorb rozděluje vztah médií k socializaci do tří skupin:

- *média jako faktor socializace*: zde jsou všechna média vedle dalších socializačních činitelů (rodina, pracovní kolektiv, škola, přátelé, širší společnost atd.) jedním z faktorů socializace. Přinášejí vědění o světě, které jedinec pro sebe zpracovává.
- *média jako zprostředkovatel socializace*: zde uvažujeme o médiích, které byly vytvořeny k tomu, aby primárně působily jako socializační, čili aby vychovávaly. Jde o výukové knihy, filmy, nahrávky, počítačové programy, ale také programy, které kombinují zábavu a učení, např. některé dokumentární pořady, dětské pořady jako *Teletubbies* nebo *Sezamová ulice*.
- *média jako nástroj socializace*: zde jde o pedagogický přístup k médiím a jejich účelové použití nebo řekněme "nasazení" v procesu socializace (např. články z novin k ilustraci nějakého problému)¹⁰

Z tohoto hlediska můžeme tedy v kontextu televizního vysílání rozdělit pořady na dvě skupiny: jako *faktor* socializace budou v oblasti nepřímého působení zařazeny všechny pořady, které diváka učí o světě a společnosti v níž žije, ale nejsou v prvé řadě myšleny jako vzdělávací. Druhou skupinu pak tvoří programy s primárně vzdělávací úlohou, které na publikum působí přímo. Právě o nich tato diplomová práce pojednává.

1.5 Role médií v kognitivním vývoji dítěte

Proces socializace zasahuje všechny stránky duševní činnosti: oblast emotivní (socializace citů), konativní (socializace vůle) a v neposlední řadě oblast kognitivní (socializace poznávání) (Řezáč, 1998). Právě v poslední oblasti hrají dnes média nezastupitelnou roli, protože jsou nekonečným zdrojem informací a poznatků.

¹⁰ Schorb, Bernard. Sozialization durch (Massen-)Medien. In Zdeněk Sloboda. *Vliv médií na socializaci dětí*. Praha: FSV UK, 2005. str. 17-18.

Malé dítě disponuje pouze omezenou či žádnou textovou gramotností, tištěná média jsou pro něj proto naprosto nepřístupná. Konzumace audiovizuálních médií je také jistým způsobem omezena. Například film je pro děti z hlediska kódu stejně přístupný jako televize, je ovšem nutno brát v úvahu omezení místní – dítě nemá možnost jít samo do kina, aniž by bylo doprovázeno či konfrontováno dospělými (např. prodavačkou vstupenek, uvaděčem atd.), kteří mají možnost přístup dítěte k médiu regulovat. Televize se v domácnosti samozřejmě také objeví pouze za přispění rodičů, tím se však stává součástí domácího inventáře, a je proto pro děti tím nejpřístupnějším médiem. Rozhlas, stejně jako televize, poskytuje zkušenosti bez nutnosti opustit domov, pro jeho sledování je však potřeba značně vyvinuté představivosti a souboru předchozích zkušeností, na jejichž základě posluchač interpretuje a vstřebává mediovaný obsah. Absence vizuální složky dětem ztěžuje dekování informace, která je tak pro ně mnohem méně přístupná a přitažlivá.

Schopnost porozumět vizuálnímu materiálu se vyvíjí přímo úměrně se zkušenostmi jedince. Při zpracovávání obrazové informace dochází k selektivnímu výběru podstatných znaků, hledání vztahů mezi jednotlivými prvky obrazu, kategorizaci do jednotlivých skupin. Vybrané informace zůstávají v sensorické, okamžité paměti. Část z nich je poté ukládána v krátkodobé a dlouhodobé paměti. Uložení v hlubších oblastech paměti závisí na subjektivním vyhodnocení důležitosti informace.¹¹

V souvislosti s rozvojem kognitivních schopností vývojová psychologie nejčastěji pracuje s teorií Jeana Piageta, který jej rozděluje do čtyř stádií:

- *stadium senzomotorické* (0-2 roky): v prvních čtyřech měsících života dítě nedokáže rozlišovat mezi sebou a okolím, nevnímá rozdíl mezi předměty a osobami, neuvědomuje si existenci toho, co je mimo zorné pole. Děti se učí především tak, že se dotýkají předmětů, pohybují jimi a fyzicky zkoumají své okolí. Při dovršení tohoto stadia chápou, že se jejich okolí vyznačuje různými a pevně danými vlastnostmi.
- *stadium preoperační* (2-7 let): děti se v jeho průběhu učí používat jazyk a získávají schopnost používat slova jako symbolů, které představují různé předměty a obrazy. Nedovedou však ještě využívat své rozvíjející se duševní schopnosti systematickým

¹¹ Valenta, P. *Vzdělávací strategie médií*. Praha: FF UK, 2007. Str. 37.

způsobem a nechápu některé myšlenkové kategorie samozřejmé pro dospělé, např. příčinnost, rychlost, váhu nebo počet. V tomto stadiu jsou děti egocentrické, to znamená, že mají sklon vykládat svět výlučně z vlastního pohledu.

- *stadium konkrétních operací* (7-11 let): v této fázi již děti zvládají abstraktní logické pojmy, bez větších obtíží chápou kauzální vztahy a získávají schopnost vykonávat matematické operace. Jsou mnohem méně egocentrické.
- *stadium formálních operací* (11-15 let): dítě se učí chápat vysoce abstraktní a hypotetické otázky. Dokáže si vybavit všechny možné způsoby řešení problémů a teoreticky je probrat, aby dospělo k řešení.¹²

Vzdělávací pořady se od těch zábavních liší nejen obsahem, ale také formou. Jak prokázaly analýzy Mabel Riceové, pro první skupinu je typické použití úvahy, dialogu a jazykových prostředků usnadňujících pochopení (samostatná slova, opakování, doslovné významy a obrázky předmětů o nichž je řeč), zatímco druhá skupina obsahuje převážně složité verbální vyjadřování, přenesené významy a zanedbatelné množství spojení odpovídajících slov a předmětů (Hustonová a Wright, 1994).

Velice dobrým příkladem efektivního vzdělávacího pořadu pro děti je *Sezamová ulice*. Jedná se o první pořad tohoto druhu, jehož obsah je založen na laboratorním a formativním výzkumu. V rámci osmi okruhů učí pořad poznávat písmena, tvořit slova, pracovat s čísly a počítat, identifikovat části lidského těla, chápat systém fungování mezilidských vztahů, užití základních sociálních návyků, poznávat předměty a odvozovat jejich vzájemné vztahy a pro zpestření škádlí děti hádankami. Za čtyřicet let své existence (v roce 2009) byl pořad ve dvaceti mezinárodních mutacích vysílán ve 120 zemích celého světa.¹³ Tajemstvím jeho úspěchu je schopnost upoutat a udržet dětskou pozornost kombinovaná s přenosem informací a znalostí. Raná i současná zhodnocení tohoto pořadu u cílové skupiny dětských diváků (3 až 5 let) prokazují významné zlepšení znalosti písmen a číslic, rozšíření slovní zásoby i pokrok v chápání konceptů (Hustonová a Wright, 1994).

¹² Giddens, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2005. Str. 51 – 52.

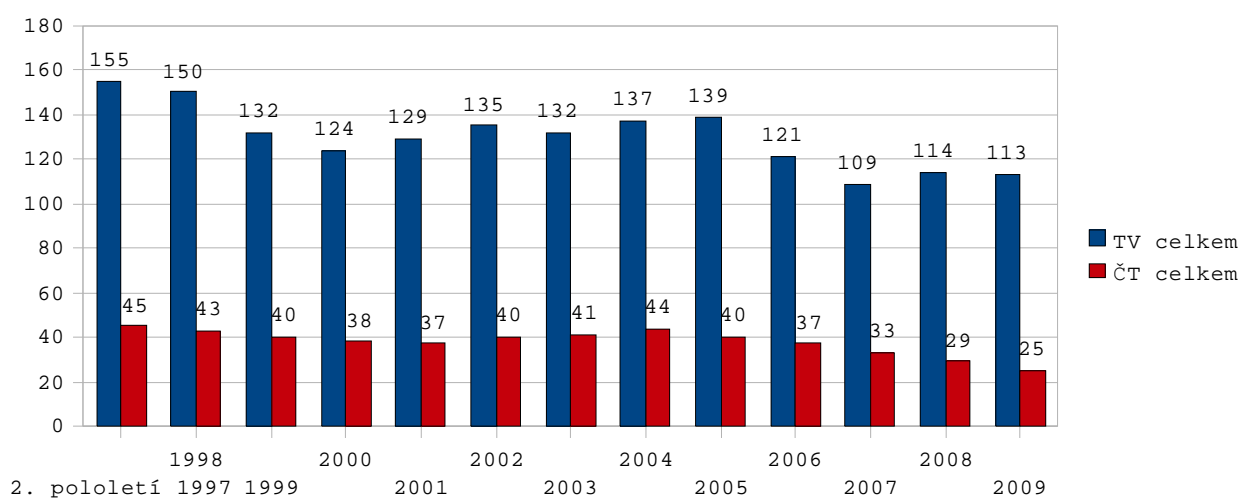
¹³ Friedman, M. 'Sesame Street Educates and Entertains Internationally'. 8. 4. 2006. 22. 3. 2011 <<http://www.america.gov/st/washfile-english/2006/April/20060405165756jmmamdeirf0.4207117.html>>.

Tento i další příklady dokazují, že stejně jako knihy či hračky i vhodně vybrané televizní pořady mohou být pro výchovu a vývoj dítěte velice přínosné. Nezbytným faktorem při takovémto výběru jsou však zúčastnění a správně informovaní rodiče. Je sice možné, že nízké kognitivní nároky televizního kódu nepodporují rozvoj kognitivních schopností, a to zejména u dětí, které jsou televizním obsahům často vystaveny. Ovšem jak uvádí Valenta, “je důležité mít stále na paměti, že televize je pouze jedním z mnoha zdrojů informací a že další významné faktory, jako je bohatost podnětů v okolí člověka, socializační vztahy nebo vzdělávání mohou vliv televize kompenzovat.” (Valenta, 2007).

1.6 Vzorce dětského televizního diváctví

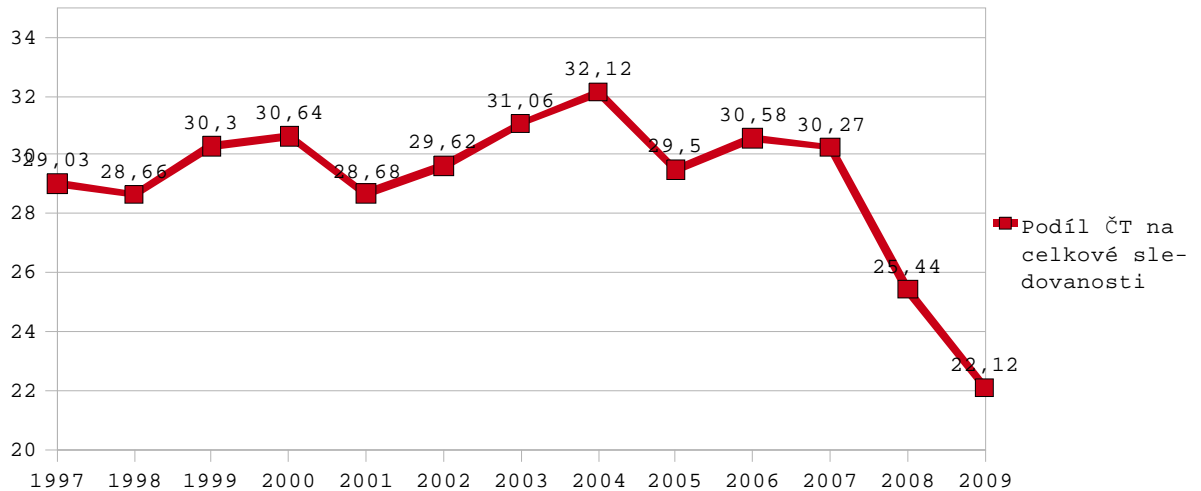
Podle posledních statistik České televize tráví děti ve věkové kategorii 4 – 14 let denně sledování televize v průměru 113 minut, což je přibližně o 1 hodinu 26 minut méně než jí věnují dospělí. U obou skupin pak sledování televize závisí na ročním období, nejvíce času tráví u televizorů v prvním a čtvrtém čtvrtletí, tedy od října do března, nejméně pak v letních měsících od července do září.

Následující graf uvádí přehled dětské televizní sledovanosti od 2. pololetí roku 1997 do konce roku 2009. Dřívější informace nejsou k dispozici, protože peoplemeterové měření, z nějž údaje pocházejí, bylo v České republice zavedeno až v polovině roku 1997.

Zdroj: TN SOFRES – ATO – Mediaresearch

Z přehledu tedy vyplývá, že za poslední dekádu se zkracuje doba, kterou děti tráví sledování televize, snad ve prospěch internetu. Podíl sledování některého z kanálů České televize (ČT 1, ČT 2, od roku 2008 pak také ČT 4 a ČT24) stagnuje na necelé jedné třetině a v posledních několika letech pak vykazuje klesavou tendenci. Následující přehled zpřesňuje jaký konkrétní podíl na celkové sledovanosti v dané kategorii (děti od 4 do 14 let) mají kanály České televize:

Zdroj: TN SOFRES – ATO – Mediaresearch

Některé kritické hlasy zastávají názor, že fyzická pasivita sledování televize znemožňuje aktivitu mentální a kognitivní. Schopnost aktivně se zapojit do generování mediálního však souvisí s vývojovou úrovní dítěte. U mladších dětí probíhá sledování televize podle tzv. pasivního (reaktivního) modelu¹⁴. Kontrola pozornosti je obsažena v samotné formě a obsahu televizního pořadu. Pro zpracování sdělení dítě vyvíjí jen velmi malou či žádnou aktivitu, proto tento model většinou neumožňuje trvalé vzdělávání. Na druhou stranu mladší a předškolní děti s televizí aktivně komunikují v tom smyslu, že opakují, co bylo řečeno, popisují, co se na obrazovce objevilo, případně co se právě odehrává nebo se ptají rodičů na doplňující otázky týkající se obsahu (Hustonová, Wright, Bickham, 2001). Televize v tomto případě inspiruje a motivuje komunikaci, což má samo o sobě nesporný vliv na rozvoj jazykových schopností dítěte.

¹⁴ Huston, A. Wright, J. Bickham, D. 'Attention, Comprehension and the Educational Influences of Television'. In *Handbook of Children and the Media*. (ed.) Singer, D. Singer, J. Thousand Oaks: Sage, 2001. Str. 104 – 108.

V rámci tzv. aktivního modelu, který platí pro starší děti a dospělé (z hlediska televizního diváctví jedinec dospívá v 15 letech, tehdy je schopen vnímat a vyhodnocovat televizní obsahy stejně jako dospělý jedinec), je divák kognitivně zapojen do televizního prožitku. Pozornost tak nezávisí pouze na prezentovaných obrazech, ale především na jeho vlastních zájmech a agendách. Některé formy a obsahy mají samy o sobě dominantní sklon k poutání pozornosti. Jako takové významně napomáhají aktivnímu zpracovávání mediálních obsahů, a jsou proto ideálním základním kamenem pozitivních a konstruktivních vzdělávacích pořadů pro děti. Divák musí neustále vyhodnocovat, která sdělení si zaslouží jeho pozornost. Rozhoduje se především na základě momentální srozumitelnosti obsahu, jeho informační hodnotě a relevanci a přítomnosti formálních znaků signalizujících cílovou skupinu. V této roli se tedy divák vědomě zabývá dekodováním, interpretací a pochopením obsahu, k čemuž využívá precedentně získané znalosti média a jeho formálních rysů. Častým sledováním televize se diváci seznamují s běžnými výrobními technikami i jejich znaky, podle nichž jsou později schopni efektivně rozpoznat a předvídat obsahy, které se obvykle pojí s předmětem jejich zájmu (Hustonová, Wright, Bickham, 2001). Formální znaky tedy reprezentují syntaktickou rovinu, zatímco obsah je na rovině sématické. Někdy ovšem sémantickou funkci nesou i formální znaky – dramatická hudba předznamenává dramatickou scénu. Již malí diváci jsou schopni si tyto znaky asociovat a předvídat vývoj obsahu.

U mladších dětí vede pozornost k pochopení, zatímco starší a zkušenější diváci věnují svou pozornost televizní obrazovce právě tehdy, když na ní zaznamenají zajímavý a přístupný obsah. Jejich předpokládané pochopení a relevance, jakožto produkt aktivní analýzy, kontrolují pozornost. Hustonová a Wright (1994) dále na základě analýz formálních rysů vzdělávacích pořadů zjistili, že mladší děti věnují více pozornosti programům s vyšším poměrem fyzické aktivity a zvláštních vizuálních a zvukových efektů. Kreslený příběh je pro ně atraktivnější, je-li doplněn vyprávěním; pozornost přitom přitahují spíše dětské a ženské hlasy, zatímco mužské působí opačně. Animace, dětské hlasy a zvláštní vizuální efekty na první pohled přitahují pozornost, protože děti mají tyto zakódovány jako formální rysy pořadů pro ně určených. Samotná forma signalizující přítomnost obsahu určeného dětem nejen vyvolává jejich zájem, ale zároveň je pohnutkou k jeho zapamatování (cf. Hustonová a Wright, 1994).

Forma pořadu musí přivést pozornost k jeho obsahu. Zábava se tedy se vzděláním nevyklučuje, naopak je pro jeho efektivitu naprosto nezbytná. Při samotné tvorbě pořadů i při diváckém hodnocení bychom tak měli mít na paměti Jana Ámose Komenského a jeho filozofii razící vzdělávání prostřednictvím hry.

1.7 Televize pro děti?

V televizní produkci vznikají povětšinou odděleně pořady pro děti, mládež a dospělé. Tvůrčí záměr a cílové publikum se však často neshoduje s reálným diváctvím. Pořady primárně určené dětem často sledují nostalgičtí dospělí (například Večerníček), děti zase s oblibou sledují pořady, které pro ně vůbec nebyly myšleny, případně jsou jim zapovězeny. Joshua Meyrowitz společně s dalšími teoretiky zastává názor, že televize pro děti jednoduše neexistuje. Argumentuje tím, že na rozdíl od tisku či ostatních mediálních forem není v televizi žádný filtr, který by děti chránil před pořady pro dospělé nebo odrazoval dospělé od sledování pořadů pro děti. Výsledkem je tedy skutečnost, že všichni sledují stejné pořady.¹⁵ Konkrétní divácké návyky se liší především časovými možnostmi jednotlivců.

V souvislosti s tímto televizním fenoménem Meyrowitz hovoří o splyvání dětství a dospělosti, či 'ztrátě dětství'. Ve skutečnosti však nejde o ztrátu jako takovou, vlivem působení médií (především tedy televize, která je pro děti médiem nejpřístupnějším) dochází k lepší informovanosti dětí o reálném světě dospělých a následně k větší samostatnosti. V porovnání s dobou před vznikem elektronických médií nejsou děti nadále chráněny před tématy, jež byla považována za tabu (sex, smrt, tajemství zrození, zločin či drogy). Adekvátně to ve své diplomové práci vyjádřila Tereza Engelová: „[Dětství] se pouze přizpůsobuje současnému sociálnímu kontextu.“¹⁶

Na rozdíl od školního systému, který rozřazuje děti do věkových skupin, podle nichž jim pak postupně zprostředkovává informace, jež uzná za vhodné a na druhou stranu jiné dočasně zatajuje, televize tuto lineární sekvenčnost překračuje. Nerozděluje své publikum na věkově vymezené skupiny a překládá dětem informace bez ohledu na dodržování nějakého řádu. Tím dochází k hroucení staré posloupnosti, v jejímž rámci

15 Joshua Meyrowitz. *Vliv elektronických médií na sociální chování*. Praha: Karolinum, 2006. Str. 197.

16 Tereza Engelová. *Vztah zábavy, vzdělání a výchovy v dětských pořadech České televize*. Praha: FSV

děti získávaly informace o společnosti a k vzniku nového pohledu na svět, který již nemá nic společného s dětskou nevinností 19. a velké části 20. století (Meyrowitz, 2006).

„Pomocí elektronických médií se malé děti stávají svědky 'faktů', jež jsou v rozporu se sociálními mýty a ideály dříve, že jim je škola stačí vštípit. Vidí skandály politiků, stávky policistů a učitelů za vyšší platy, rodiče obviněné z týrání svých dětí. Díky televizním zprávám se dozvídají o povaze 'skutečného' světa příliš mnoho na to, aby věřily ideálům, které se je učitelé snaží naučit. Výsledkem není to, že vyrůstají rychleji, ale to, že vyrůstají s představou společnosti a rolí, která se výrazně liší od představy dětí předchozích generací“ (Meyrowitz, 2006).

Přítomnost elektronických médií tedy způsobuje rozklad zavedeného systému a stírání rozdílů v diváckém statutu dětí a dospělých. Tato skutečnost je jedním z důvodů, proč se tato práce nezaměřuje pouze na vzdělávací pořady primárně určené dětem, ale na všechny pořady vyrobené pověřenou tvůrčí skupinou, respektive centrem.

2 Definice a klasifikace vzdělávacích pořadů

Pro diskurz týkající se vzdělávacích pořadů je nepochybně nezbytné nejdříve vymezit jednotlivé druhy pořadů tohoto typu a formulovat jejich definice. Tato zdánlivá samozřejmost se však ukázala býti jedním z klíčových problémů při studiu daného tématu. Na úrovni produkce a výroby totiž Česká televize nikdy s žádnou oficiální definicí nepracovala a nepracuje, k distinkci dochází spíše při porovnávání konkrétních pořadů (viz Kapitola 5).

Podle interního předpisu *Vzdělávání ve vysílání 2008* je u vzdělávacího pořadu prioritní jeho vzdělávací funkce. Jeho obsah by měl prohlubovat všeobecné i oborové vzdělání, rozšiřovat znalosti a dovednosti a přispívat k výchově k občanskému vědomí, světovému občanství a morálním a citovým hodnotám. Českou televizí jsou rozlišovány vzdělávací pořady těchto kategorií: předškolní, školní, středoškoláci, vysokoškoláci a dospělí.¹⁷

V dalším z interních dokumentů Centra vzdělávacích pořadů jsou rozděleny vzdělávací pořady do dvou základních kategorií¹⁸:

- vzdělávací v užším slova smyslu, tedy pořady skutečně edukativní a naučné – kurzy, vzdělávací dokumentární řady, vysílání pro školy atd. Tyto jsou vyráběny pověřenou skupinou, respektive Centrem vzdělávacích pořadů.
- vzdělávací v širokém slova smyslu – kam patří také pořady informativní a osvětové, které vycházejí z dílny ostatních center či redakcí České televize

Poněkud odlišná charakteristika je uplatňována v oddělení programového výzkumu, které má na starosti statistiky a analýzy. Zde je pro statistické účely využívána definice inspirovaná programovou klasifikací Evropské vysílací unie (EBU)¹⁹: „pořady vzdělávacího typu jsou pořady, které obsahují základní pedagogický prvek a

17 Centrum vzdělávacích pořadů. *Vzdělávání ve vysílání 2008*. Praha: Česká televize, 2009.

18 Centrum vzdělávacích pořadů. *Vzdělávání ve vysílání 2007*. Praha: Česká televize, 2008.

19 Definice EBU zní: “program primárně určený k rozvíjení znalostí o neaktuálních tématech podaný explicitně didaktickou formou”. 'EBU System of Classification of Rtv Programmes'. Escort 2.4. 27. 4. 2011 <http://www.ebu.ch/metadata/cs/escort24/tech_escort2-4.pdf>.

jsou primárně určeny ke zvýšení znalostí explicitně didaktickým způsobem“.²⁰ Podle vyjádření generálního ředitele Jiřího Janečka v rámci této klasifikace tedy Česká televize rozlišuje následující druhy pořadů:

1. VZDĚLÁVACÍ POŘADY

- Pořady, jejichž základním posláním je napomáhat vzdělávání; pořady na pomoc školní výuce

Příklady: blok TVŠ (*Televizního vysílání pro školy*) sestavovaný z cyklů jako třeba *Děti v Čechách*, *Dětská záchranka v akci*, *Na vlně první republiky*, *Odhalené souvislosti*, *Videoatlas naší přírody*, *Záhady starého Egypta*, *Zeměpis světa*

- Pořady věnované mimoškolnímu vzdělávání mládeže i dospělých

Příklady: blok *Televizní univerzita/ akademie* skládaný kupř. z cyklů *Evropa dnes*, *Architektura interiérů*, *O češtině*, *Proč potřebujeme demokracii*, *Světozor*, *Česko jedna báseň*, *Ondřejova filmová škola*, *Rodina a já*, *PORT*

- Jazykové kurzy

Příklady: *Anakonda*, *Extra francouzština*, *Chez Mimi*, *Angličtina pro nejmenší*, *Viaje al Español*, *Family Album U. S. A.*, *Deutsch magazine*, *Svět francouzštiny*

2. ČERPÁNÍ VĚDOMOSTÍ

Program určený ke zvyšování znalostí v ne příliš běžných předmětech poučnou nebo nepoučnou cestou nebo k náboženské inspiraci (*Zlatá horečka*, *Dobytí Jižního pólu*, *Návrat biblických pohrom*).

3. VŠEOBECNÉ ZNALOSTI

Program, který zvyšuje znalosti v nepříliš běžných předmětech ne přímo vzdělávací cestou (*Československý filmový týdeník*, *Dobrodružství vědy a techniky*, *Hedám práci*, *Legends*, *Suma sumárum*, *Tvary přírody*, *Zvířecí kameramané*).

4. ZVYŠOVÁNÍ ZNALOSTÍ

Program, který zvyšuje znalosti v nepříliš běžných předmětech jasně poučnou (vzdělávací) cestou (*Objevování pravdy*, *Starověký Řím – vzestup a pád impéria*, *Válečníci*).

5. INSPIRATIVNÍ OBOHACENÍ

²⁰ Hana Langerová (vedoucí analytik databáze programu ČT). V emailu z 26. 4. 2011.

Program založený na rozdílných formách náboženství nebo určený ke vzdělávání diváků (*Proti proudu, Prolínání světů, Tančící skály, Uchem jehly*).

6. PODPORA CHARIT. FONDU

Program určený k zapojení lidí do sociálních akcí buď přímo v rámci projektů konaných Českou televizí (*Pomozte dětem – Kuře, Adventní koncerty, Pomáhejme si, Kde peníze pomáhají, Paralympijský magazín*), nebo ve spolupráci s ČT (*Hokej pomáhá dětem, Každý koš pomáhá*) nebo propagací akcí jiných subjektů formou vysílání charitativních a osvětových spotů (*Česká nemocnice v Ugandě, Veselý senior, Skutečná pomoc, Celé Česko čte dětem*)²¹

Hana Langerová, vedoucí analytička databáze programu, ovšem poukazuje na to, že existuje řada pořadů, které splňují i kritéria příslušející ostatním programovým typům nebo přesahují obsahem či zpracováním do jiné kategorie. Nejčastěji se to stává u pořadů programového typu náboženského, u některých dokumentů, komentovaných hudebních událostí nebo u animovaných seriálů pro děti. Položka *programový typ* není vícevrstvá, a to z toho důvodu, aby bylo možné rozčlenit 100 % vysílacího času beze zbytku na jednotlivé programové typy. V tomto smyslu jsou tedy *vzdělávací pořady* podle programového typu skutečně jen základním členěním. V této souvislosti Česká televize nesleduje a neklasifikuje tvůrčí záměr (Langerová, 2011).

Budeme-li hledat inspiraci u západní sousedů zjistíme, že i tam je vymezení vzdělávacího pořadu velmi vágní. Německá vysílací společnost ARD definuje vzdělávací program (Bildungsprogramm) následovně: „v užším slova smyslu je to ta část programu, která je pevně daná ve všech zákonech o rozhlasovém a televizním vysílání pro veřejnoprávní instituce. Ve statistikách ARD je vedena v sekci „Vzdělávání a poradenství/konzultace“ (Bildung und Beratung). Do vzdělávacího programu patří školní rozhlas, školní televize a nabídka s dalším vzděláváním jako např. Nové rozhlasové univerzitní čtení (Das Neue Funkkolleg) a Televizní čtení (Das Tellekolleg)“.²² Značný podíl na vzdělávacím vysílání vykazuje v rámci ARD hlavně třetí program (například v roce 2007 to bylo 3,9%) a kulturní programy v rozhlase. Od

21 Rozhovor s generálním ředitelem ČT Jiřím Janečkem, viz kapitola číslo 5.

22 Bildungsprogramm. 21. 11. 2010. 23. 4. 2011 <http://www.ard.de/intern/abc/-/id=1643802/nid=1643802/did=1658296/1v307zy/index.html#abcListItem_1658296>.

roku 1998 vysílá také BR-alpha, samostatný multimediální vzdělávací kanál BR, který divákům přináší vzdělávání, informace a servis.

Vraťme se však do českého kontextu. Mimo televizi samotnou poskytuje vlastní klasifikaci také Ústav pro informace a vzdělávání (UIV), která pracuje ve svých výzkumech s následujícími definicemi pořadů:

- *vzdělávací pořad* (někdy bývá použit i pojem „čistě“ vzdělávací pořad) je jako celek určen svým zaměřením a obsahem k dosažení předem stanoveného vzdělávacího cíle. Obsahuje předem daný plán záměrného vzdělávacího působení přinášející odpovědi na otázky 'proč, koho, v čem, za jakých podmínek a s jakými očekávanými výsledky vzdělávat

- *pořad se vzdělávacím prvkem* je pořad, který nebyl jako celek primárně určen k dosažení předem stanoveného vzdělávacího cíle, případně účinku, avšak svým zaměřením a obsahem vzdělávací cíle (účinky) alespoň částečně naplňuje.²³

Další charakteristiku vzdělávacích pořadů uvádí ve své analýze z roku 1995 také profesorka Walterová. Podle ní televizní vzdělávací pořad tvoří soubor, v němž se kromě informační a sdělovací funkce, které jsou společné s ostatními kategoriemi televizních pořadů, uplatňují jako dominantní funkce vzdělávací a výchovné. Walterová dále uvádí:

„Vzdělávací pořady se vyznačují určitými specifickými rysy. Jsou adresovány určitým specifickým okruhům diváků, věkovým, sociálním a zájmovým skupinám. Záměrně sledují poznávací, socializační a osobnostně rozvojové cíle. Vycházejí z národní vzdělávací koncepce, reagují na vzdělávací potřeby skupin populace a reflektují progresivní evropské a světové trendy ve vzdělávání. Obsah a metodika zpracování vzdělávacích pořadů respektuje požadavky pedagogické, pedagogicko-psychologické a didaktické ve všech jejich typech, které zahrnují pořady výukové, naučné, výchovné, populárně vědecké, osvětové.“

Z hlediska formálního je dalším distinktivním rysem frekvenčnost, na základě níž dělíme pořady na samostatné a cyklické. Pořady samostatné jsou z hlediska časového

²³ Landová, M. Dobal, J. Škaloudová, M. *Rozhlas, televize, škola – místo doteku*. Praha: Ústav pro

záběru poměrně početné, ale programovou koncepci doplňují pouze okrajově, proto se tato práce bude zaměřovat především pořady cyklické.

Následující kapitoly obsahují charakteristiku případných změn v povaze jednotlivých kanálů České televize, změn organizační struktury ve vztahu ke vzdělávání, přehled hlavních vývojových tendencí programové nabídky a nárys společenských a historických okolností s nimi spojených. V příloze č. 1 je pak obsažen seznam cyklických vzdělávacích pořadů uvedených Českou televizí v jednotlivých letech. S přihlédnutím ke snaze vystihnout tvorbu české provenience není žádná pozornost věnována pořadům převzatým ze zahraničí, které ve většině případů nekorespondují se společenskou objednávkou v rámci České republiky. Výjimku tvoří pouze pořady mezinárodní koprodukce a kurzy pro výuku cizích jazyků.

Zahrnuty nejsou ani pořady publicistické či dokumentární, které bezesporu mají vzdělávací charakter, ale tvoří samostatný žánr, jehož výzkum by zcela jistě vydal na obsáhlou samostatnou publikaci. Přes nesporný socializační význam nejsou do výběru zahrnuty pohádky.

Pro potřeby práce budou tedy jako *vzdělávací* posuzovány pořady vytvořené zmíněnou tvůrčí skupinou, respektive centry, které vzdělávací agendu v pozdějších letech převzaly. Pouze zde je totiž předpoklad, že se jedná o tvorbu vytvořenou k záměrné, cílevědomé a plánovité edukaci, užívající didaktické postupy a poznatky z pedagogiky a psychologie. Zmapovat celou vzdělávací produkci České televize by bylo z hlediska rozsahu velice náročné a vzhledem k absenci jasné definice vzdělávacího pořadu snad i nemožné. Cílem této práce však není poskytnout vyčerpávající seznam všech uvedených pořadů, ale zmapovat vývojové tendence vzdělávací koncepce televize.

3 Vymezení České televize jako veřejné instituce ve vztahu ke vzdělávání

3.1 Média nástrojem osvěty

V evropském kontextu bylo primárním účelem masových audiovizuálních médií již od dob jejich vzniku informovat a vzdělávat. Rozhlasové a později i televizní vysílání až do 70. let 20. století sloužilo převážně sociálním účelům, přestože se do něj stále nápadněji vkrádal i obsah zábavného charakteru. K mediální revoluci došlo v tomto ohledu v 80. letech se vznikem komerčně orientovaných rozhlasových i televizních stanic. V zemích bývalého východního bloku tato transformace proběhla až po rozpadu Sovětského svazu, tedy počátkem let devadesátých. Nástup komerčních médií značně zkomplikoval situaci televize veřejné služby, která záhy musela čelit bezprecedentnímu boji o diváckou přízeň. Ve snaze udržet podíl sledovanosti tak zvýšila prioritu pořadů zábavného charakteru na úkor těch vzdělávacích a kulturních, čímž se částečně ocitla v rozporu s jednou ze svých primárních rolí. Se snahou o vyváženost zábavy a vzdělávání se instituce více či méně úspěšně potýká dodnes.

V důsledku změny na mediálním trhu došlo ke vzniku termínu 'vysílání veřejné služby', jehož funkce jsou ukotveny v národních legislativách i mezinárodních rezolucích. Zůstaneme-li na Starém kontinentě, například Rada Evropy, která sdružuje spolupráci evropských zemí mimo jiné v oblasti kultury a vzdělávání, ve svém doporučení Výboru ministrů členských států z roku 1996 hovoří o zajištění nezávislosti vysílání veřejné služby následovně: „zásadní rolí vysílání veřejné služby je být neodmyslitelným faktorem pluralistické komunikace, která je přístupná všem na národní i regionální úrovni, prostřednictvím poskytování základních všeobecné programové nabídky zahrnující informace, vzdělávání, kulturu i zábavu.“²⁴

Jak uvádí občanské sdružení Hermes ve své Analýze televizních vzdělávacích pořadů, vzdělávání prostřednictvím elektronických médií má obrovskou potencialitu. Jediný pořad může sledovat až několik milionů diváků. To je ve srovnání s klasickou formou vzdělávání nepředstavitelná efektivita. Kvalitní vzdělávací pořad, který by shlédli

24 Doporučení R(96)10 výboru ministrů členských států Rady Evropy o zajištění nezávislosti vysílání veřejné služby. 13. března 2011
<http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec%281996%29010&expmem_EN.asp>.

v jednom okamžiku jeden milion diváků, by pro klasické další vzdělávání při srovnatelném efektu představovalo zhruba 30 tisíc učitelů, 30 tisíc učeben a k tomu další náklady (otop, světlo, doprava 1 milionu žáků na místo vzdělávání a další náklady).²⁵

3.2 Média veřejné služby

Médii veřejné služby jsou označovány sdělovací prostředky, které mají příjem z veřejných peněz a právně definovaný rozsah a povinnosti. Cílem jejich provozování je zabránit zneužití médií politickými stranami a podpořit média, jako čtvrtý pilíř demokracie.²⁶ V českém kontextu se kromě České televize jedná také o Český rozhlas a Českou tiskovou kancelář.

3.3 Právní definice České televize

Poslání České televize jakožto veřejné služby je legislativně ukotveno, a to v zákoně České televizi, 483/1991 Sb. Ten je platný od roku 1991, kdy byla v souvislosti s rozdělením Československé federativní republiky na jeho základě založena instituce České televize. Zákon sice prošel sérií drobných změn, žádná z nich však není pro téma této práce klíčová. Mimo jiné zavazuje Českou televizi „poskytovat objektivní, ověřené, všestranné a vyvážené informace pro svobodné vytváření názorů, přispívat k právnímu vědomí obyvatel České republiky, poskytovat vyváženou nabídku pořadů pro všechny skupiny obyvatel, rozvíjet kulturní identitu českého národa a národnostních a etnických menšin v České republice, produkovat a vysílat zpravodajské, publicistické, dokumentární, umělecké, dramatické, sportovní, zábavné a vzdělávací pořady a pořady pro děti a mládež“.²⁷

3.4 Kodex České televize

V době svého vzniku v roce 1992 neměla Česká televize žádný samoregulační dokument upravující podobu a strategii vysílání. První kodex vznikl v roce 1995 jako součást Statutu ČT a formuloval „zásady a etické aspekty tvorby programu,

25 'Analýza televizních vzdělávacích pořadů'. 25. března 2011
<<http://www.hermesmedia.cz/?q=node/632>>.

26 Karel Hvizďala. 'Základní pojmy a struktura veřejnoprávní instituce', *Moc a nemoc médií*, str. 236-242 Praha 2003.

27 *Zákon o České televizi*, 483/1991 Sb. §2.

zpravodajství a žurnalistiky jako služby veřejnosti, definoval vztah ČT k zobrazování násilí a ustanovil Etický panel ČT.²⁸ K jeho první úpravě došlo o tři roky později, k další a významnější pak v důsledku tzv. 'televizní krize' v roce 2001. Novela Zákona o České televizi z ledna toho roku z něj učinila samostatný dokument, který musí být Radou ČT předkládán ke schválení Poslanecké sněmovně.

3.4.1 Kodex 1995

Historicky první kodex České televize se soustředil spíše na závazky týkající se zpravodajství a publicistiky. Převážnou část tvoří část o etice žurnalistiky inspirovaná rezolucí Rady Evropy č. 1003 z roku 1993 a zásady napomáhající při úvahách o zařazování materiálů zobrazujících násilí. K televiznímu vzdělávání se tento kodex nijak nevyjadřuje.

3.4.2 Kodex 1998

V Kodexu z roku 1998 Česká televize definuje službu veřejnosti především zajišťováním informací ve sféře zpravodajství, umělecké a dokumentární tvorby, vzdělávání a publicistiky. Značnou pozornost hodlá soustavně věnovat pořadům a filmům pro děti a mládež, a to především z domácí tvorby. Vysílání pro děti nejružnějšího věku se zaměřuje na výchovu dětského diváka k pozitivním hodnotám, vyhýbá se pořadům zobrazujícím násilí a akcentuje oslovení nejmenších dětí. K produkci vzdělávacích pořadů se Kodex z roku 1998 vyjadřuje jen stručně a poměrně vágně: „Propracovaný systém vzdělávacích pořadů těží z domácí i zahraniční produkce a soustřeďuje se na tři základní oblasti: humánní, přírodovědnou a technickou.²⁹

3.4.3 Kodex 2003

V současném znění svého interního kodexu z roku 2003 se Česká televize jako instituce zavazuje věnovat zvláštní pozornost dětskému divákovi. Česká televize přistupuje k dětskému divákovi především s cílem pomáhat mu objevovat a přijímat za vlastní hodnoty slušnosti, vzdělanosti, pracovitosti a úcty k životnímu prostředí. Tomuto úkolu

28 Pittermann, J. Saturková, J. Šnábl, V. (*Prvních 10 let České televize*). Praha: Česká televize, 2002. Str. 359.

29 Ivo Mathé. *Statut, kodex, strategie České televize*. Praha: Česká televize, 1998. Str. 14.

přizpůsobuje skladbu a charakter svých pořadů určených dětskému publiku.³⁰ Svým dětským divákům nabízí zprostředkování tradice české i světové pohádky, filmy pro děti a mládež, soutěže, vzdělávací a výchovné pořady.

V souladu s článkem 10 svého kodexu by Česká televize měla vytvářet a v programu vyčleňovat pevné místo pro populárně vzdělávací a osvětové pořady určené různým věkovým i zájmovým skupinám. Využívá výhod a zvláštních forem, jež poskytuje televizní komunikace, a vhodně tak doplňuje zdroj pramenů, z nichž lidé mohou získávat poznání. Tam, kde je to možné a vhodné, doplní uvedení vzdělávacího či osvětového pořadu nabídkou dalších zdrojů informací o tématu včetně publikace vzdělávacích informací na vlastních internetových stránkách. Ve skladbě vzdělávacích pořadů České televize by také měla být značná pozornost věnována pořadům přispívajícím k znalosti cizích jazyků.

Z hlediska právních formulací a interních závazků tedy Česká televize prošla od svého založení v roce 1992 zřejmým vývojem. Její vedení si evidentně začalo uvědomovat důležitost televizního vzdělávání, které jako jediná domácí televize poskytuje. Vzdělávání dětí i dospělých tedy získalo své místo nejen ve statutech, kodexech a strategiích, ale ve zvýšené míře také na televizních obrazovkách (viz Příloha 2 – tabulka programového zastoupení vzdělávacích pořadů).

³⁰ *Kodex České televize*, článek 2.

4 Česká televize a vzdělávání

Cílem následujících podkapitol je prostřednictvím pravidelně vydávaných ročenek České televize, údajů z televizního softwaru *PROVYS*, rozhovorů se zaměstnanci televize a dalších doplňkových materiálů zmapovat vývoj programové nabídky vzdělávacích pořadů a organizační struktury České televize ve vztahu ke vzdělávání v letech 1992 až 2010. Pro lepší orientaci je zahrnuta i stručná kapitola o televizním vzdělávání v Československu před rokem 1989. Další kapitoly pak představují jednotlivá období a jejich společensko-historický kontext. Není-li uvedeno jinak, byla jako výchozím zdroj použita příloha č. 1 – Seznam vzdělávacích pořadů vysílaných v jednotlivých letech.

4.1 Televizní vzdělávání v Československu

Socialistický režim si již od svého počátku uvědomoval klíčovou roli médií ve společnosti, jejich potenciál a význam v dobách mírových i krizových. Televize, jakožto rychle se rozšiřující populární médium, byla brzy po svém vzniku rovněž důležitým šířitelem propagandy, osvěty i vzdělávání. Hlavním posláním televizního vzdělávání bylo mimo jiné „účinněji a promyšleněji motivovat diváky ke zvyšování úrovně vzdělávání a osvojování si vědeckého světového názoru, působit na vytváření socialistických morálních hodnot, usilovat o další zvyšování propagandistické účinnosti cyklů na pomoc stranickému vzdělávání a popularizovat sepětí školy se společností.“³¹

Průkopníkem v oblasti vzdělávání byl rozhlas, který zavedení televize technologicky předcházel několika dekádami. Československý rozhlas zajišťoval systém uzavřených a otevřených komunikačních okruhů již od 30. let. Jeho využití bylo vzhledem k možnosti záznamu na magnetofonové pásky velmi efektivní, učitelé si mohli vysílání nahrávat a následně upravovat i archivovat podle vlastních potřeb. Další výhodou byla možnost pořad ve výuce přerušovat a doplňovat vlastním výkladem.³² Právě rozhlasovým vzděláváním byla později inspirována i koncepce vzdělávací tvorby televizní.

31 Růžička, D. 'Období normalizace ČST - cíle televizního vzdělávání'. 4. dubna 2011
<http://totalita.cz/norm/norm_kult_tt_10_01.php>.

32 Lucie Česálková. 'Pan učitel televize – TVŠ: televizní vysílání pro školní třídy i domácnosti'.
Illuminace. ISSN 082-397X, 2005, vol. 17, no. 4, str. 39 – 56.

Československá televize začala vzdělávací pořady vysílat koncem padesátých let, a to ve formě vysílání pro školy. Jejich výrobou byla pověřena Hlavní redakce vysílání pro děti a mládež, která sdružovala jak tvorbu hranou, tak publicistiku a dokumentaristiku (viz Kapitola 5 – Rozhovory se zaměstnanci). První půlhodinové relace pro mateřské školy se dostaly do éteru v roce 1958, v pozdějších letech se tvorba rozšířila o další typy vzdělávacích cyklů vytvářených podle školních osnov na míru jednotlivým ročníkům základních a později i středních škol (Česálková, 2005). Zprvu televizní tvorba přiléhala školním osnovám velmi těsně, později se však začala zaměřovat spíše na témata z občanské či estetické výchovy, jejichž didaktická prezentace ve školní výuce byla obtížně proveditelná.

Experimentálním projektem bylo vysílání pro konkrétní ročníky (3. až 5. ročníky základních škol), které se uskutečnilo ve školním roce 1963/64. Projekt měl prověřit možnosti spolupráce mezi organizací televize a samotnými školami a systémem pilotních vysílání a zpětných vazeb optimalizovat pořady požadavkům pedagogů. V Učitelských listech vycházely k daným pořadům metodické listy, u obtížnějších témat z oblasti fyziky, chemie a matematiky televize uváděla večerní předpremiéry pro učitele, aby jim dala možnost lépe hodinu připravit. Od roku 1970 se pak tyto staly součástí běžné praxe. Ranní bloky doplňovaly odpolední volnočasově-vzdělávací cykly s fyzikální, matematickou či biologickou tematikou, které rozvíjely látku probranou ve škole, vybírány však byly náhodně a bez zacílení na ročník nebo pokročilost. Tato duplikace se však brzy ukázala jako neefektivní a televize od ní zanedlouho upustila (Česálková, 2005).

Od roku 1967 zavedla Československá televize pravidelný vysílací blok nazvaný *Televizní vysílání pro školy* (dále TVŠ). V následujících letech se toto vysílání dále vyvíjelo a specializovalo na jednotlivé předměty podle školních osnov, se snahou nadále se zaměřovat na zpracování právě těch témat, která žákům nemůže zprostředkovat učitel. Podle paní Zity Drdové, která byla tou dobou vedoucí redaktorkou TVŠ, prorůstal systém spolupráce také na ministerstvo (od roku 1960 Ministerstvo školství a kultury, od roku 1967 Ministerstvo kultury a informací, od

roku 1969 Ministerstvo kultury) a prostřednictvím odborných konzultací s praktiky také do škol.

Existoval pečlivě strukturovaný rámec, v němž byly všechny pořady opatřeny označením cílové skupiny i konkrétního předmětu. Vysílání obvykle začínalo od 10. hodiny ranní, po velké přestávce. U ročníků prvního stupně bylo snazší zajistit korespondenci s daným předmětem, jelikož osnovy obsahovaly předepsanou formu rozvrhu. Na druhém stupni byla z důvodů střídání učitelů ve třídách a rozšířeného kurikula situace značně obtížnější, což potvrzuje také Česálková:

„Československá televize sice vysílala pro školy dopoledne i odpoledne asi dvacet hodin týdně, nicméně pořady byly vhodné pouze pro třídy, které měly náhodou zrovna předmět, kterému byly určeny. V důsledku této nedořešené situace se děti s televizním vysíláním pro školy setkávaly jen zřídka, a to vůbec ne ve škole, ale například když byly nemocné a mohly televizi sledovat doma z postele. Ve školách samotných nebylo televizní vysílání ani zdaleka chápáno jako běžná praxe, ale spíše jako výjimečná událost. Dětem bylo promítáno například až v posledních dnech školního roku, kdy bylo již všechno učivo probráno a prověřeno. Teoretické vize reflektovala pouze omezená skupina škol a nadšených pedagogů, netýkaly se každodenní školní praxe v širším měřítku.“
(Česálková, 2005)

Podle paní Zity Drdové je však její pohled poněkud zkreslený, jelikož na mimopražských školách, zejména venkovských, byla velká i poměrně pravidelná sledovanost. „Tehdy existovaly ještě i malotřídní školy, kde byly pořady také využívány. Na velkých městských školách byl někdy problém s rozvrhem, protože vysílací čas ČST byl stabilní a jednotlivé dny týdne s obsahovým zaměřením po předmětech rovněž.“³³ V rámci zajištění zpětné vazby dramaturgové TVŠ podnikali výjezdy do škol, od učitelů dostávali zprávy, připomínky a pozvání k návštěvám. Ministerstvo se podílelo i finančně na přípravě pořadů, ale neovlivňovalo tvorbu. Metodici k jednotlivým oborům byli vytipováni vždy z nejlepších pedagogických osobností, měli nejen praktickou pedagogickou zkušenost, ale zabývali se daným

33 Zita Drdová (viz Kapitola 5 rozhovory). V emailu z 15. 5. 2011.

oborem (předmětem) kontinuálně a v souvislostech s všeobecným vzděláním a mezipředmětovými vztahy.

Odpolední pořady, na rozdíl od TVŠ dopoledne, byly určeny pro starší děti a studenty a navazovaly volněji na osnovy, jejich úkolem bylo diváky motivovat a rozšiřovat obzory. V tomto nebyla redakce TVŠ pod ideologickým tlakem, jako pochopitelně některé jiné redakce Československé televize.

V této podobě televizní vysílání pro školy pokračovalo až do roku 1989. Pád totalitního režimu znamenal v tomto znatelný rozpad koncepce. Média, stejně jako jednotlivé vládní orgány, následkem listopadových událostí vstoupila do procesu demokratizace se snahou najít svou novou podobu. Ideologický nástroj, jakým Československá televize byla po celou dosavadní dobu své existence, se měl změnit ve službu veřejnosti. Komplikovaná společenská a politická situace spojená s rozpadem federace však přerod Československé televize v instituci veřejné služby znatelně zbrzdila. Také proto se tato práce zabývá vývojem televizní programové nabídky až od doby vzniku samostatné České televize, tedy od roku 1992.

4.2 Vzdělávání v České televizi v letech 1992 až 1998

4.2.1 Programová koncepce

Na počátku své existence v roce 1992 disponovala Česká televize třemi vysílacími kanály. Vyráběla programy pro federální kanál F1 a samostatně vysílala na okruhu druhého, doplňkového kanálu ČTV a kanálu OK3. První program pořadům se vzdělávací tematikou nedával příliš velký prostor, jeho prioritou bylo zajišťování zpravodajských relací, publicistiky, zábavních pořadů a filmové tvorby. Programová nabídka druhého programu byla mnohem širší, jejím prostřednictvím se Česká televize snažila plnit závazky vymezené v zákoně o České televizi a vlastním interním kodexu. Právě zde byl dán prostor pořadům pro děti a mládež, dokumentům, hudbě a žánrům zajímavějším spíše minoritní divácké okruhy. Zvláštní kapitolou byl kanál OK3, na němž se v nepřetržitém vysílání střídaly zahraniční televizní společnosti (např. CNN, BBC, TV5 či RTL) a který byl později privatizován ve prospěch TV Nova. V průběhu roku 1992 došlo ke snahám o zásadní emancipaci kanálů F1 a ČTV, čímž by se jejich vztah

více přiblížil modelu komplementárního vysílání než konkurenčnímu boji dvou nezávislých kanálů.³⁴

V následujícím roce byla v důsledku rozpadu Československé federativní republiky rozdělena také organizace televizního vysílání. K 1. lednu 1993 byl kanál F1 přejmenován na ČT1, ČTV se stala programem ČT2 a oba programy byly opatřeny novými logy a znělkami.

V prvním roce fungování plnohodnotného duálního systému, tedy vstupu privátní komerční televize NOVA na trh, bylo programové vedení České televize donuceno přistoupit k několika změnám. V souladu s dlouhodobějšími strategickými představami bylo rozhodnuto modelovat program ČT1 s využitím všech osvědčených programových charakteristik, zkušeností a pozitivních diváckých stereotypů jako program pro široké publikum. Program ČT2 pak měl být koncipován jako program alternativní a komplementární, v hlavním večerním pásmu zaměřený na diváka se zájmem o kvalitní, hlubší informace ze všech oblastí a hodnotné, obsahově i formálně náročnější pořady všech žánrů, zejména uměleckých a dokumentárních.³⁵ Denní vysílání kanálu ČT2 pak ve značné míře vyplňovaly právě pořady vzdělávací.

Nové konkurenční prostředí přineslo České televizi potřebu hlubší definice poslání. Také proto byl v roce 1995 vytvořen první interní kodex (viz výše). Ve snaze vyjít z jeho formulovaného obecného zadání si vytkla pro svou programovou politiku následující zásady (výběr):

- „pokud by [Česká televize], placena převážně z koncesionářských poplatků, nevysílala pořady, jež se liší od nabídky komerčních stanic, pozbyla by právo na svou existenci“
- „sledovanost nemůže být jediným ukazatelem společenské efektivity či dokonce kvality vysílání veřejnoprávní televize, což neznamená, že maximálně možný divácký zájem o kterýkoli programový typ by neměl být konečnou metodou ČT“
- „svou programovou politiku realizuje Česká televize na dvou vysílacích okruzích, jejichž vzájemný vztah je komplementární. To jí umožňuje koncipovat obsah

34 Bílková, K. Šnábl, V. *Ročenka České televize 1992*. Praha: Česká televize, 1993. Str. 77.

vysílání tak, aby uspokojovalo požadavky co nejpočetnějšího a nejširšího spektra diváků současně“³⁶

Dané programové rozvržení zůstalo bez větších zásahů až do roku 1998, kdy v souvislosti s personálními změnami ve vedení televize došlo k drobnému přeformulování koncepce jednotlivých kanálů.

4.2.2 Organizační struktura

Výchozí organizační struktura České televize v době jejího zrodu byla poměrně přímočará. Pražskou produkční část tvořila dvě hlavní centra, Producentství uměleckých pořadů a Producentství publicistiky a dokumentaristiky, která byla dále členěna na samostatně hospodařící tvůrčí skupiny. V rámci Producentství publicistiky a dokumentaristiky šéfproducenta Damiána Kaušitze působila od roku 1992 tvůrčí skupina vzdělávacích pořadů (TS č. 17), vedená dramaturgyní Zitou Drdovou a produkčním Pavlem Ladmanem.

V Brně a v Ostravě byla televizní studia rozdělena přímo na jednotlivé tvůrčí skupiny. Ani v jednom z těchto studií však nikdy neexistovala skupina primárně zaměřená na vzdělávání, proto brněnská ani ostravská tvorba není v této práci zahrnuta, přestože vzdělávací pořady obě studia také nárazově produkovala.

V dubnu 1992 se na základě výsledku výběrového řízení vyhlášeného Radou ČT stal prvním generálním ředitelem České televize Ivo Mathé. Pozici prvního programového ředitele obsadil Jiří Pittermann, který se později významnou měrou podepsal na programové koncepci kanálu ČT2. Oba působili ve svých funkcích až do roku 1998. Předsedou Rady České televize byl mezi lety 1992 až 1997 významný astronom a astrofyzik Jiří Grygar. Zjednodušené schéma organizační struktury České televize v letech 1992 až 2002 je součástí přílohy č. 3.

35 Bílková, K. Šnábl, V. *Ročenka České televize 1994*. Praha: Česká televize, 1995. Str. 64.

36 Bílková, K. Šnábl, V. *Ročenka České televize 1995*. Praha: Česká televize, 1996. Str. 100 – 101.

4.2.3 Průřez programovou nabídkou

Dramaturgické cíle hlavní skupiny vzdělávacích pořadů byly vedeny myšlenkou tzv. celoživotního kontinuálního vzdělávání. Realizace záměru předpokládala pokrýt všechny věkové kategorie diváků a operativně všechny oblasti, v nichž existuje nebo v budoucnu vyvstane potřeba nových, objektivních poznatků. Konkrétní způsoby jsou popsány v následujících podkapitolách. Tvůrčí skupina pro potřeby interní i externí prezentace pravidelně zhotovovala programové katalogy, v nichž byly tematicky seřazeny veškeré uvedené pořady pro daný rok. Ukázka české verze katalogu (existovala i verze anglická) je součástí přílohy č. 4.

V polovině 90. let vznikla významná studie analyzující programovou nabídku vzdělávacích pořadů. V roce 1994 si ji u vedoucí oddělení komparativní pedagogiky Ústavu pedagogických a psychologických výzkumů Pedagogické fakulty UK profesorky Elišky Walterové objednal předseda Rady České televize Jiří Grygar. Jednalo se o bezprecedentní analýzu zabývající se časovým vzorkem několika měsíců roku 1994, jejímž cílem bylo posoudit soubor vzdělávacích pořadů jako celek, zhodnotit metodickou a obsahovou stránku programových skupin a jednotlivých pořadů, zhodnotit funkčnost, relevanci a využitelnost pořadů pro vzdělávací praxi a v neposlední řadě také formulovat návrhy a doporučení pro další období. Kritérii pro analýzu celého souboru pořadů byly: časové rozložení a proporce; věkové pokrytí; hodnotová, výchovná a osobnostně rozvíjející dimenze; pokrytí obsahového pole; funkčnost a využitelnost pro vzdělávací praxi; postavení v kontextu ostatních pořadů ČT s poznávacím a výchovným zaměřením.³⁷ Při hodnocení jednotlivých programových typů a relací (pořady byly účelově rozděleny do pěti skupin: A. Jazykové kurzy, B. Pořady pro předškolní věk, C. Pořady pro školní věk a mládež, D. Pořady pro zdravotně znevýhodněné, E. Další vzdělávání) byla posuzována vhodnost vzhledem k věku adresátů, vazba na výchovné cíle a obsah školní výuky, informativnost (nasycenost, novost, aktuálnost), metodické postupy, atraktivnost pro adresáty a využitelnost, zvláště ve škole (ilustrativnost, prohloubení, rozšíření, přesahy). Komentáře k jednotlivým pořadům jsou součástí následujících kapitol, stejně jakož i závěr analýzy.

³⁷ WALTEROVÁ, Eliška. *Vzdělávací pořady ČT: Analýza časového vzorku*. Praha, 1995. 45 s. Oborová

4.2.3.1 Pořady pro děti a mládež

První skupinu tvořily specializované pořady určené pro použití v učebním procesu škol. Jednalo se především o pokračování rozsáhlé *Televizní vysílání pro školy* (viz výše). Nejčastěji se ovšem jednalo o pořady vyrobené v letech 1989 a 1990 i dříve, které byly v průběhu 90. let reprizovány. Mnoho starších pořadů nebylo nikterak ideologicky infiltrováno, v tomto ohledu proto v jejich dalším používání nebyl žádný problém. Podle profesorky Walterové však byly poznamenány dobou svého vzniku a tudíž „nemohly reflektovat progresivní změny, ke kterým došlo v pojetí výuky na 1. stupni, zvláště v projektu *Obecné školy*“, z hlediska formálnosti pak byly hodnoceny jako „didakticky statické a konvenční“ (Walterová, 1995). Přestože tematicky považovala pořady za velmi vhodné, jejich obsah a metodické zpracování hodnotila jako silně nevyhovující. Zjištění, že pořady cyklu TVŠ degraduje děti do pouhých objektů sdělení, bylo profesorčinou největší výhradou.

V roce 1992 televize v ranních blocích nazvaných *Televizní vysílání pro školy* vysílala pořady označené cílovým ročníkem a názvem předmětu. Pro první a druhé ročníky základních škol přinášela náměty pro český jazyk, matematiku, prvouku i hudební a výtvarnou výchovu. Třetí a čtvrtí mohli kromě českého jazyka a matematiky prostřednictvím televizních obrazovek získávat poznatky také z přírodovědy a vlastivědy. Pro druhý stupeň souhrnně televize vysílala cyklus o samizdatové literatuře, dále pak pořady pro výuku dějepisu a přírodopisu (5. a 6. ročník) a českého jazyka (7. ročník)³⁸. Existovaly ovšem také pořady se širším záběrem, které měly všechny žáky základních škol seznamovat například se základy ekologie (*Hrajeme si v přírodě*) či dopravní výchovy (*Cesta do školy* a *Okruh*).

Zařazení bloku *Televizního vysílání pro školy* do programového schématu se v průběhu let měnilo. Zatímco letech v 1993 a 1994 se pořady objevovaly jak na ČT2 (dvakrát týdně od 9 hodiny ranní), tak i na ČT1 (v odpoledním vysílání od 14.20 do 15.00 běžely konsektivně dva pořady), v letech následujících již pořady TVŠ vysílal pouze program ČT2 (v roce 1995 třikrát týdně od 13 hodin, v roce 1996 dvakrát týdně od 14.20, v roce

práce. Ústav pedagogických a psychologických výzkumů Pedagogické fakulty UK v Praze.

³⁸ Podrobný seznam jednotlivých pořadů vysílaných v konkrétních letech se součástí Přílohy č. 1, která byla vygenerována výzkumem provedeným prostřednictvím televizního softwaru *PROVYS*.

1997 a 1998 již pouze jednou týdně opět od 9 hodin, po roce 2000 pak televize vysílala takto označené pořady od 8.30, případně také v časné odpoledne).

Již od poloviny 90. let však byly do programového bloku TVŠ zahrnovány i obecně vzdělávací pořady pro děti, tedy ne pouze ty vázané na školní osnovy a věkově vymezené cílové skupiny. V rámci i mimo blok televizního vysílání pro školy pak televize nejmladším divákům nabídla například koprodukční cyklus pro děti o evropských městech a jejich uměleckých památkách nazvaný *První setkání*, všeobecně vzdělávací magazín pro školní děti *Vím, že nic nevím*.

V roce 1994 uvedla Česká televize první čtyři díly úspěšné dětské encyklopedie pro předškolní děti *Kostičky*, podněcující vnímavost dětí a vytvářející pyramidu vědomostí o pravidlech a zákonitostech světa kolem nás. Její tvorba pokračovala v následujících letech podle finančních možností - v roce 1995 to bylo 5 dílů, v roce 1996 16 dílů, 1998 10 dílů, 1999 5 dílů a v roce 2000 vzniklo 17 dílů). Dohromady tak vzniklo 58 dílů, které při pravidelném týdenním vysílání pokryjí celý rok, je tedy možné je každoročně reprizovat pro nové publikum, které právě dorostlo do jejich cílové skupiny. Pořad je dodnes uváděn v dopoledním vysílacím čase okolo 10 hodiny, což nadále umožňuje využití vysílání v učebním procesu mateřských i základních škol. V rámci větší flexibility si však pedagogové s oblibou pořad spíše nahrávali pro pozdější použití. Všech 58 dílů vyšlo v edici České televize na praktickém DVD nosiči. V časovém vzorku, který profesorka Walterová pojala ve své studii, byla výše zmíněná encyklopedie *Kostičky* teprve ve fázi přípravy. Kdyby tou dobou již byla zařazena do vysílání, jistě by uspokojivě zaplnila „citelnou mezeru“, v níž by Walterová ráda viděla „cyklus seznamující děti s reálným světem a učící je orientovat se v něm, chápat jeho hodnoty, vztahy a normy, objevovat jeho tajemství i nebezpečí a rozvíjet tvořivé myšlení“ (Walterová, 1995). Profesorka dále v souhrnném hodnocení doporučuje intelektuální i finanční investici do takového pořadu, protože jeho využitelnost v mateřských školách i v rodinné výchově považovala za evidentně vysokou.

V roce 1995 později Česká televize získala darem od společnosti BESIP pořad *Partneři*, který měl děti učit základním pravidlům silničního provozu, o dva roky později přibyl pořad s protiúrazovou prevencí nazvaný *Proto pozor, proto bacha a Televizní*

encyklopedie o vědě a historii. V dalším roce pak mezi novinky patřil *Videoatlas chráněných a ohrožených druhů* a *Zeměpis světa*.

Důležitou kategorií byly tzv. pořady 'kontaktního typu', které významným způsobem doplňovaly školní vzdělávání především v oblastech mezilidských vztahů a životního stylu a pomáhaly tak formovat charakter nové generace. Jak podotýká profesorka Walterová, podtrhovaly „jednu z klíčových oblastí, v níž mladí lidé nemají dostatek informací ani zkušeností.“ Příkladem takového druhu pořadu je v 90. letech populární *Hitparáda mindráků* a *Hitparáda průšvihů*, které byly ve zmiňované studii vysoce hodnoceny jako „inspirativní, divácky atraktivní, živý a především komunikativní“. Profesorka Walterová je pro tyto vlastnosti doporučila i pro využití ve výuce středních škol (v předmětech občanská výchova či základy společenských věd), jako východisko pro diskuse se žáky i pro další mimotřídní formy.

Ani jazykové vzdělávání dětí nebylo nikterak opomíjeno. Malí diváci se prostřednictvím koprodukčních a nakoupených pořadů mohli zdokonalovat ve francouzštině (*Krtek Marek*), němčině (*Anna, Schmidt a Oskar*), i angličtině (*Angličtina pro nejmenší*).

Ve výše zmíněné studii je právě *Angličtina pro nejmenší* zhodnocena velice pozitivně. Profesorka Walterová pořad oceňuje jakožto významný dramaturgický počin, který „supluje nedostatek učitelů a absenci cizích jazyků v učebních plánech 1. stupně, pomáhá tam, kde je angličtina zařazena jako nepovinný jazyk a reaguje na žádost rodičů“ (Walterová, 1995). Obeznamena se společenskou potřebou uvedla televize v roce 1992 také pořad *Alternativy pro angličtináře*, který obsahoval ukázky výukových metod s komentářem i přímé vstupy do vyučovacích hodin.

Veliký význam studie profesorky Walterové tkví v tom, že se jedná o první a v období 90. let jediné hodnocení týkající se vzdělávacích pořadů. Její hodnota je jedinečná především ve vztahu k pořadům pro děti do 15 let, jejichž zpětná vazba je téměř neměřitelná. Na rozdíl od dospělých totiž nejsou schopny vyjádřit svůj názor, vyplnit dotazník či si vést divácký deník vypovídající o spokojenosti se sledovanými pořady. Názor specializovaných didaktických pracovníků je tedy v tomto ohledu jediný

směrodatný. Zadání této studie také svědčí o kompetentnosti a odborné zainteresovanosti tehdejší Rady České televize.

4.2.3.2 Pořady pro široký okruh diváků

V první polovině 90. let se televize ve zvýšené míře věnovala vzdělávání dospělých, což je vzhledem ke společensko-historickým změnám spojeným s pádem železné opony pochopitelné. Dalším důvodem objemné produkce (v porovnání se vzdělávacími pořady pro děti) byla praktická nepoužitelnost archivních pořadů, které byly v naprosté většině příliš ideologicky zbarveny. V období totálního přerodu společnosti tak stáli televizní tvůrci před nelehkým úkolem – jejich nově vyvstalou agendou bylo hledání východisek ze stereotypů morálně zdeformované totalitní společnosti, proto mezi své priority řadili především rozvoj v následujících oblastech: cit, morálka, občanské vědomí a světové občanství³⁹. Byli si dobře vědomi toho, že o kvalitě budoucích generací nebudou rozhodovat pouze znalosti, ale i charakter, politická kultivovanost, citové schopnosti a morální hodnoty, projevující se jak ve vztazích osobních, tak společenských.

Druhou skupinu tedy tvořily vzdělávací pořady (cykly a seriály) pro široký okruh dospívajících i dospělých diváků, od obsahově jednoduchých až po vyšší intelektuální úroveň. Jednalo se o vzdělávání pro osobní naplnění a volný čas, neboli tzv. 'edutainment', prezentující informace a vědomosti zábavnou a atraktivní formou. Zde můžeme zmínit například cyklus *Přírodopis jednoho města, České země a habsburská monarchie, Člověk a jeho práva, Televizní taneční*, cyklus *Hádala se duše s tělem* vědeckého esejisty Františka Koukolíka, první magazín o vědě a technice *Teleskop*.

Porevoluční společnost pociťovala znalostní deficit v mnoha směrech. Televize pro svou věcnou a ekonomickou efektivitu, rozmanitost žánrů a výrazových prostředků, byla a je pro tento účel vhodným médiem. Diváci toužili dopátrat se po letech historických pravd o událostech první republiky, nezkreslených okolnostech 2. světové války a především samotném období vlády socialistického režimu (který si uplynulé události vždy upravoval podle svých potřeb), na což tvůrčí skupina reagovala uvedením nesčetných historických dokumentů a cyklů (např. *Expedice demarkační čára, Dluh –*

39 Viz Kapitola 5 - rozhovor se Zitou Drdovou.

čeští letci v Británii). Významnou úlohu zde hrály také pořady nakoupené v zahraničí (např. *Hitlerovi muži*). Prostřednictvím pořadů o literatuře (např. *Literatura, osobnost, dějiny, Křižovatky současné české literatury, Křižovatky českého divadla, Paradoxy českého divadla*) se na světlo světa znovu vynořila celá řada zapomenutých a zakázaných autorů, a to jak domácích, tak i zahraničních.

Další neznámou byla před rokem 1989 také estetická výchova. V umění i architektuře byla primární hodnotou funkčnost a praktičnost, jejich pozitivní vliv na lidské duševno byl většinou naprosto opomíjen. Také proto byly do programové nabídky České televize již na počátku 90. let začleněny vzdělávací cykly i dokumenty seznamující diváky s postavami významných umělců (*Dílo a osobnost*) a moderní architekturou u nás i ve světě (*O nezbytnosti architektury*), pořady z volného cyklu *Historia magistra vitae*. Právě pořady s podobnou tematikou jsou nezbytným stimulem pro rozvoj kulturní identity národa. V případě Čechů, otřesených dvěma po sobě jdoucími totalitními režimy, byla tato potřeba v porevoluční společnosti extrémní a do dnešního dne zůstává výrazně deficitní, případná současná tvorba je značně nekoncepční.

Naprostou neznalostí trpělo diváctvo v oblasti ekonomiky, především její tržní podoby, kterou znalo jen jako odstrašující příklad proklínaného kapitalismu. Televizní tvůrci si již od počátku dali velice záležet na odstranění tohoto deficitu a vyprodukovali celou řadu vzdělávacích pořadů s příbuznou tematikou. Jak již název napovídá, *Hospodářská minulost ČSR* představila v historických kontextech ekonomické dějiny země od doby První republiky, pořad *A co dál...* naznačoval souvislost s přítomností a budoucí možností vývoje. *Ekonomický slabikář* vhodnou formou předkládal začínajícím soukromým podnikatelům neznámé ekonomické termíny, nechyběl ani kurz řízení *Management* (vše v roce 1992). V následujících letech Česká televize uvedla cyklus pořadů ekonomického vzdělávání týkající se hospodaření v zemědělství *Cesta k novým příležitostem*, prostřednictvím pořadu *Sociální politika* informovala o nové koncepci sociálního zabezpečení, *Kuchařka pro podnikatele* pak přinášela poznatky z oblasti obchodní politiky, vztahů a morálky a cyklus *Průkopníci podnikání v českých zemích* seznamoval diváky se zajímavými profily významných podnikatelů 20. století. Nechyběly ani pořady s monetární tematikou: *Bankovky a my, Banky a peníze* či *Peníze trochu jinak*.

Dalším ze závažných společenských nedostatků byla chudá jazyková vybavenost obyvatelstva. Předlistopadová Československá televize sice jazykové pořady vysílala, jejich kvalita byla ovšem velmi nízká. I tento deficit si Česká televize v 90. letech dobře uvědomovala a strategicky se zasazovala o jeho odstranění. Převážná většina jazykových vzdělávacích kurzů byla přejata ze zahraniční produkce (které případně adaptovala pro domácí publikum, nebo ponechávala v původní verzi), což bývá u pořadů tohoto typu spíše výhodou. Právě proto tvoří jazykové pořady jedinou výjimku pořadů přejatých, které tato práce zahrnuje.

Diváci se mohli prostřednictvím televizních obrazovek zdokonalovat především v angličtině a němčině, pro kterou hlavní skupina vzdělávacích pořadů zajišťovala kurzy na různých úrovních pokročilosti. Ve své kategorii nadstandardní byl kurz obchodní angličtiny *Starting Business English*, který byl vytvořen na základě pořadu přejatého z britské BBC. Z románských jazyků pak byl v programové nabídce vždy alespoň jeden kurz francouzštiny a španělštiny, případně také italštiny či latiny. Televizní kurzy velmi prakticky doplňovaly texty, které vycházely až do roku 1996 v *Týdeníku Televize*. Obsahovaly slovní zásobu vysílaných lekcí, přepisy klíčových rozhovorů a doplňková cvičení s klíčem. V programovém schématu České televize měly jazykové kurzy své místo ve všední den odpoledne (okolo 14 či 15 hodiny), případně ve víkendovém ranním vysílání, a to na kanále ČT2. Otázkou zůstává, zda je 8. – 10. hodina ranní právě tou pravou denní dobou motivující dospělé k jazykovému vzdělávání. S rozpornými názory na zařazování jazykových kurzů se podle výpovědí pracovníků Česká televize při tvorbě programových schémat potýká doposud.

S rozvojem jazykových znalostí souvisely také snahy o výchovu k 'evropanství', jakési evropské sounáležitosti, která byla jednou ze závažných politických priorit zemí žádajících o členství v Evropské unii. Traumatizovanému českému národu bylo nutno osvětlit, že dnes již spojení s evropskými sousedy nepředstavuje obávanou hrozbu, ale naopak je krokem k lepší budoucnosti založené na integraci a spolupráci. Tou dobou již Česká televize úzce spolupracovala s Evropskou vysílací unií (EBU) a uváděla proto pořady představující evropské země a každodenní život jejich občanů neformálním a pokud možno neidealizovaným způsobem. Přestože žádost o vstup do EU podala Česká republika až v roce 1996, první proevropský pořad, koprodukční *Euroklub*

zabývající se otázkou hranic v Evropě, byl uveden již v roce 1992. O rok později následoval *Euroclick*, přinášející portréty Evropanů žijících v Čechách, jenž později doplnily *Evropské rodinné ságy* vyprávějící o pozoruhodných a mravně silných evropských rodech.

V 2. polovině 90. let se na obrazovkách objevily také dětské vzdělávací pořady s evropskou tematikou: koprodukční cestopisný magazín pro mládež *Euromix* a pořad *Děti z Evropy zpívají*. V roce 1998 se tvůrčí skupina vzdělávací chopila také tematiky Severoatlantické aliance, konkrétně v pořadu *Co my NATO?*, čímž se evropská perspektiva rozšířila do globálních rozměrů. Společně s multikulturním magazínem *Svět bez hranic* (vznikl v roce 1996) a velkými dokumenty typu *Romská kultura* se jednalo o jediné pořady věnující se globální a multikulturní výchově, po níž ve své studii z roku 1995 volala již profesorka Walterová: „na rozdíl od tradiční orientace na minulost je orientována především na budoucnost. Vede k odhalování společných lidských hodnot, k pochopení etnických a národnostních odlišností, vychovává k toleranci, vzájemné úctě a vstřícnosti. Rozbívá falešné mýty, etnické a národnostní předsudky.“ (Walterová, 1995).

Velké dokumenty tvůrčí skupiny Drdová-Ladman přinášely také netradiční pohledy na současné Rusko a bývalý Sovětský svaz, problematiku drogových závislostí, záznamy kapitol z nedávné historie i pořady o komunistických lágrech a jejich věznicích (*Hitler, Stalin a já*).

Problematika zdravotního postižení se dostala na obrazovky i do povědomí české veřejnosti na počátku 90. let historicky poprvé. Především režim měl totiž tendence popírat existenci veškerých menšin, respektive skupin rasově, sociálně, zdravotně či nábožensky odlišných. Jak uvádí profesorka Walterová, existence pořadů jako byl *Klíč* (pořad pro zdravotně znevýhodněné osoby s různými druhy postižení), *Paprsek* (pro rodiče postižených dětí), *Odpoledne pro všechny* (nejen pro mentálně postižené a osoby o ně pečující), *Televizní klub neslyšících*⁴⁰ či *Audiovizuální kurz odezírání* (oba pro

40 Televizní klub neslyšících byl v době svého vzniku (1980, jako druhý pořad pro neslyšící v Evropě po BBC) specifickým publicisticko-vzdělávacím pořadem, který sloužil svým neslyšícím divákům jako kompenzační pomůcka.

neslyšící) byly hodnotné již samotnou svou existencí, protože umožňovaly „zviditelnění problémů a potřeb uvedené skupiny občanů“. Jejich prioritou bylo poskytovat informace o možnostech a právech handicapovaných, ale také snaha o podporu komunikace mezi jedinci se zdravotním postižením a světem zdravých lidí.

Množství výše uvedených vzdělávacích pořadů pro široké publikum spadalo v průběhu let do odpoledního vzdělávacího bloku nazvaného *Odpolední*, později *Televizní univerzita*, který fungoval jako protipól *Televizního vysílání pro školy*. Jeho cílová skupina nebyla blíže určena, mezi diváky mohli být žáci vyšších ročníků základních škol, středoškoláci, dospělí i senioři, zkrátka všichni ti, kteří si chtěli prohloubit všeobecné vzdělání. V 90. letech měl tento souvislý vzdělávací blok vyčleněna v programových schématech dvě až tři (příležitostně také čtyři) všednodenní odpoledne na kanálu ČT2, obvykle od 16. nebo 17. hodiny (výjimečně ovšem i dříve – od 13 či 14 hodin, to když muselo vzdělávání ustoupit významnému sportovnímu utkání). Jeho součástí byly již zmíněné jazykové kurzy, cyklické i samostatné dokumentární pořady i ostatní vzdělávací pořady uvedené z oblasti literatury, umění, ekonomiky, práva, společenské či zdravotní problematiky, historie, ekologie, architektury či sportu (viz Příloha č. 1).

Vzdělávací pořady pro dospělé profesorka Walterová shrnuje konstatováním, že „celková tematická pestrost skupiny vzdělávacích pořadů pro široký okruh diváků svědčí hledání jasnější koncepce a o nezbytnosti vytyčení obsahových priorit“. Doporučuje nadále respektovat aktuální potřeby občanů transformující se společnosti, kompenzovat deficity a aktualizovat předchozí vzdělání a respektovat nové oblasti poznání vědeckého, uměleckého a technického (Walterová, 1995).

4.2.3.3 Distanční vzdělávání

V neposlední řadě se pracovníci tvůrčí skupiny snažili vybudovat systém distančního vzdělávání. Nejdříve se jednalo pouze o úroveň středoškolskou, později bylo plánováno i vzdělání další, včetně rekvalifikačních kurzů. Jednalo se o cykly určené pro cílové skupiny diváků bez ohledu na věk, kteří zasednou v daný čas k obrazovkám se záměrem

vzdělávat se. Z příkladů zmiňme kurzy *Účetnictví 93*, k nimž byla vydána i shrnující příručka s disketou, *Nebojte se účetnictví, Řízení měst a obcí* nebo *Obec – domov můj*.

Kromě kurzů samotných televize vysílala také doplňkové pořady informující o možnostech tříступňového vzdělávání (*O vysokých školách*), či besedy s odborníky, funkcionáři, zástupci fakult a ministerstva školství (*O dálkovém vzdělávání a Labyrint světa sebevzdělávání*). Veřejný dialog tohoto charakteru byl nepochybně žádoucí, jelikož v řadách diváků byli mnozí, jimž studium v předchozím režimu nebylo z ideologických důvodů umožněno, ale také proto, že celoživotní kontinuální vzdělávání není důležité pouze pro konkrétní jedince, ale vyplývá z něj také budoucí konkurenceschopnost země.

4.3 Vzdělávání v České televizi v letech 1998 až 2003

4.3.1 Organizační struktura

V letech 1998 až 2003 došlo v České televizi k rozsáhlým organizačním i personálním změnám. Přestože se ve vedení vystřídal několik lidí, je toto období pojednáno jako jedna kapitola (na rozdíl od kapitoly předchozí a následující, která analyzuje stav pod vedením konkrétního generálního ředitele). Ani jeden z nich za krátkou dobu svého působení totiž nemohl nikterak závažným způsobem ovlivnit televizní organizaci ani koncepci, případné udělé změny lze pak spíše posuzovat za jakousi 'kolektivní' práci.

Předsedou Rady ČT byl již od roku 1997 Jan Jiráček. K 1. dubnu 1998 se na základě výsledku výběrového řízení vyhlášeného Radou České televize stal novým generálním ředitelem České televize teprve devětadvacetiletý Jakub Puchalský, který v letech 1993 až 1996 působil jako redaktor české redakce BBC v Londýně. V důsledku změny generálního ředitele došlo k obměnám také na většině ostatních vedoucích pozic – programovým ředitelem byl jmenován Martin Bezouška, Daminána Kaušitzová v čele Producentického centra publicistiky a dokumentaristiky vystřídala v srpnu téhož roku Alena Müllerová (přišla ze studia Krátký film), která obměnila vedení tvůrčí skupiny vzdělávacích pořadů (TS č. 17) - po Zitě Drdové a Petru Ladmanovi tou dobou přebírá agendu Karel Dvořák (rovněž z Krátkého filmu).

Nové vedení se pustilo do plánování rozsáhlých strukturálních změn. Ani ne po roce se však situace v České televizi začala komplikovat nedostatečnou interní komunikací, která způsobila bariéru mezi nejvyšším vedením a ostatními pracovníky ČT⁴¹. Po odchodu Martina Bezoušky nebyl generální ředitel dlouhou dobu schopen zajistit adekvátní náhradu. Tato i další události způsobily, že přibližně po roce a půl Jakub Puchalský ztratil oporu v Radě ČT, která ho na pozici zvolila, jelikož bylo shledáno, že „vedení ČT projevilo nerozhodnost v prosazování koncepčních změn a nebylo schopno zřetelně vysvětlit své záměry“, zároveň Rada požádala generálního ředitele o „neprodlené kroky k řádnému obsazení funkce programového ředitele, ke zřetelnému vymezení kompetencí vedoucích pracovníků a k jednání s nezávislymi producenty a tvůrci“ (Historie: ČT od roku 1993). Vše vyvrcholilo rezignací generálního ředitele v prosinci 1999, jedním z jeho posledních počínů bylo zastavení všech plánovaných změn organizační struktury.

Ve funkci jej vystřídal Dušan Chmelíček, člen dosavadního nejužšího vedení České televize. Rada, která jej zvolila, však byla paradoxně kvůli neshodám ve volbě Poslaneckou sněmovnou odvolána. Předsedou třetí Rady ČT se stal Miroslav Mareš, ovšem její vztah s generálním ředitelem byl od začátku konfliktní, v důsledku čehož byl Chmelíček v prosinci 2000 odvolán. V bleskurychlém výběrovém řízení byl jeho nástupcem zvolen Jiří Hodač a následovala takzvaná 'televizní krize'⁴², v důsledku které Poslanecká sněmovna odvolala Radu ČT a schválila výrazné změny v zákoně o České televizi. Prozatímním ředitelem byl v lednu 2001 zvolen Jiří Balvín (v listopadu pak nastoupil do funkce řádné) a předsedou nové, nyní patnáctičlenné Rady Jan Mrzena. Po neshodách s Radou ČT ve věci volby ředitele brněnského televizního studia byl Jiří Balvín odvolán. Prozatímním ředitelem České televize se v prosinci 2002 stal Petr Klimeš.

Od března 2002 byla spuštěna zásadní reorganizace vnitřní struktury České televize, která v praxi znamenala přechod od producentského k redakčnímu systému (schéma viz Příloha č. 3). Zanikla tři existující producentská centra (Centrum uměleckých pořadů,

41 Česká televize. 1996 [cit. 2011-05-12]. Historie: Česká televize od roku 1993. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceska-televize-od-r-1993/obdobi-1998-1999/>>.

42 Více o 'televizní krizi' například v publikaci České televize (*Prvních*) 10 let České televize. Praha: Česká televize, 2002.

Centrum publicistiky a dokumentaristiky a Centrum převzatých pořadů) i jejich tvůrčí skupiny a místo nich vzniklo pět center nových (Centrum dramatické tvorby, Centrum zábavné tvorby, Centrum divadelní a hudební tvorby, Centrum tvorby pro děti a mládež a Centrum publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání). Historicky poprvé se tak *vzdělávání* dostalo do názvu producentského centra, což samo o sobě vypovídá o zlepšení statutu tohoto televizního žánru. Do čela CPDV se postavil šéfdramaturg Rudolf Růžička a šéfproducent Damián Kaušitz (od 15. 12. 2003 jej na této pozici střídá Milan Reitler), kteří byli podřízeni řediteli programu, respektive řediteli výroby. Změna organizační struktury měla mimo jiné dopad také na systém financování, jelikož zrušením tvůrčích skupin pozbylo televizní vzdělávání svou rozpočtovou autonomii. Vzdělávací pořady tedy nadále vznikaly výhradně v Centru publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání, které slučovalo příbuzné žánry.

Podrobněji fungování tehdejšího systému popisuje ve své bakalářské práci Tomáš Vlček:

„V [redakčním] systému je ředitelem programu na každý konkrétní rok definováno 'vysílací schéma'. Jedná se o rozdělení vysílacího času všech kanálů jednotlivým žánrům. Producentským centrům jsou tak přidělena jednotlivá 'vysílací okna', do nichž nabízí pořady a předkládá jejich aproximativy (odhady nákladů). Tak vzniká 'výrobní úkol', který se musí rovnat přiděleným financím v rámci rozpočtu České televize. O naplnění konkrétního vysílacího okna rozhoduje na úrovni producentského centra šéfdramaturg a šéfproducent. Nabídku pořadů tvoří dva okruhy: pořady požadované ředitelem programu a pořady nabízené centrem. Vždy však musí jít o oboustranně odsouhlasené nabídky pořadů.“⁴³

4.3.2 Průřez programovou nabídkou

Televizní krize samotná se oblasti vzdělávání nikterak přímo nedotkla. Organizační nestabilita a časté střídání na pozicích nejvyššího managementu však fatálním způsobem narušila dosavadní koncepcí ve všech oblastech televizní tvorby a významně zpomalila vývoj nových přístupů. Pracovníci tvůrčí skupiny vzdělávání a později centra se snažili v koncepci navazovat na systém let minulých, která se osvědčila, ovšem

43 Tomáš Vlček. *Televizní vzdělávání dospělých a televize veřejné služby*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2011. str. 32.

absence organizovaného systému byla zřejmá. Tvorba tedy pokračovala ve dvou hlavních kategoriích, vznikaly pořady pro děti a mládež i pořady pro širší okruh diváků. O zavedení televizního distančního vzdělávání bohužel nebyl ze strany dalšího vedení zájem.

V roce 2000 bylo na internetových stránkách České televize⁴⁴ (www.ceskatelevize.cz nebo www.czech-tv.cz) uvedeno do provozu vysílání po internetu.

4.3.2.1 Pořady pro děti a mládež

Přes komplikovanou interní situaci v daném období se vzdělávací tvorba pro děti a mládež vyvíjela poměrně dynamicky. Reprízy předrevolučních pořadů se na obrazovce objevovaly spíše výjimečně, k významným posunům došlo ve výrobě doporučených encyklopedií (viz výše – studie profesorky Walterové), které se ve vysílání většinou objevovaly v rámci bloku *Televizního vysílání pro školy* (jednou až dvakrát týdně na ČT2, buď ráno po 8 hodině, nebo v časně odpoledne). Vznikla *Dětská encyklopedie světa*, atraktivní přírodopisné cykly *Videoatlas chráněných a ohrožených druhů* a *Videoatlas naší přírody*, velmi úspěšný byl také *Zeměpis světa*. Pokračovala výroba encyklopedie pro předškolní děti *Kostičky* (viz výše), pro stejnou cílovou skupinu pak Centrum publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání připravilo magazín o zdraví *Artur a pan Meloun*, k ekologickému počínání děti nabádal pořad *Hrajeme si v přírodě*.

Televizní tvůrci si od počátku uvědomovali, že jejich úkolem je poskytovat informace v oblastech, kde jiné zdroje selhávají. To znamená doplňovat vzdělávání školní a rodinné tam, kde si dané instituce s pojetím tématu a zprostředkováním znalostí nevědí rady, především v oblastech občanské, rodinné a sexuální výchovy. V tomto směru bylo klíčovou oblastí utváření životního stylu, a to u různých sociálních skupin. Mezigeneračního úspěchu v této oblasti dosáhl kontaktní pořad *Co mám dělat když...?*, který představoval jakousi televizní formu psychologické poradny a po něm pořad *Rozhodni se*. Z jazykových pořadů byla nadále reprizována *Angličtina pro nejmenší*, v roce 1999 k ní přibyl převzatý kurz francouzštiny *Clementine*.

44 Samotná internetová stránka České televize byla spuštěna v roce 1995.

4.3.2.2 Pořady pro široký okruh diváků

Kontinuální televizní vzdělávání si kladlo za cíl zahrnovat kromě funkce poznávací také socializační a obecně rozvíjející funkci. Mimo cyklů encyklopedických proto byly do vysílání zařazovány také pořady diskusní, podporující nutný mezigenerační dialog, seznamující s alternativními myšlenkovými postupy a duchovními směry a přispívajícími k interkulturnímu srovnávání – multikulturní vysílání pokračovalo prostřednictvím magazínu *Velký vůz* (od roku 2000) a multietnické talkshow o národní a osobní identitě *Rozhovory*, které navázaly na cyklus *Svět bez hranic*.⁴⁵ Velice úspěšný byl také pořad *Na hraně*, za který tvůrčí skupina č. 17 v roce 1999 získala významné ocenění v podobě ceny Ferdinanda Peroutky.

Při pohledu na programovou nabídku vzdělávacích pořadů je nadále patrná snaha rozvíjet jak obecné kompetence, jako je komunikace, učební a další dovednosti (včetně společenského chování, tance, stolování nebo zasvěcení do pravidel billiardové hry), ale také kritické myšlení, umění řešit problémy v životních situacích. V tematických prioritách byla podle možností dávána přednost tématům integrovaným a interkulturním, pořadům budujícím vědomí souvislostí, posilujícím orientaci na budoucnost a úsilí o vyváženost národní, evropské a globální dimenze.

Zřejmý důraz byl kladen na zajištění informovanosti spojené s plánovaným vstupem do Evropské unie. Uveden byl cyklus o evropské občanské společnosti *Naskočíme*, pořad *Směr Evropa: Před finišem!* popisoval cestu České republiky do EU, v koprodukcí s EBU Česká televize uvedla seriál *My jsme...*, v němž jednotlivé evropské země představovala tamní mládež, o výhodách členství v unii pro domácí hospodářství informoval cyklus *Naše zemědělství a Evropská unie*.

Programová nabídka se v tomto období výrazně rozrostla na vzdělávací pořady pojednávající o vědě a technice. Dlouhodobě se na obrazovkách objevoval magazín *Teleskop*, který později vystřídal pořad *Vědník*, seriál *Bílé vrány* seznamoval diváky s významnými osobnostmi světa vědy. Česká televize nezůstávala pozadu ani co se rozvoje počítačové techniky týče. Již od poloviny 90. let pravidelně uváděla pořady provádějící obsluhu osobních počítačů (*Mému počítači s láskou*, *Nebojte se počítačů*,

⁴⁵ Více informací o zmíněných pořadech na <http://img9.ceskatelevize.cz/boos/image/contents/publikace->

Ze světa počítačů, Člověk a počítač, Počítač pro každého), na přelomu tisíciletí vzdělávala své diváky také v oblasti používání internetu: *Internet a já, Zavináč* či dvousériová *Škola internetu*.

Do popředí ve vzdělávací agendě se začala dostávat také témata ekologická (*Lesy pro třetí tisíciletí, Svět šumavské přírody, Lesy České republiky, ABCD ekologie aneb Životabudič*) a energetická (*Energie na dosah aneb Kolumbovo vejce, Energie pro 21. století*).

Uznávanou televizní menšinou i tématem se stali poprvé v roce 1999 Romové: pořad *Obrázky z historie Romů* pojednával o minulosti tohoto etnika. O rok později se nabídka rozšířila o cyklus dokumentů *Romské kmeny* a dále o pořad *Amare Roma*, který kromě historie, kultury a tradice seznamoval širokou veřejnost také se základy romštiny.

O poznání bohatší byl i výběr kurzů cizích jazyků. Dominantní nadále zůstala angličtina, posílilo zastoupení němčiny na různých úrovních pokročilosti, objevily se také nové kurzy dalších jazyků. Každý rok bylo v nabídce okolo desíti vzdělávacích pořadů zaměřených na získávání jazykových dovedností.

Rada České televize ve své Výroční zprávě o činnosti České televize v roce 1999 ohodnotila vzdělávací tvorbu následovně:

„V nabídce České televize stále chybí dostatek cyklických pořadů zábavně vzdělávacího charakteru (konceptně například komplementárně doplňujících či s využitím specifických výrazových prostředků vlastních televizi ilustrujících klíčové uzly všeobecné vzdělání) a nedaří se i nadále v dostatečné míře překonat tradiční perspektivu světa dospělých odděleného od světa dětí a mládeže. Je ovšem pravda, že se Česká televize snaží tento nedostatek překonávat (např. Zpravodajským pořadem *Zprávičky ze světa*, či kontaktním diskusním pořadem *Tykadlo*), i když zatím nepříliš úspěšně.“⁴⁶

ct.rocenky/2006/zprava2006.pdf.

46 Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 1999*. Praha: Česká televize, 2000. Strana 60.

Realizace koncepčního záměru tvůrčí skupiny vzdělávacích pořadů předpokládala pokrýt všechny věkové kategorie diváků a operativně všechny oblasti, v nichž existuje nebo by v budoucnu mohla vyvstat potřeba nových, objektivních poznatků. Ve snaze vést diváky od pasivního vnímání k touze získat více než pasivní zábavu a informace, televize připravovala nadále vzdělávací pořady pod heslem „vzdělávání, které baví“. V rozhovoru Zita Drdová dále dodává, že obsah a zásadní metody televizního vzdělávání byly diktovány především národními měřítky. To byl také jeden z důvodů, proč televizní vzdělávání nevycházelo z nějaké dlouhodobé programové vize. Televizní strategie a pořady se musely pružně přizpůsobovat tempu, jakým se měnilo tehdejší prostředí i svět.

4.4 Vzdělávání v České televizi v letech 2003 až 2010

4.4.1 Organizační struktura

V červenci roku 2003 se stal generálním ředitelem České televize Jiří Janeček, který nyní pokračuje i v dalším funkčním období (funkční období generálního ředitele je 6 let). Po svém nástupu Janeček jmenoval programovou ředitelkou Evu Vrtiškovou, kterou od května do října 2005 vystřídala Anna Becková a ji následně František Lambert. Po necelých dvou letech došlo na této pozici k další změně - v červnu 2007 se programovou ředitelkou stala Kateřina Fričová (do září 2010), která se výrazně zasadila o vytvoření samostatného Centra vzdělávacích pořadů. Organizační struktura České televize zůstala nezměněna do ledna 2008, kdy se po dlouhých snahách podařilo rozdělením Centra publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání na dvě části vyčlenit samostatné Centrum vzdělávacích pořadů, jehož šéfdramaturgyní se stala Alena Müllerová. Kromě bezprecedentního zvýšení statutu televizního vysílání tato změna v praxi znamenala větší finanční i ideovou nezávislost, také proto zaměstnanci tuto dobu označují jako pro vzdělávání nejvhodnější. V neposlední řadě samostatná dramaturgie centra významným způsobem „napomohla rozšířit programovou nabídku a výrazně posílila vzdělávací žánr v televizním vysílání. Vznikla nová programová koncepce vzdělávacích pořadů platná pro všechny programové útvary.“⁴⁷

47 Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2008*. Praha: Česká televize, 2009.

Filozofií nově vzniklého Centra vzdělávacích pořadů bylo „vytvářet vzdělávací pořady v různých žánrech, koordinovat pořady se vzdělávacími prvky ve všech programových útvarech České televize a zajišťovat tak významným způsobem zákonem stanovenou povinnost České televize poskytovat službu veřejnosti“.⁴⁸

V centru vznikaly především pořady s primárně vzdělávací funkcí, jeho programy měly přinášet nové poznatky, informace a vysvětlení, zprostředkovat je poutavě, pravdivě a v souvislostech, pomáhat divákům v získávání znalostí a dovedností, které by jim umožnily orientovat se ve světě, rozvíjet a doplňovat znalosti získané ve škole a motivovat občany k celoživotnímu vzdělávání. Centrum realizovalo pořady jak ve vlastní výrobě, tak pomocí zakázkových a koprodukčních smluv s nezávislými českými i zahraničními producenty (Česká televize, 1996–2011).

Se vznikem centra došlo k vyprofilování vysílacích oken a rozšíření vysílacích časů vzdělávacích pořadů. Priority televizního vzdělávání byly formulovány následovně:

- podpora, rozvíjení a doplnění školního vzdělávání (s důrazem na dětské diváky)
- rozšíření obzorů prostřednictvím neformálních metod a využití zájmů diváků (s důrazem na mladé lidi)
- motivace, inspirace a prohloubení poznání dospělých (pro osobní naplnění a volný čas)
- zlepšení znalostní a dovedností tak, aby lidé stačili vývoji lidského poznávání, například v oblastech nových technologií (pro rekvalifikaci a kariéru)
- boj proti xenofobii, reflexe významu našich kulturních a náboženských kořenů a budování zdravého národního sebevědomí při vědomí evropských souvislostí⁴⁹

Počínaje lednem 2011 byla v České televize spuštěna rozsáhlá organizační restrukturalizace, která mimo jiné znamenala zánik samostatného Centra vzdělávacích pořadů. Přestože je nový systém poměrně mladý a je proto obtížné soudit jeho

48 *Co chceme?* [online]. 1996-2011 [cit. 2011-05-14]. Česká televize. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/lide/vyvoj-programu-a-programovych-formatu/centrum-detskych-a-vzdelavacich-poradu/co-chceme/>>.

49 Centrum vzdělávacích pořadů. *Vzdělávání ve vysílání České televize v roce 2007*. Praha: Česká televize, 2008.

funkčnost, dá předpokládat, že pro statut televizního vzdělávání bude mít tato změna fatální následky.

4.4.2 Průřez programovou nabídkou

Konkrétní úpravy programové koncepce se po nástupu nového generálního ředitele projevovaly pomalu. Tento stav je pro rozsáhlou instituci typu České televize naprosto přirozený, jelikož zde dochází k dlouhodobému plánování a případné změny jsou realizovány v dlouhém časovém horizontu.

Významnou inovací byla od počátku tohoto období snaha o cross-mediální interaktivitu inspirovaná moderním mezinárodním trendem. Jedná se především o propojení televizních vzdělávacích pořadů s internetovou nabídkou, chaty, učebními texty a doplnění o další média – např. DVD nosiče, publikace, studijní doprovodné texty i rozhlasové pořady.

V roce 2006 Česká televize založila nakladatelství *Edice*, v němž od té doby vycházejí mimo jiné také knihy s učebními a doprovodnými texty ke vzdělávacím pořadům i jejich multimediální verze na DVD (Rada ČT, 2006).

S příchodem nového vedení došlo ke zlepšení propagace tvorby samotné, a to především ve formě častého vysílání upoutávek a poskytování přehledných informací v tisku i na internetu.

4.4.2.1 Pořady pro děti

Z hlediska plánování programové koncepce vysílání pro školy došlo v roce 2007 ke značným komplikacím. V tomto roce byla totiž dokončena poslední fáze realizace školské reformy, která zrušila učební osnovy, čímž decentralizovala a uvolnila systém studijních programů i školních rozvrhů a přenesla rozhodování na jednotlivé ředitele a učitele. Tím znesnadnila televizi vytvářet jednotný záměr jak časový (již nebylo možno spoléhat na to, že český jazyk nebo matematika bude první či druhou hodinu atd.), tak i obsahový (jednotné osnovy vystřídal Rámcově vzdělávací programy pro základní a střední vzdělávání, které poměrně volně určují, co by se mělo ve kterém předmětu dané úrovně probírat).

Při přípravě vzdělávacích pořadů pro děti proto centrum začalo vycházet z tzv. průřezových témat, a to především se snahou zaměřit se na okruhy aktuálních problémů současného světa, které pomáhají rozvíjet osobnost žáka především v oblasti postojů a hodnot. Prostřednictvím vzdělávacích pořadů si televize kladla mimo jiné za cíl „bojovat proti xenofobii, napomáhat v reflektování významu našich kulturních a společenských kořenů, budovat zdravé národní sebevědomí a v evropském kontextu“ (Rada ČT, 2009).

Mezi průřezovými tématy, která Centrum vzdělávacích pořadů hodlalo začlenit do své tvorby, byla osobnostní a sociální výchova, výchova demokratického občana, výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, multikulturní výchova, environmentální výchova a především mediální výchova, která je dodnes jednou z hlavních priorit tvůrců (Centrum vzdělávacích pořadů, 2008).

Dopolední vysílací okno *Televizní vysílání pro školy* se v programovém schématu udrželo až do roku 2009, kdy jej vystřídal odpolední vzdělávací blok pro děti nazvaný *Zábavná škola*. V rámci nich televize vysílala široké spektrum vzdělávacích pořadů pro děti, u kterých často doufala v širší použití v oficiálním školním procesu. Vzhledem k rapidnímu vývoji nových technologií již pedagogové nebyli dávno odkázáni na přímé vysílání, ale prostřednictvím dalších médií (CD, DVD či internet) mohli materiály využívat mnohem flexibilněji.

V dopoledním vysílání ČT1 se pravidelně objevovala zábavná encyklopedie pro mladší děti *Moudronos*, která navázala na tradici *Kostiček*. Ekologické povědomí dětí rozvíjela od roku 2003 soutěž *Hra na zelenou*, o první pomoci a nebezpečích úrazu informovala *Dětská záchranka v akci*, respektive cyklus *Přežiješ mládí?*, a školní biologii se děti učily prostřednictvím pořadu *Odhalené souvislosti*. Pokračoval také úspěšný cestopis *Zeměpis světa*.

Tvorba vzdělávacích pořadů pro děti a mládež byla mimo jiné obohacena i díky grantům z Evropských strukturálních fondů získaných prostřednictvím Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Tak vznikl například vlastivědný cyklus *Vzduchoplavec Kráčmera* rozvíjející znalosti o jednotlivých regionech České republiky.

Zvýšený zájem o domácí témata byl patrný také v pokračování *Videoatlasu naší přírody*, vzniku cyklů *Příběhy o telátku*, který seznamuje diváky se zemědělskými procesy na Českomoravské vrchovině, *Záhady Toma Wizzarda*, přinášející historické a krajinné zajímavosti Českých zemí, *Na vlně První republiky* či cyklů o osobnostech české kulturní historie *Znáte je dobře?* a *Zrychlený čas*.

Jednou z hlavních priorit byla multikulturní výchova, kterou dětským divákům zprostředkovávaly cykly *Děti v Čechách*, na něž navázal později cyklus *Jmenuji se...*, které přinášely příběhy dětí cizinců hledajících svůj domov v Čechách. Divácky velice úspěšný byl historicky první docu-soap projekt *Ptáčata*, zasvěcující diváka do života romských dětí v průběhu jednoho roku. U příležitosti Mezinárodního dne lidských práv pořad získal ocenění Gypsy Spirit 2010.⁵⁰

V daném období se rozšiřovala také nabídka jazykových kurzů pro děti, většinou šlo o angličtinu: *Learning English with Ozmo*, *Once Upon a Time* (animované pohádkové příběhy), *That's me*, *Anglicky s dětmi*, z vlastní výroby pak *Watch Cecilia*. Zastoupena byla také francouzština - pro děti *Le petit gnome* a náctileté *Anakonda*, ostatní vzdělávací jazykové pořady pro tuto skupiny chyběly.

4.4.2.2 Pořady pro široký okruh diváků

V interním dokumentu *Vzdělávání ve vysílání České televize v roce 2008* se vedení nově vytvořeného Centra vzdělávacích pořadů zavazovalo mimo jiné „důsledněji zachovávat charakter vysílacích oken a poněkud roztráštěné série sjednotit tak, aby lépe naplňovaly potřeby společnosti a diváků“ (Centrum vzdělávacích pořadů, 2008). Stěžejním blokem vzdělávacích pořadů pro široký okruh diváků byla počínaje rokem 2005 *Brána poznání*, kterou vysílal každý všední den odpoledne a v podvečer kanál ČT2. Dvouhodinové vysílací okno bylo po jednotlivých dnech rozdělené tematicky.⁵¹

50 Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2010*. Praha: Česká televize, 2011.

51 Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2006*. Praha: Česká televize, 2006.

pondělí	atraktivní převzaté vzdělávací dokumenty
úterý	zdraví, příroda, výchova, psychologie (např. <i>Nedej se, Domácí lékař, JÁDRO, Diagnóza</i>)
středa	věda a technika (např. <i>PORT, Popularis</i>)
čtvrtek	historické a společenské vědy (např. <i>O češtině, Bílá místa, Strípky času</i>)
pátek	zeměpis a cestování (např. <i>Praha stovčatá, Soukromá muzea</i>)

Zpestřená nabídka a sdružení pořadů do tematických bloků se podle všeho u diváků setkala s velmi kladným ohlasem, což se pozitivně promítlo také do sledovanosti těchto sérií (u některých formátů došlo k nárůstu až o 50 %). Vybrané projekty *Brány poznání* byly posléze zařazeny také do víkendových a večerních časů na kanálu ČT1 - například moderně zpracovaný cyklus o českých hradech *Štíty království českého* (Centrum vzdělávacích pořadů, 2008).

Snahou České televize nebylo pouze přímo vzdělávat, ale prostřednictvím osvěty samotných pedagogů také ovlivňovat ostatní vzdělávací procesy. Na jednu stranu šlo o produkci multimediálních materiálů pro didaktické využití, na stranu druhou o školení samotných rodičů a pedagogů. Těm televize systematicky představovala světové vzdělávací trendy (cykly *Rodina školou povinná, Rodina a škola, Eurovzdělávání*) ve snaze „podporovat jejich znalosti a dovednosti při používání aktivních metod vyučování a třídního managementu“ (Rada ČT, 2011). Diváky i odbornou veřejností byla v tomto ohledu vysoce oceněna série *Škola snů*, přinášející náměty na nové školní metody a postupy při výuce a výchově.

Pořady vlastní výroby týkající se českých reálií, ať už jazykových, vědeckých (*Česká hlava*), vlastivědných (*Praha, město věží*) či historických (*Strípky času, Dvaasedmdesát jmen české historie, Česká paměť, Bílá místa*) posílily také ve vzdělávací tvorbě pro široký okruh diváků. Naprostým fenoménem se stal pořad *O češtině* (na obrazovkách od roku 2006), na základě jehož úspěchu byla nakladatelstvím *Edice* vydána stejnojmenná kniha. Dočkala se nominace v několika literárních soutěžích a v roce 2007 získala

ocenění Zlatá stuha v kategorii Literatura faktu a uměleckonaučná literatura pro mládež (Vlček, 2011).

Po roce 2000 vyvstala ještě silnější politická i společenská potřeba uvedení pořadů s evropskou tematikou. Po samotném vstupu České republiky do EU v roce 2004 se kromě obecných informací o Unii, jejích členských zemích a povinnostech plynoucích z členství, stala aktuálním předmětem vzdělávacích pořadů také grantová politika EU. Česká televize při této příležitosti připravila dvousériový cyklus *Využití fondů* a magazín *Eurofondue*, které divákům pomáhaly v základní orientaci v legislativě, dokumentaci a konkrétních grantových možnostech; pořad *Euro do škol* se v tomto ohledu specializoval na granty pro prostředí školství. Během předsednictví České republiky v Radě EU v první polovině roku 2010 se pak na obrazovkách objevil *Evropský manuál*.

Prostředky evropských fondů využila i televize samotná – výsledkem byl například vznik netradičního projektu *Služby v našich službách*, který byl vyroben v zakázce pro Ministerstvo pro místní rozvoj. Tento aktivní cyklus o cestovním ruchu byl uveden na televizní obrazovce, a zároveň vydán na DVD pro účely vzdělávání zaměstnanců cestovního ruchu. S využitím možností internetu se jednalo o další z velkých cross-mediálních projektů České televize (Vlček, 2011).

V nabídce vzdělávacích pořadů s ekonomickou tematikou došlo ve srovnání s 90. léty, která globálně informovala o neznámých ekonomických principech, ke zřejmému posunu do roviny osobních financí - *Rádce investora*, cyklus *Osobní finance* či magazín *Hypotéka?!*. Velmi populární formou (prostřednictvím ‚zpívajícího právníka‘ Iva Jahelky) se na obrazovky poprvé dostalo také občanské právo, a to v podobě několikasériového pořadu *Neznalost neomlouvá*.

V daném období došlo k výraznému rozšíření programové nabídky také v oblasti zdravotní tematiky. Byla doplněna o ucelenější přehled novinek ze zdravotnictví a zvýšení obecné informovanosti o nových možnostech léčení a zdravotnické prevence (pořady *Diagnóza*, *Co mohu pro sebe udělat*, *Domácí lékař aneb Nic není jen tak*, *Úraz není náhoda*, *Medicína pro 21. století*, *Než přijede záchranka*, *První pomoc*, *Teleapatyka* a další). Televizní tvůrci se ve zvýšené míře věnovali také duševnímu

zdraví, například prostřednictvím cyklů o moderních závislostech *Ze závislosti do nezávislosti* a *Závislosti, Záhady duše*, série o partnerském soužití *Partnerské vztahy aneb Návod k přežití*, či cyklu *Komunikace je hra* rozvíjejícího klíčové kompetence (dovednosti komunikace, spolupráce, time management, sebepoznání) či cyklus *Rodina a já*, s ambicí fungovat jako psychologická první pomoc při řešení rodinných krizí; cyklus *Alchymie bytí* zase informoval o základních otázkách lidského zrození a existence. S Ministerstvem dopravy, respektive jeho oddělením Bezpečnosti silničního provozu (BESIP), pak Česká televize dlouhodobě spolupracovala na výrobě krátkých preventivních spotů *STOP*. Velice aktivní bylo Centrum vzdělávacích pořadů při výrobě koprodukčního projektu EBU *Zdraví v Evropě*.

Nabídka jazykových kurzů se v daném období bezprecedentně rozrostla, většina pořadů ovšem byla nabyta akvizicí ze zahraničí (ve vlastní výrobě vznikla pouze *Angličtina s Maháradžou*). Kromě již zavedené angličtiny (*Adult English Zone, All Right? All Right!, Eat it, Real Chinese, The Lost Secret, Telling Tales*) se objevila řada kurzů německých, často zaměřených na praktické užití a konverzaci (*Einblicke, Redaktion D, Deutsche magazine, Suzanne, Hennings Haus*). Výrazně oslabily románské jazyky: francouzština i španělština pokračovaly pouze jediným kurzem - *Pique-nique*, respektive *Es Español*, italština zmizela úplně. Oproti tomu se na obrazovkách poprvé v porevolučním období objevil kurz ruštiny *Kapusta*.

Jistý boom zažily cestopisné pořady, a to jak ty vypovídající o zajímavostech domácích (*Vizitky českých muzeí a galerií, Soukromá muzea, Toulky po Čechách a Moravě, Tepny naší země, Podzemní Čechy, Toulavá kamera ochutnává Česko*), tak ty o destinacích evropských (*Francie s ozvěnou domova, Chorvatské národní parky, Vivat Španělsko, Sardinie aneb 13 božských šlápot*) i exotických (*Maledivy, Neznámá Země – Svět podle Thora Heyerdala, Bonbónky světa, Cesty do krajín púlnočního slunce*).

4.4.3 Technologický pokrok a inovace

Jedním z hlavních rysů televizní vzdělávací tvorby posledních několika let byla zvýšená snaha o využití multimediálních možností, především digitalizace zdrojů a prostředí internetu. Vedení Centra vzdělávacích pořadů si důležitost progresivních přístupů velice dobře uvědomovalo již v roce 2008:

„Vzdělávání směřuje vždy do budoucnosti, vytváří budoucí možnosti lidského kapitálu. Z toho hlediska se chceme stát skutečně progresivním oddělením, které sleduje nejnovější trendy, používá nové metody, anticipuje potřeby společnosti a nahrazuje zastaralé formy novými. Stejně jako jiné televize veřejné služby v západní Evropě budeme využívat nová média, tj. hlavně internet, širokopásmový internet a připravovat se na využití všech možností, které přináší digitální vysílání. Počítáme s budoucím splýváním médií, počítačů, mobilních telefonů a dalších technologických vymožeností.“ (Centrum vzdělávacích pořadů, 2008)

Od roku 2005 rapidně roste význam internetových stránek televize, konkrétní využití má tři podoby:

- internetový archiv *iVysílání* dovoluje opakovaně se vracet ke starším pořadům
- televizní program a tematické členění umožňuje divákům lepší orientaci a zaměření na vybrané druhy pořadů (v ideálním případě vzdělávací)
- mnohé úspěšné pořady (např. *PORT*, *Paměť stromů*, *Etiketa*, *Domácí lékař*, *Diagnóza*, *JÁDRO*) mají vlastní webové stránky, které slouží jako platforma pro doplňující informace, speciály a zpětnou vazbu diváků

Česká televize se je dobře vědoma nutnosti moderního a multimediálního přístupu, a to především ve snaze oslovit publikum z mladší generace. Z někdejších konkurentů (internet, CD a DVD nosiče) si proto svižně dělá spojence.

Ve své kategorii byl velice inovativní osvětový pořad *Experiment*, který využil populárního formátu reality show. Protagonisté z řad známých osobností na několik dní měli možnost vyzkoušet si život ve skupině obyvatel, která má z nějakého důvodu složitější životní podmínky (vyznává jiné náboženství, má zdravotní handicap nebo trpí nedostatkem finančních prostředků).⁵²

V plánu pro rok 2009 Centrum vzdělávacích pořadů uvádí záměr spustit samostatný vzdělávací portál, který by po vzoru západních televizních společností představoval

52 Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2009*. Praha: Česká televize, 2010. Str. 34 –

programovou nástavbu pořadů v podobě e-learningu, možnosti interaktivních chatů a diskusí i publikaci blogů. Tento projekt však doposud nebyl realizován (rok 2011). Podobnou ambici představovalo také zavedení odborné webové stránky věnované zdraví. V tomto případě Centrum vzdělávacích pořadů zamýšlelo inovovat existující stránky pořadů (*Diagnóza, Domácí lékař, PORT*) a propojit je v rozsáhlý videoarchiv, který by představoval vhodnou alternativu internetové změní se zdravotnickou tematikou, jejich kvalita a nezávislost je často pochybná. Ani tato stránka doposud nevznikla.

4.4.4 Speciální projekty

V letech 2008 a 2009 si Česká republika připomínala dvě významná historická výročí. Televize, která byla při těchto příležitostech jedním z hlavních aktérů, se proto zpracovala speciální projekty, které dané události zpětně refletovaly, stavěly do společensko-historických souvislostí a hodnotily z dnešního pohledu. V roce 2008 se jednalo o projekt Osudové osmičky našich dějin, v rámci kterého se vzpomínalo na srpnovou okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy. Při této příležitosti Centrum vzdělávacích pořadů připravilo živé desetihodinové pásmo nazvané Srpnová noc, vysílané od osmé hodiny večerní 20. srpna 2008 do šesté hodiny ranní 21. srpna 2008. Prostřednictvím rozhovorů, vzpomínek a reportáží seznamovalo diváky všech věkových vrstev s historickými událostmi osudné noci, v širším kontextu pak také s událostmi, které srpnovému vpádu předcházely, i které následovaly (Vlček, 2011).

Druhým speciálním projektem byl Rok svobody s Českou televizí, který se sestával ze souboru programů k předsednictví České republiky Radě EU a pořadů k 20. výročí Sametové revoluce. K připomenutí listopadových událostí roku 1989 bylo připraveno sedmihodinové živě odbavované pásmo Albertov 16:00 kombinující vzpomínky pamětníků, reportáže o průběhu revolučních dní v různých místech naší republiky a na Slovensku a pátrání, s informacemi o tom, jak a proč se zrodila zpráva o mrtvém studentovi na Národní třídě (Vlček, 2011). Období znovuzrození demokracie refletovaly také další související pořady, především Báječná léta bez opony (jak se žije 20 let po pádu železné opony a kam se Česká společnost za tu dobu posunula) a Zprávy z domova a z domovů, vzpomínky dětí disidentů nejen na rok 1989, proložené

ukázkami z dobového zpravodajství. Součástí projektu byly také obsáhlé webové stránky obsahující dobové fotografie, slovníček osobností a další bonusové materiály. Pásmo Albertov 16:00 bylo vydáno na DVD a k pořadu byla připravena i stejnojmenná kniha (Rada ČT, 2009).

Poněkud odlišný charakter měl poslední speciální projekt – informační kampaň týkající se plánovaného přechodu na digitální vysílání. Zde bylo cílem především informovat o způsobu příjmu digitálního signálu, propagovat vysílání kanálů ČT24 a ČT4 Sport, vysvětlit výpadky z analogového vysílání ČT2, objasnit nevyhnutelnost přechodu na digitální vysílání a naučit diváky, jak si včas zajistit digitální vysílání ve chvíli, kdy pro ně bude technicky dosažitelné. Toho mělo být dosaženo frekventovaným vysíláním spotů *Jak (se) dobře digitálně naladit*, série *Digitalizace od A do Z*, publicistických a zpravodajských pořadů vysvětlujících kampaň na internetových stránkách České televize, distribucí tiskových informací regionálním deníkům, spoluprací s Českým rozhlasem a vydáním informačního DVD. Za účinnou formu propagace pokládalo vedení ČT také vysílání upoutávek na pořady digitálních kanálů, které měly diváky motivovat (Centrum vzdělávacích pořadů, 2009).

4.5 Kontrolní mechanismy a zpětná vazba

Již od dob Československé televize zjišťuje spokojenost diváků s vysílanými pořady prostřednictvím vlastního sociologického výzkumu, založeného na vyplňování programových deníčků. Výzkum vychází ze vzorku čítajícího 750členný panel respondentů, jehož část je každý týden obměňována tak, aby tvořil reprezentativní vzorek dospělé populace v České republice, a to z hlediska pohlaví, věku, vzdělání, bydliště a ekonomické aktivity. Prostřednictvím školního známkování (1 až 5) účastníci v deníčcích vyjadřují svou osobní spokojenost, z čehož se pro jednotlivé pořady následně vypočítává koeficient spokojenosti.⁵³

Významná technologická inovace v oblasti výzkumu auditoria přišla v roce 1997, kdy existující televize v České republice (ČT, TV Nova a TV Prima) společně uvedly v praxi novou metodu elektronického měření sledovanosti, kterou zajišťuje společnost

53 *Česká televize* [online]. 1996-2011 [cit. 2011-05-18]. Sociologický výzkum České televize. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/divacky-ohlas-a-statistiky-vysilani/metodika-vyzkumu/sociologicky-vyzkum-ceske-televize/>>.

Mediaresearch. Využívá k tomu TV meterů (často se hovoří také o peplemeterech) zaznamenávající divácké zvyklosti jednotlivých členů domácnosti. Ke sběru dat dochází pomocí GSM technologií, souhrnné informace jsou proto uživatelům (tedy televizním stanicím) k dispozici hned následující den ráno.

„Elektronické měření sledovanosti televizních stanic v členění podle kanálů, sociodemografické struktury diváků a dalších ukazatelů se uskutečňuje s přesností na vteřinu na reprezentativním vzorku televizních domácností v České republice; jejich panel, který se každoročně z jedné čtvrtiny obnovuje, zahrnuje 1830 televizních domácností.“⁵⁴ (Česká televize, 1996 – 2011)

Mohli bychom však namítnout, že u specifického žánru vzdělávacích pořadů není spokojenost diváka nejdůležitějším atributem, o sledovanosti ani nemluvě. Avšak jeho hlavní měřítko, tedy efektivita a přínosnost, jsou z důvodů dlouhodobého charakteru vzdělávacích procesů i kombinace dalších faktorů naprosto neměřitelné. Jediným relevantním hodnocením mohou v tomto ohledu být odborné studie, analýzy a posudky. K nim však vedení České televize příliš často nepřistupuje, především proto, že vzdělávání má jako žánr značně podružný statut.

Vůbec první odborná analýza vzdělávacích pořadů byla zadána Radou České televize v roce 1994 na základě iniciativy tehdejšího předsedy Jiřího Grygara. Zpracovala ji profesorka Eliška Walterová z Ústavu pedagogických a psychologických výzkumů při Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (viz Kapitola 4.2.3).

Na další odborný posudek se čekalo více než 10 let – v období od září do října 2006 jej provedlo občanské sdružení Hermes, a to v rámci projektu nazvaného *Pražské mediální a komunikační centrum – tvorba, ověřování a evaluace vzdělávacích programů a výzkumná činnost v oblasti dalšího vzdělávání*. Jednalo se o obsahovou analýzu desítky televizních vzdělávacích pořadů (*AZ - Kvíz, O češtině, Rodina a škola, Eurovzdělávání, Popularis, Planeta věda, Bílá místa, České hlavy, Neúspěšné operace 2.světové války, Kosmické lékařství*), kterou na základě projektu doc. PhDr. P. Saka, Csc. a Mgr. K. Sakové realizovalo EU Forum. Co se didaktické úrovně týče, u většiny pořadů se

⁵⁴ Více informací o elektronickém měření sledovanosti je k dispozici na stránkách www.mediaresearch.cz.

zúčastnění experti shodli, že „neruší, ale nepomůže“, u téměř poloviny případů došli k závěru, že pořady přinášejí nové poznatky navazující na tradiční školní vysílání, u dvou třetin pořadů bylo pozitivně hodnoceno využití audiovizuálních možností a práce s archivy, u stejného počtu zhodnotili, že pořad je postaven na bázi logické struktury a odvíjí se s respektováním zákonitostí lidského myšlení a učení. Podle celkového hodnocení „lze konstatovat, že ačkoliv lze pouze u některých ze zkoumaných pořadů vymezit jasně edukativní hranice, má drtivá většina všech zkoumaných pořadů velmi širokou cílovou skupinu. Tato cílová skupina jde napříč věkem i vzděláním a má jasně inspirativní vliv a efekt, který vytváří touhu po poznání, učení a rozšiřování vědomostního obzoru.“⁵⁵ Ve srovnání se studií z roku 1994 nutno podotknout, že tato analýza nebyla provedena na popud České televize, vedení ČT bylo pouze spraveno o výsledcích.

Již ve své studii z roku 1995 profesorka Walterová navrhovala založení konzultační mezioborové skupiny kompetentních odborníků, kteří by se podíleli na doporučování priorit, posuzování koncepce a hodnocení realizace vzdělávacích pořadů (Walterová, 1995). Centrum publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání, respektive Centrum vzdělávacích pořadů k realizaci této iniciativy došlo až v červnu 2007, kdy byla ustavena Odborná rada vzdělávání, složená ze specialistů působících v oblasti pedagogiky a vzdělávání. V roce vzniku byli členy rady následující odborníci:

- PhDr. Miloslava Kopicová, bývalá ministryně školství, ředitelka Národního vzdělávacího fondu
- PhDr. Ondřej Hausenblas, Pedagogická fakulta UK, katedra českého jazyka
- Mgr. Dana Kvasničková, odbornice na environmentální výchovu
- PhDr. et RNDr. Dana Řezníčková, odbornice na geografii, autorka řady učebnic
- Mgr. Jaroslav Faltýn, Výzkumný ústav pedagogický, vedoucí Oddělení srovnávací pedagogiky (Centrum vzdělávacích pořadů, 2008)

Těleso mělo poradní charakter, k jeho cílům patřilo informovat o současných vzdělávacích prioritách, prioritních cílových skupinách a prioritních tématech, moderních způsobech vzdělávání; diskutovat o možnostech televizních vzdělávacích

⁵⁵ *Hermes* [online]. [cit. 2011-05-18]. Analýza televizních vzdělávacích pořadů. Dostupné z WWW: <<http://www.hermesmedia.cz/?q=node/632>>.

pořadů a přicházet s novými náměty a sledovat vzdělávací pořady České televize, dávat zpětnou vazbu dramaturgii a doporučení na zlepšení.

Interní dokument *Vzdělávání ve vysílání České televize v roce 2007* dále uvádí konkrétní výstupy z dosavadní práce rady: v souvislosti s vysokou prioritou kariérového poradenství přišla rada s námětem na pořad podporující volbu povolání představujícího jednotlivé profese (v roce 2009 na základě této pohnutky vznikl pořad *Devatero řemesel*); dále rada upozornila na nové pojmání učiva, v něm je spíše než řazení látky do předmětů (např. biologie) důležitější řazení podle témat, která mohou/mají být uchopena mezipředmětově; v neposlední řadě byly vzneseny návrhy na možnosti spolupráce se školami.

V současné době se bohužel rada schází velmi nepravidelně. Došlo k částečné obměně členů a stávající sestava je následující:

- PhDr. Miloslava Kopicová, bývalá ministryně školství, ředitelka Národního vzdělávacího fondu
- PhDr. Ondřej Hausenblas, Pedagogická fakulta UK, katedra českého jazyka
- PhDr. et RNDr. Dana Řezníčková, odbornice na geografii, autorka řady učebnic
- Mgr. Jaroslav Faltýn, Výzkumný ústav pedagogický, vedoucí Oddělení srovnávací pedagogiky (Centrum vzdělávacích pořadů, 2008)
- Bohumil Kartous, mluvčí společnosti SCIO⁵⁶
- Anna Valouchová, referentka Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy
- Miroslav Hřebecký, ředitel gymnázia Jižní město, Praha

Podle původního plánu měla Odborná rada také hodnotit stávající televizní tvorbu, avšak tato zpětná vazba se příliš neosvědčila. Využití tělesa jako ideového a strategického zdroje často nebylo kompatibilní s představami vrcholného managementu (především programového ředitele/ředitelky) a finančními možnostmi Centra. V roce 2010 došlo podle všeho pouze k jedné schůzce informující o plánovaných restrukturalizačních změnách, v roce 2011 (květen) dosud ke schůzce nedošlo.

⁵⁶ U následujících členů Odborné rady nebyly zjištěny případné akademické tituly.

K dalším metodám získávání zpětné vazby pro vzdělávací pořady je zkušební vysílání novinek ve vybraných školách. V rámci tzv. „testování“ je školní třídě s pomocí vyučujících prezentován pilotní díl (nebo díly) pořadu, v průběhu čehož přítomní dramaturgové sledují, jakým způsobem lze s pořadem pracovat. Na základě těchto poznatků i následných konzultací s pedagogy je pak vytvářena finální verze pořadu.

4.6 Projekt vzdělávacího kanálu ČT5

S výhledem plánované digitalizace vystal České televize ze zákona závazek vytvořit alespoň dva další kanály. Po vzniku zpravodajského kanálu ČT24 v květnu 2005 se začalo proto hovořit o vzniku samostatného vzdělávacího a dokumentárního kanálu ČT5. Ten doporučovala ve své studii z roku 1995 již profesorka Walterová. Podle ní by takový počín umožnil „respektovat diferenciované potřeby adresátů i rozdíly v jejich časovém rytmu“ a „realizovat promyšleněji a adekvátněji celkovou koncepci a strategii vzdělávacích pořadů“ (Walterová, 1995).

Samostatný vzdělávací kanál nebyl tou dobou v rozvinuté Evropě žádnou raritou, britská BBC disponovala kanálem BBC Knowledge již od roku 1999, německým ekvivalentem byl multimediální vzdělávací kanál BR-alpha bavorského vysilatele Byerischer Rundfunk a ve Švédsku v oblasti televize i rozhlasu působil Sveriges Utbildningsradio. Vypracováním návrhu vzdělávacího kanálu byl proto v letech 2005 – 2006 pověřen autor projektu digitalizace Pavel Hanuš, který si na pomoc přizval dlouholetou dramaturgyni České televize Zitu Drdovou (viz výše).

Základním strategickým zájmem bylo vytvořit nový konkurenceschopný kanál, který by byl čitelnou alternativou v nepřehledném informačním věku a jeho mediálním prostředí. Hlavním posláním mělo být zvýšení vzdělanosti a kulturní úrovně obyvatelstva a ovlivnění jejich postojů a motivace k samostatnému sebevzdělávání. Nový kanál by svou povahou umožnil recipientům sledovat vzdělávací pořady v časech, které jim vyhovují (u ekonomicky aktivního obyvatelstva, které má sníženou flexibilitu se jedná především o podvečer, večer a víkend). Vysílané programy měly být adresovány různým okruhům diváků, věkovým, sociálním i zájmovým skupinám a sledovat

poznávací, socializační a osobnostně rozvíjející cíle s použitím široké palety žánrů a formátů.⁵⁷

Mezi prioritami plánovaného vzdělávacího kanálu bylo stavět své schéma na domácí i mezinárodní spolupráci, především se vzdělávacími institucemi a soukromým sektorem a využít plánovaných koprodukcí EBU, včetně zapojení do jejich multimediálních projektů a vytvářet vlastní koprodukce globálního charakteru, zástupci televize chtěli také jednat o podpoře vládní. Vysílání určitých pořadů vzdělávacího charakteru mělo postupně přinést také finanční výnosy z nabízených moderních služeb a doprovodných materiálů, knih, multimediálních nosičů či studijních podkladů (Drdová, 2005).

Pro delší časový horizont se přemýšlelo o eventuálním rozšíření na všechny tři druhy vzdělávacích procesů (Drdová, 2005):

- spontánní vzdělávání: divák se něco naučí, aniž by měl předem daný záměr (v rámci socializačních procesů)
- cílené vzdělávání: divák si plánovitě zorganizuje sledování pořadu se záměrem něco se naučit; dívá se, má možnost zpětné vazby, interaktivity a možnosti pořídit si cyklus nebo seriál jako kompaktní materiál
- řízené vzdělávání se supervizí: divák participuje na organizovaných vzdělávacích aktivitách; dívá se, čte, poslouchá, využívá interaktivity a zpětné vazby, případně využije i možnosti získat doklad o absolutoriu (inspirováno systémem Open University ve Velké Británii a obdobným systémem ve Finsku)

Programové projekty navržené pro nový kanál zahrnovaly jak stávající cykly (*Zdraví v Evropě*, *Domácí lékař*, *blok Brána poznání*), tak náměty pro novinky – např. projekt *Virtuální univerzita*, který by umožnil sdílení vybraných unikátních vysokoškolských přednášek a seminářů předních odborníků; zapojení do zamýšleného projektu EU *Podnikatelská univerzita*, pravidelně přinášející nové a málo známé koncepce managementu a podnikání, možnost zavedení distančního studia a případný prodej vysílaných materiálů do podnikového sektoru; kontaktní pořad *Včera, dnes a zítra* ve formě magazínu vytvářeného 'studenty pro studenty'; či projekt věnovaný pedagogické

⁵⁷ Zita Drdová. *Podklad k úvahám o dalším digitálním kanálu ČT se vzdělávacím zaměřením*. Praha: Česká televize, 2005.

veřejnosti s cílem naučit lépe učit⁵⁸, např. pomocí pořadů *Co je to vyučovat*⁵⁹, a co učit se (pro učitele, vzdělavatele, rodiče i studenty učitelství), *Jak se vyučuje ve světě* (pro rodiče, učitele, politiky), *Co opravdu dělá výzkumník?* (pro učitele a zájemce o bádání v oborech vědy) a dalších (Drdová, 2005).

Plán projektu předpokládal spolupráci především s Asociací institucí vzdělávání dospělých, s jejíž pomocí měla být zformována programová koncepce, zodpovědnými ministerstvy (MŠMT, MPSV, MŽP, MI), Centrem evropských studií, Národním vzdělávacím fondem, vybranými vysokými školami, AV ČR, vzdělávacími institucemi a agenturami, případně i programy mobility (Leonardo, Socrates, Erasmus, Grundtvig, Helios, Iris, Mládež pro Evropu, Phare). V některých uvedených institucích byla možnost spolupráce v této fázi plánování projektu již předjednána.

Ve stejnou dobu (tj. v letech 2005 – 2006) se ovšem zároveň jednalo o dalším digitálním kanálu zaměřeném na sportovní přenosy – ČT4 Sport. Právě ten byl nakonec zvolen jako vyšší priorita vedení a realizován (vysílání bylo spuštěno v únoru 2006) a plány na vytvoření a spuštění samostatného vzdělávacího kanálu byly odloženy na neurčito. Budiž útechou, že vysílací čas uvolněný pořady se sportovní tematikou je nyní k dispozici ostatním žánrům, z velké části právě televiznímu vzdělávání.

58 Inspirací pro tento nápad byl nově spuštěný kanál BBC Teachers, zaměřený na pedagogickou praxi.

5 Rozhovory se zaměstnanci České televize

Vzhledem k nedostatku literatury týkající se televizního vzdělávání v České televizi se autorka rozhodla ke sběru informací pomocí rozhovorů s bývalými a současnými zaměstnanci. Především se jedná o osoby nejpovolanější, které se tvorbě vzdělávacích pořadů dlouhodobě zabývaly, tedy o jednotlivé dramaturgy tvůrčích skupin, později pověřených center. O období před- i porevolučním hovořila paní Zita Drdová, hlavní dramaturgyně tvůrčí skupiny č. 17, toho času externí spolupracovnice ČT; dále pan Milan Vacek, v současné době vedoucí dramaturg Centra vzdělávacích pořadů; pan Daniel Růžička, zástupce šéfproducenta Centra publicistické a dokumentární tvorby a vzdělávacích pořadů; paní Alena Müllerová, šéfdramaturgyně vývoje programu pověřená řízením Centra dětských a vzdělávacích pořadů; a někdejší programovou ředitelkou Kateřinou Fričovou. Ve snaze o předstření komplexnějšího obrazu situace jsou rozhovory s dramaturgy doplněny také vyjádřením vybraných představitelů bývalého i současného vedení: s rozhovorem souhlasil také bývalý generální ředitel Ivo Mathé; někdejší programový ředitel Jiří Pittermann; současný generální ředitel Jiří Janeček poskytli odpovědi na otázky emailem.

5.1 Rozhovor č. 1 – Zita Drdová (14. dubna 2011)

Profil dotazované:

- absolventka katedry dokumentárního filmu (obor dramaturgie-režie) FAMU
- 1960: první scénáristické a dramaturgické působení v Československé televizi, především v pořadech pro děti a mládež
- 1969 – 1973: vedoucí redaktorkou Televizního vysílání pro školy
- 1989: zástupkyně šéfredaktora Hlavní redakce vzdělávacích pořadů
- 1992 - 1998: hlavní producentkou Tvůrčí skupiny vzdělávacích pořadů (č. 17)
- 1998 - 2002 dramaturgyně Centra publicistiky, dokumentu a vzdělávání
- Od roku 2003 externí spolupracovnice Centra publicistiky, dokumentu a vzdělávání, respektive Centra vzdělávacích pořadů
- mnoho let aktivně pracovala jako členka odborných sekcí EBU

1. Používala někdy Česká televize nějakou interní definici vzdělávacího pořadu? Jak byste sama definovala vzdělávací pořad?

Definice vzdělávacích pořadů nikdy neexistovala. Z těch materiálů, které jsem vyhledala, nikde není žádná konkrétní definice. Když bych vám to chtěla přiblížit stručně, tak takový pořad je vlastně něco na způsob populárně vědeckých filmů. To už bohužel neexistuje, bývali na to specializovaní režiséři, kteří to uměli. Jedná se o pořady, které do hloubky, případně do šířky, probírají nějakou informaci. Nespokojí se pouze s tím, že černá je černá a bílá je bílá, ale snaží se danou informaci přesně a objektivně zformulovat v obrazovém a samozřejmě i komentářovém projevu. Populárně vědecký film je kapitola sama o sobě a našly by se jistě i nějaké definice. Na televizi se to nedá úplně stoprocentně aplikovat. My jsme v zásadě vždycky pracovali tak, že jednak existovaly pořady do škol, které se striktně řídily osnovami (proto taky už TVŠ teď neexistuje, protože neexistují osnovy).

Vzdělávací jsou pořady, které nějakým způsobem popularizují dané téma, uvádějí ho do souvislostí; takový charakter většinou mají pořady cyklické nebo seriálové. Ono se dá spíš vysvětlit, co je vzdělávací pořad na konkrétních případech. Když si třeba vezmete nějaký publicistický pořad, který o něčem informuje, tak podá informaci a je pak na vás, jestli a jak ji dále zpracujete. Vzdělávací pořad s tou informací pracuje dál a poskytne vám to, co byste si mohla udělat vy, kdybyste si šla dělat rešerše a šla to téma studovat do knihoven z různých dalších materiálů. Tak ten vzdělávací pořad pojmám já. Ještě jsme si kdysi říkali s kolegyní, která byla šéfovou vzdělávání na BBC, že vzdělávací pořady míří do budoucnosti, na rozdíl třeba od zpravodajských, které žijí současností, pořady dramatické a tak dále žijí současností i minulostí.

Taky se dá dělit pořady na řízené a neřízené vzdělávání, já jsem se tím docela dost zabývala, protože asi před 5-6 lety (2005/2006) přišel do televize pan inženýr Hanuš, který tam řídil digitalizaci a byl také autorem restrukturalizace, která teď proběhla. Tehdy se chystalo, že bude možné, aby televize měla další kanál, z něho tedy později vznikl ČT4 sport, a že bude buď ryze vzdělávací a dokumentární, nebo vzdělávací plus dětský. On je vzdělávání velmi nakloněn a velmi fandil tomu, aby vzniknul vzdělávací kanál. Dostal tu přípravu za úkol, tak mě přizval na pomoc a vypracovali jsme de facto koncepci vzdělávacího kanálu. Když jsme to už měli rozjeto, tak přišla zpráva, že to

technicky není uskutečnitelné a nakonec vnikl kanál ČT4 sport. Takže to všechno krachlo a od té doby po vzdělávání pes neštěkl.

2. Jakou mělo podle Vás v dané době vzdělávání v rámci České televize prioritu?

V těch letech 1992 až 1998 jsme dokázali svým přístupem a výsledky přesvědčit ředitelství (tehdy to byl generální ředitel Ivo Mathé a programový ředitel Jiří Pitterman) vůbec nebyli tomu nakloněni, taky to považovali za takový appendix, který tam mají proto, abychom tím mohli argumentovat, až bude čas. Jejich názor se v té době kompletně změnil. Taky jsme měli velkorysou podporu Damiána Kaušitze, který v těch letech působil jako šéf Producentského centra publicistiky a dokumentaristiky. Po té revoluci jsme pociťovali takové úžasné uvolnění a nadšení, že to bylo úplně o něčem jiném. To jsme netušili, že nikdy nedojdeme tam, kam jsme chtěli, kam jsme vyrazili a pro co jsme obětovali všechno.

3. Jaké jsou cíle televizního vzdělávání? Jaké jsou podle Vás v současné době společenské potřeby a jak se změnily od dob Vašeho působení v ČT?

Nejranější pořady byly z hlediska přerodu společností a jejich potřeb dávají jasný přehled. Je tedy jasné, že jsme věděli, kam směřujeme a proč to děláme (*Banky a peníze, Hospodářská minulost ČSR, Člověka a jeho práva, Habsburská monarchie, Disco Latine* (vyšly i učebnice), *Co mám dělat když...*, *Hitparáda mindráků, Křížovatky české literatury* – věci zakázané a trezorové, odhalování). Nešli jsme publicisticky, ale do kořenů, takže jsme třeba citovali úryvky, aby to mělo vzdělávací charakter. Cyklus *Ekologie aneb Slova o domě* vysvětloval, co to vůbec je ekologie a kde se projevuje. Hovory *O nezbytnosti architektury* – za komunismu se na architekturu pohlíželo úplně jinak. Pak byly s Kornem *Televizní taneční* a *Kulečnicková škola*, k tomu taky vyšly materiály.

Pak jsme dělali různé evropské koprodukce. Úplně první byl *Euromix*, to bylo pro evropskou porevoluční mládež, která si mohla vyměňovat názory, zkušenosti a třeba i nabídky práce či stáží – byl to takový servis. Pro děti se pak dělala v koprodukci *První setkání*, jakože Praha, Moskva, Paříž, Londýn a bylo to s dětmi a pak my jsme z Česka, Finska, prostě jednotlivé státy pro děti prvního stupně, kde děti vlastně představovaly svou zemi. Pro mládež pak *Evropské technologie*, to byla taky koprodukce. Spousta

těchhle pořadů to bylo to, co bychom bývali vysílali pro gymnázia a střední školy. Tam už to tak nerozlišujeme, protože de facto od 15 let výš ti lidi mohou sledovat všechno. Významný byl *Svět bez hranic*, protože to byl první multikulturní pořad v České republice – z toho je dneska samostatná tvůrčí skupina, vede ji Tonda Trš, který byl právě tenkrát u nás jako dramaturg. Třeba s tímhle jsme tehdy bojovali s panem Pittermannem, který když jsme s tím přišli, tak pravil, že tahle společnost k tomu ještě nedospěla. My jsme řekli, že na to právě nechceme čekat, až k tomu dospěje. A byl tak velkorysý a povolil to – pak to bylo strašně populární, na dokumentech spolupracovala spousta renomovaných.

Dneska by mohla být potřeba po rekvalifikačních kurzech, protože je pro lidi je levnější studovat z domova – zvláště kdyby byl pak ten certifikát. Když jsme připravovali zmíněný vzdělávací kanál, tak já už jsem s jistými institucemi (Ministerstvo školství, Česká asociace pro distanční univerzitní vzdělávání/Institut pro další vzdělávání?) projednávali možnosti spolupráce. Televize a dneska už i internet má tu možnost, že je pro všechny lidi de facto zadarmo a že každý, kdo chce ji, může ve svém soukromí k těmto účelům využít. Tak si myslím, že vzdělávání tohoto rekvalifikačního, dálkového typu má teďka velký význam, protože požadavky na vzdělání vzrostly, tak jak jsme předpokládali v naší koncepci a zároveň jsou tady sice firmy, které vás nějak distančně vzdělávají, ale není jich mnoho a za velké peníze. Ta šance tady byla a samozřejmě s internetem se mnohonásobně zvětšila, i pro děti a pro školy. Ani to se nevyužívá v České televizi.

Pak jsme tedy dělali cykly pro cílové skupiny diváků – třeba kurzy *Účetnictví 93'* i s příručkou a disketou, o které si lidi napsali, nebo dokonce to bylo někde v prodeji. Pak *Kuchařku pro podnikatele* a *Obec domov můj*, to byl takový občansko-právní cyklus.

Tehdy jsme vlastně museli vycházet z národních měřítek, ale v podstatě co já vím tehdy i to dělaly i ty západní státy. Ono takové to 'evropanství' se začalo se teprve tenkrát, kdy se otevřela ta Evropa. Ale dodnes pochopitelně ta specifika zůstávají.

4. Existovala ve vztahu ke vzdělávání nějaká ucelená programová koncepce?

Koncepce fungovala tak, že se vybrala vždycky témata vhodná pro televizní zpracování a zároveň podávala určitou pomocnou ruku. Nevybírala se tedy nahodile, nebo že by je dodal nějaký autor, ale podle toho, zda skutečně pomocnou ruku představovala. Byla to především témata, u kterých učitel nemohl jiným způsobem látku dobře prezentovat. Takto jsme fungovali až do toho roku 89', pak redakce sice ještě nějakou přežívala, ale došlo k velkým personálním změnám. V té době se rovněž začal chystat jakýsi koncepční kruh, do kterého by se dalo později zapracovat posoupně něco nového. Ovšem právě kvůli neustálým personálním změnám byla koncepce velmi vágní a spíše se jelo se ze setrvačnosti. Výjimku tvořil nový jazykový kurz *Angličtina pro nejmenší*. U tohoto kurzu jsme využili nabídky British Council, který nám zdarma daroval pořad BBC, abychom si z něj klidně části vzali, ale k tomu dotočili svoje. To byl jeden z prvních jazykových kurzů, který jsme vyrobili, nebo který vůbec se objevil – *Angličtina pro nejmenší* měla českou část a animovanou britskou.

Od ledna 2011 jsou některá centra sloučená, vznikly samostatné kanály, které mají oddělené vedení. Nad nimi je jeden ředitel a nad ním generální ředitel. Výroba od programu je oddělená. Vzniklo Vývojové centrum pořadů s Andreou Majstrojovičovou, které podle toho restrukturalizačního plánu mělo nadále vyvíjet koncepčně, jaké pořady by Česká televize na kterém kanálu měla vysílat. Mělo by vytvořit koncepce i nápady, protože jeho součástí měli být tzv. 'kreativní' dramaturgové a 'výkonní' dramaturgové. Ti první měli na základě koncepcí vymýšlet náměty na konkrétní pořady, ty se měly zadávat dejme tomu třem výrobním skupinám a měly se vyrobit pilotní pořady a z toho pak vybrat definitivní pořad, tak aby vyhovoval divákům i požadavkům televize. Takhle to bylo plánováno a ti dramaturgové výkonní by potom z toho centra dostávali jednotlivé náměty a pracovali by na jejich výrobě a realizaci. Tak to mělo být, jak to bude, to netuším, protože to centrum teda vzniklo v červenci minulého roku, ale koncepce žádná není. Na ČT1 snad něco existuje, ČT2 vymyslela jenom tu *Televizní akademii*, *Kulturu s dvojkou*. Ale do budoucna jak chtějí tu koncepci a náměty to neví nikdo.

My jsme tedy měli ty TVŠ vázané na kurikulum, pak jsme měli pořady, které byly do volného času a pro osobní obohacení. Tomu se dneska říká 'edutainment' a to jsou

pořady pro různé věkové kategorie, různého zaměření od jednodušších až po vyšší nároky a schopnosti vnímání a inteligence, i žánrů. Třetí kategorie jsou pořady, u kterých si lidé cíleně sednou k televizi, protože se chtějí se něco naučit a v jiných zemích za to mohou získat i certifikát, to jsou tedy rekvalifikační kurzy, respektive rekvalifikační pořady.

Jednou jsme byli velmi blízko možnosti takovýto pořad se sponzorem vysílat. Nakonec ale jednání s příslušnou institucí ztroskotalo na rozdílných představách zaměstnanců České televize. Nepodařilo se to hlavně proto, že tehdy nebyl internet, chyběla interaktivita, a ta předpokládá napojení. Já jsem sice v roce 1999 přes EBU zajistila možnost, že Británie nám sem přijela nabídnout takový systém internetu do škol, pro který by ministerstvo bývalo vytypovalo třeba 25 škol v republice, kde by se něco takového zavedlo a my bychom pokusně s těmi školami bývali mohli dělat interaktivně pořady. To k nám přijeli dokonce vyjednat, ale protože se tady děly personální změny – já jsem tehdy zrovna byla odejita z funkce, respektive nová šéfdramaturgyně na mé místo vypsala konkurz.

Body pro koncepci vycházející s celoživotního kontinuálního vzdělávání v návaznosti na spolupráci společenskou. /čte/: „Ve snaze vést diváky od pasivního poznání ve snaze získat více než pasivní zábavu a informace, připravovat vzdělávací pořady pod heslem vzdělávání, které baví...“ což byla taky změna, protože do té doby třeba v té Hlavní redakci vzdělávacích pořadů za komunismu v podstatě kromě TVŠ, které bylo děláno tak nějak 'zábavně', tak ty ostatní pořady měly charakter mluvících hlav. Tehdy jsme viděli priority v těchhle oblastech: cit, morálka, občanské vědomí, světové občanství, to bylo po revoluci podle mě to zásadní, kam jsme měli směřovat vzdělávací pořady. Bylo strašně důležité, aby si to ti šéfové tehdy přečetli, protože v komunismu nikdo nic takového nedělal, tak aby věděli, že ty vzdělávací pořady budou mít nějaký smysl. Oni do té doby uznávali TVŠ, protože to mělo kurikulum a bylo to pro školy, ale že by něco mohlo dál, to nikdo nechtěl vůbec si přestavit. Proto bylo tehdy důležité takové řeči psát a nějak je formulovat.

Jazykové kurzy byly od počátku, a to jak pro děti, tak pro dospělé. Angličtina pro nejmenší byla úplně první, pak se dělaly nákupy, taky jsme dostávali – třeba od Goethe Institutu a různých dalších. Třeba kurz ruštiny, *Kapusta*, se dělala v koprodukcii s

finskou televizi, které si po BBC co do vzdělávání nejvíc vážím. Těch kurzů bylo nepočítaně, ale často je tam vůbec nezařazovali.

Kromě Televizního klubu neslyšících, který po BBC byl prvním pořadem svého druhu na světě, jsme zavedli Odpoledne pro všechny, což byl pořad integračního charakteru o a s handicapovanými. To taky do té doby vůbec nebylo, handicapovaní byli stranou a vypadalo, že jako žádní nejsou. Pak byl Teleskop, vůbec první magazín o technice, z toho se vyvinul *Vědník* a nakonec *Popularis* a dneska je to *PORT*. To je jeden z nelepších pořadů, i po té stránce profesionální když se na to podíváte, tak tam už jsou ty technologie právě využívány. To dělá agentura mimo Českou televizi a dávají si na tom záležet.

V české a anglické mutaci existovaly katalogy vzdělávacích pořadů, které jsme si dělali sami. Vyráběl je Tonda Trš a jeho paní to překládala zadarmo do angličtiny. Já jsem ty anglické vozila do zahraničí, dělala jsem propagaci České televizi a vzdělávacím pořadům a chtěla jsem, aby bylo vidět, že něco děláme.

5. Docházelo k nějaké formě spolupráce s pedagogy, metodiky či pracovníky na ministerstvech?

Když jsme už byli samostatná skupina, tak jsem chtěla pokračovat v té praxi, že budeme mít odborné konzultanty, ale ne pro jednotlivé pořady jenom, to už jsme považovali za samozřejmost, ale z hlediska toho výběru témat, zejména teda pro školy všech stupňů, ne tedy pro ty pořady do volného času. Představovala jsem si vytvoření jakési rady, nebo skupiny odborníků, kterou bychom mohli vždycky čas od času pozvat a konzultovat s nimi vývoj vzdělávacích pořadů v České televizi. Od té doby co se docentka Walterová díky Radě a doktoru Grygarovi objevila, jsem s ní potom čas od času konzultovala, ale bohužel v televizi nebyl pro vytvoření takové rady prostor. Nikdo nám to nechtěl povolit a my samozřejmě nemůžeme tipovat a zvat lidi někam bez honoráře, v tom tedy byla velká překážka. Na vzdělávací pořady bylo vždy méně peněz, neustále jsme se museli dohadovat, měli jsme vždycky horší vysílací časy, i pro takové pořady, které by snesly i večerní vysílání. Ale s těmi pořady se takhle zachází, ať je jakýkoliv ředitel, ať je jakýkoliv šéf, tak je to vždycky popelka a vždycky se na nás dívají skrz prsty. Nikdo nám to nechtěl povolit a my samozřejmě nemůžeme tipovat a zvat lidi někam bez honoráře, v tom tedy byla velká překážka. Na vzdělávací pořady

bylo vždy méně peněz, neustále jsme se museli dohadovat, měli jsme vždycky horší vysílací časy, i pro takové pořady, které by snesly i večerní vysílání. Ale s těmi pořady se takhle zachází, ať je jakýkoliv ředitel, ať je jakýkoliv šéf, tak je to vždycky popelka a vždycky se na nás dívají skrz prsty.

6. Jaké byly kontrolní a hodnotící mechanismy vzdělávacích pořadů? Jaké zpětné vazby televize dostávala?

V těch letech si 1992 až 1998 si Rada pod vedením doktora Grygara nechala od docentky Walterové z pedagogické fakulty, ona tam vede nějaké výzkumné centrum, nechala vypracovat takový odborný posudek na vzdělávací pořady. Tam možná by se našla i nějaká její definice, nebo z jakého hlediska to posuzovala. Druhou osobou, kterou bych Vám doporučila a která je dost obeznámena s našimi vzdělávacími pořady je doktor Hausenblas, který je vlastně takovou hlavou kritického myšlení, člověk velmi vzdělaný a velmi přemýšlivý a o těchhle věcech umí fundovaně povídat.

Pokud se týká hodnocení pořadů pro děti, to byli ti odborníci, jak jsem vám líčila, byly to ohlasy ze škol, které jsme vždycky na TVŠ dostávali – dokud chodilo TVŠ, tak učitelé se ozývali, psali – a my jsme měli ty odborné konzultanty. Zpětná vazba – chodili jsme do škol jako dramaturgové, nejenom jednotlivě, ale třeba jako celá redakce jsme tam šli třeba na nějaký konkrétní pořad, podívat se na to vysílání. Dneska de facto zpětná vazba tohoto druhu není a na vzdělávací pořady právě měla být ta odborná skupina (Rada). Sešli jsme se tak čtyřikrát, naposledy to bylo v roce 2010 (finanční důvody).

7. Jak vypadaly v době Vašeho působení v České televizi změny v organizační struktuře vztahu ke vzdělávání?

Původně jsme byli součástí Vysílání pro děti a mládež, které sdružovalo jak tvorbu hranou tak publicistiku a dokumentaristiku pro děti a mládež. V rámci této redakce v roce 1967 vzniklo *Televizní vysílání pro školy*, od roku 68'/69' se pak začalo rozvíjet, dále se specializovalo na různé předměty podle školních osnov, bylo tedy velmi systematicky propracované. Měli jsme poradce z řad ministerstva školství a učitelů ze škol. Od roku 70' jsme dokonce vysílali předpremiéry pro učitele – to večer asi v 10 hodin na dvojce vystoupil dotyčný metodik, vysvětlil, co bude druhý den v TVŠ a dal učitelům konkrétní rady, jak s pořadem pracovat. Také jsme chodili na různé stáže do škol, podívat se jak děti pořady vnímají, jak s nimi dále pracovat a kde bychom se měli

vylepšit. Pracovali jsme tedy velmi metodicky a systémově, koncepce se každým rokem obnovovala, abychom dělali další a další pořady. Vždy jsme spolupracovali s odborníky, a to na vysoké úrovni. Samozřejmě technicky se to nedá vůbec srovnat, ale obsahově a kvalitou profesionality tvůrců bylo programy mnohdy lepší, než jsou v současnosti. My jsme totiž nikdy nešli po povrchu, nevyráběli velmi rychle ani za každou cenu. Byla to celkem radostná práce. Postupně jsme *TVŠ* rozšířili z prvního stupně na druhý, později jsme počítali s gymnázií, a pak jsme v rámci hlavní redakce vzdělávacích pořadů vysílali pro učně, to měl na starosti Milan Vacek.

V rámci přestavby, která byla v televizi po nešťastném 68' roce se začalo uvažovat o tom, že vznikne Hlavní redakce vzdělávacích pořadů, jejímž smyslem ovšem nebylo *TVŠ* (to bylo jenom součástí), ale především všelijaké propagandistické pořady. Existovaly ovšem také pořady pro zahrádkáře a další zájmové skupiny. Z redakce pro děti a mládež do ní přesunuli také *TVŠ*.

My jsme dlouhodobě chtěli být separátní centrum, protože pak máte svůj balík peněz a s tím si můžete zacházet ve výrobě, jak potřebujete. V tom byly výhodnější ty tvůrčí skupiny, které byly v rámci jednoho centra a z hlediska ekonomického i dejme tomu rytířského (někdy teda i nerytířského) byly funkční, protože daná struktura byla pružnější a výhodnější než pak ty centra. My jsme teda kvůli financím bojovali za osamostatnění, pak se to konečně podařilo, jenže v té době se už změnili ředitelé a od té doby to začalo tak nějak stagnovat, protože jak se tam měnili lidi, každý měl nějaký názor, vysílací schéma, protěžovalo se tam to nebo ono. Samozřejmě na webu je koncepce současného centra, která navazuje na tu původní ve výsledku to až tak pravda není. Někdy to zdánlivě vypadá, že se třeba vysílají vzdělávací pořady, nebo ony mají třeba charakter vzdělávacích pořadů, ale vlastně jsou to všechno jenom takové pořady volnočasové.

8. Jak vidíte budoucnost televizního vzdělávání?

V poslední době právě nebo v posledních letech, kdy vymřeli staří tvůrci, kteří se na podobných pořadech etablovali a chápali jejich význam, už nemůžeme nikoho sehnat, případně pouze málo kvalitních lidí. Za prvé to nemají tak zapláceno jako reklamu nebo velké dokumenty, za druhé je s tím hrozná práce. Je nutné studovat materiály,

dělat rešerše, konzultovat, takže takový pořad je pracný – za málo peněz a málo slávy. To je tragédie současnosti, a to se bojím, že se jen tak nezlepší, protože ta fundovanost tvůrců, nejenom kreativita, ale i vzdělanost teď jednoduše není, nebo ji jen málokdy objevíte. To je moje velká osobní frustrace.

Jedním ze specifíků vzdělávacích pořadů je setrvačnost a reprizovatelnost – v opakování je podstata vzdělávání – spousta těch pořadů se může vysílat opakovaně, protože se mění generace. Pokud jsou pořady vytvořeny nadčasově, tak není nutnost je předělávat, když je to udělané dobře.

5.2 Rozhovor č. 2 – Milan Vacek (12. dubna 2011)

Profil dotazovaného:

- Fakulta žurnalistiky UK – postgraduální studium s ekonomickou specializací
- 1983 – 1986 externí spolupráce s Československou televizí – Televizní klub mladých
- 1986 – 1989 redaktor Hlavní redakce vzdělávacích pořadů Československé televize
- 1992 – dramaturg tvůrčí skupiny č. 17 Drdová – Ladman
- 2002 – dramaturg Skupiny vzdělávání a osvěty
- 2004 – šéfdramaturg Centra vzdělávacích pořadů ČT
- 2005 – vedoucí dramaturg Skupiny vzdělávacích pořadů
- 2008 – vedoucí dramaturg Centra vzdělávacích pořadů

1. Používala někdy Česká televize nějakou interní definici vzdělávacího pořadu? Jak byste sama definovala vzdělávací pořad?

Definice vzdělávacího pořadu nikde definována není. Každý pracovník má nějaký názor, existuje tolik možných forem, že definice ani existovat nemůže (stejně jako nelze definovat například červenou barvu). Vzdělávací pořad dnes nemůže být pouze natočená učebnice, to dnes již nemůže rezonovat. Vzdělávací je takový pořad, v němž se divák vždy dozví něco nového, je nástrojem k rozvoji mozkových buněk. To však mohou dělat i jiné pořady.

Cílem vzdělávacího pořadu je podle mne motivovat diváka k dalšímu studiu tématu, nestačí přímočaře navazovat na výuku. Divák si sám musí vybrat sledovaný pořad,

který ideální od populárního druhu zábavy a zajímavosti přechází k hlubšímu zájmu. Obsah by měl být inspirací, oslovit diváka a vybídnout jej k tomu, aby se o dané téma dále zajímal v rámci vlastní iniciativy. Větší ambice dnes televize nemůže mít. Televize podává atraktivní a přístupnou formou prvotní informace o jednotlivých tématech, vzhledem k věku a schopnosti vnímání diváka.

2. Jakou má podle Vás v současné době vzdělávání v rámci České televize prioritu? Jak se to konkrétně projevuje?

V současné době je tedy vzdělávání celkové na ústupu, zatímco ještě před rokem existovalo velké centrum vzdělávacích pořadů, teď už je zase do něčeho sdružené. V tom se zrcadlí priority ředitele a vedení. V momentě kdy existovala samostatná tvůrčí skupina vzdělávacích pořadů, tak to vzdělávání samozřejmě mělo zelenou. Když se to ale někam schovalo, už to bylo méně významné. V době monopolu to bylo jedno (jedinou konkurencí byl rozhlas), s příchodem privátní televize, která taky dělá sport i zprávy stejně jako České televize, je produkce vzdělávacích pořadů argumentem pro diváky, kteří nechtějí platit poplatky. V tuto chvíli je vzdělávání někde na chvostu, centrum vzdělávacích pořadů skončilo a my zápasíme s tím, na kterém kanálu má to vzdělávání místo.

3. Existovala či existuje ve vztahu ke vzdělávání nějaká ucelená programová koncepce? Je nějak rozdělena tvorba vzdělávacích pořadů pro děti a těch pro dospělé?

Televizní vzdělávání předkládá témata, která divák nemůže prozkoumat sám. Jsou buď zkrácené v čase (život zvířat, růst rostlin) nebo za normálních okolností nedostupné. Vzdělávací stránka má za úkol vysvětlit věci faktické a věcné, na druhou stranu i vztahové (často v konzultaci s odborníkem – tým expertů/pedagogů radí v tématu, klíčových slovech atd.).

Stále existuje odborná rada, schází se dosti nepravidelně a dává nám spíše zpětnou vazbu. Největší vliv má v současné době programový ředitel (ředitel kanálu ČT2). Ten řídí rozpočet a rozhoduje, co a kdy se bude vysílat. Dramaturgové nabízejí nápady a náměty, které televize obdrží z venku (od soukromých osob/specialistů, od společností, které se zabývají výrobou televizní tvorby). Dramaturgové těmto podmínkám dají tvar, který považují za nejlepší a navrhnou jej programovému vedení, zařadí do výběru a 'zaregistrují'. Z 500 námětů za rok pracovníci (6–8) vyberou cca 90 námětů, z níž

vypracují jakýsi katalog. Na základě tohoto přehledu si vedení vybírá. V ideálním případě by tento princip měl fungovat dvěma směry – vedení televize zformuje nějakou koncepci, zadá je Centru, které z došlých námětů vybírá vhodné pořady a dosazuje je do potřeb vysílání. V současné době nemá vzdělávání téměř žádnou prioritu, s uzavřením samostatného centra a jeho sloučením s Centrem tvorby pro děti se pracovníci snaží přesvědčit vedení, že současná podoba programového rozvržení je nevhodná (na ČT2 není vysílání pro děti – není k tomu žádný důvod).

4. Dochází či docházelo k nějaké formě spolupráce s pedagogy, metodiky či pracovníky na ministerstvech?

Pokračuje takzvané 'testování' na školách (*Moudronos, Vzduchoplavec Kráčmera, Pátrání detektiva Packala*) – v jakémsi polotovaru je pořad promítán dětem, vznikne zpětná vazba a na základě toho pokračuje dokončení pořadu. S ministerstvem skončila bližší spolupráce v době, kdy přestalo na televizní vzdělávání přispívat. Momentálně funguje spolupráce pouze v podobě získávání grantů, díky kterým externí produkční společnosti dodávají televizi hotové pořady. Někdy je ČT a její potřeby v první fázi upozaděna, což je případ kdy spíše vznikne pořad, který se nebude formou či obsahem do vysílání hodit. V menšinových případech externí společnosti fungují jako jakýsi prostředník mezi televizí a ministerstvy – udělají první krok, požádají o případnou podporu pro projekt, pak osloví televizi s nabídkou konkrétního pořadu, který je případně podle jejich představ a potřeb přeměněn a v konečné fázi dojde k vzájemné dohodě. Vzhledem k vysoké fluktuaci na ministerstvech je dlouhodobější forma spolupráce téměř nemožná.

Mezi vědci je hrstička 'popularizátorů', které televize zbožňuje. Zbytek jsou experti ve svém oboru, kteří odmítají zjednodušování materiálu a pro laika je jejich výklad nepochopitelný a nepřístupný. Úkolem televize je dělat prostředníka mezi vědci a publikem, 'překládat' jejich znalost do jazyka normálních diváků – sama je popularizátorem (např. pořad *O Češtině*).

5. Jaké jsou kontrolní a hodnotící mechanismy vzdělávacích pořadů? Jaké zpětné vazby televize dostává a který druh pokládáte pro vzdělávací pořady jako nejrelevantnější?

Hodnotící mechanismy: dva způsoby výzkumu

- peoplemetry (na výzkum se skládají všechny televize): výstupem je statistika sledovanosti
 - deníčkový způsob (ČT provádí sama): výstupem je spokojenost, známkování
- dále se provádějí konkrétní výzkumy pro jednotlivé projekty (interně či externě)
- Přestože u vzdělávacích pořadů by sledovanost či spokojenost diváka nejspíš neměly být první prioritou, jsou to jediné parametry, které lze zjistit měřením. Dopad a efektivita vzdělávacích pořadů je naprosto neměřitelný, a to jak z důvodů dlouhodobého charakteru, tak i s přihlédnutím k míšení socializačních vlivů z jiných oblastí.

6. Jak hodnotíte změny v organizační struktuře posledních několika let ve vztahu ke vzdělávání?

Spojení Centra tvorby pro děti a vzdělávání, považuji za nešťastné, protože jsme výrobně zařazeni jinak než programově. Obsahově spadáme pod jedno centrum s dětmi, ale výrobně jsme spojeni s publicistikou. Historicky jsme k nim vždycky měli blízko, oni dělali spíš ty zábavnější věci jako pohádky a my jsme dělali ty prvoplánovější věci, tedy vzdělávání. Málokdy jsme spolu spolupracovali na jednotném okně, což je právě teď. Jedno je 7 hodin ráno, potom existuje *Planeta Yó*, kam my také přispíváme našimi pořady. Podobná pásma pro děti spojují pořady z archivu ČT a zahraničního nákupu, publicisticko-dětské pořady, které nemají vzdělávací záměr, přítomnost vzdělávacího obsahu je spíše náhodná.

Televize je dnes rozdělená na kanály – máme ředitele ČT1, ředitele ČT2, ředitele ČT4 a ředitele ČT24. Oni jsou vlastně každý zvlášť, což je nepraktické. Světový trend jde jinudy, když funguje jednotné řízení, kanály mohou kooperovat. Jednotlivé kanály si konkurují, což v kombinaci s vnější konkurencí není produktivní. Kanál ČT2 přináší předpřipravené informace pro čtyřprocentní elitu národa, která se musí neustále vzdělávat.

Z mého hlediska byly, co se vzdělávání týče, nejpříhodnější tyto dvě nejlepší období:

- těsně po revoluci (1991 – 1992), kdy se po pádu Železné opony ČST dostalo srovnání v evropském kontextu, z něhož vyšly neuvěřitelně dobře. Domácí pořady byly na evropské špičce, což bylo stvrzeno udělením mnoha mezinárodních cen. Po rozdělení ČST začaly finance ubývat a televize přehodnotila své priority, z čehož vzdělávání vyšlo více méně jako poražený.

- 2009 – 2010: vytvořen objem pořadů za cca 90 – 100 milionů (v současné době je to necelých 30 milionů)

Další informace:

Se vzděláváním se začínalo někdy v 82', kdy já jsem do televize dorazil. Bylo založeno okno nazvané *Televizní vysílání pro školy*, které se inspirovalo něčím podobným, co existovalo v rozhlasu. Tehdy fungovaly jednotné osnovy, takže všechny školy probíraly totéž víceméně ve stejnou dobu. V tisku vycházela plachta s programem, kde bylo napsáno, co se bude který den probírat. Na tuto praxi televize někdy v 70. letech navázala. Podle osnov byl dopředu vypracováván program vysílaných pořadů. To okno jako takové bylo zrušeno předloni (pozn. autora 2009), jednotlivé obsažené pořady se ale jmenovaly jinak. Změnila se organizační struktura na školách, neexistují osnovy, není dáno přesné pořadí předmětů v rozvrhu (předtím byla první a druhá hodina čeština nebo matematika), takže pořady se přežily. Z materiálů později vznikla jakási videotéka, nejdřív kazety a potom DVD, což sice vzniká dál, ale už ne jako součást nějakého systému. V 90. letech tedy se změnou školského systému TVŠ ztratilo smysl. Vysílání pro školy jsou jedním z argumentů pro existenci veřejnoprávní televize, proto se pořád řeší, jestli by mělo zůstat a v jaké podobě. V současné době to ale spíše pořady vypadá, že pořady vyrobené pro danou kategorii se budou vysílat ze záznamu, případně z internetu.

Před revolucí dostávala televize od ministerstva školství obrovské dotace na vzdělávání. Systém byl sice více donucovací, ale televize věděla, co se na školách probírá a co je třeba. Dnes televize vysílá do volného času dětí.

Do roku 2009 vznikaly pořady vysílání pro školy, které ovšem již dávno nebyly takto označovány. Sem spadají například *Kostičky*. Ty vznikaly v letech 1994, 1995, 1996, 1998, 2000, z toho vzniklo 58 dílů, což pokryje celý rok a vy můžete každý týden vysílat. Stejným způsobem je dělán *Moudronos*, což je pro kategorii mladšího školního věku. Jeden pořad vyjde na 250 000 Kč, ale reprizuje se to pak třeba 20 let, zatímco třeba přímý přenos stojí 30 milionů ročně, a ten jednou odvysíláte a pak už to nikdy nejde použít. Tak co teda drahé a co levné? My vyrábíme rovnou zlatý fond, vlastně, a to právě spousta těch lidí, kteří o tom rozhodují, nechápe. Tím, že se to nedá spočítat, to

by musela existovat nějaká 'koruno-divoko-hodina', tedy jakási jednotka, na kterou by se to přepočítávalo.

5.3 Rozhovor č. 3 – Daniel Růžička (26. dubna 2011)

Profil dotazovaného:

- absolvent katedry řízení a organizace umělecké tvorby (produkce) FAMU
- 1991 – 1996 asistent vedoucího produkce Československé a České televize
- 1996 – 2005 zástupce vedoucího produkce
- 2005 – 2007 vedoucí produkce
- 2008 – 2010 – šéfproducent Centra vzdělávacích pořadů
- 2011 – zástupce šéfproducenta Centra publicistické a dokumentární tvorby a vzdělávacích pořadů

1. Jak byste definoval vzdělávací pořad? Jaké jsou cíle televizního vzdělávání? Jaké jsou v současné době společenské potřeby televizního vzdělávání a jak se za posledních 20 let změnily?

Žádnou definici neznám, nikdy jsem oficiálně žádnou nečetl, ale podle mého vnitřního přesvědčení je vzdělávací pořad ten, který přináší informace, nějakou formou je předává divákovi a očekává se, že mu to sdělení něco přinese. Divák si odnese buď nějakou exaktní nebo humanitní informaci. Proto já říkám, že nelze dělit pořady vzdělávací dětské a dospělé, protože vzdělávání je jedno jediné a záleží jenom na tom, jak moc informací a jakou formou je divákům přenášíme. Jestli je to formou dokumentárního pořadu, publicistického pořadu, zábavného pořadu nebo dejme tomu dramatického seriálu. Je to tedy suma nějakých informací, kterou přenáším divákovi a předpokládám, že je nějak uchopí, zpracuje a budou mu sloužit jako východisko pro jeho další život. Kromě typických vzdělávacích pořadů (*Zahradkářův rok*), existují i další – například *Záhady duše*, kde odborník na lidskou psychiku vypráví o zákoutích duše, což diváka taky může nějakým způsobem formovat.

2. Jaký je rozdíl mezi dokumentem a vzdělávacím pořadem?

Dokument shrnuje nějakou událost, obsahuje souvislosti a je samozřejmě také vzdělávací, protože učí o dané problematice. Spoustu pořadů lze natočit dokumentární formou – mluvící hlava, obrázek. Vzdělávací pořad je ideálně nová sdělnější forma,

kteřá není tolik upovídaná jako dokument. Informace jsou pomalejší, ale přicházejí jinou formou. Světové trendy jsou inovativní, ale velice náročné, proto je Česká televize může využívat pouze omezeně. Také na to musí být vhodný režisér, protože starší generace má tendence točit klasickým způsobem (mluvící hlava – obrázek), ale chybí noví tvůrci, kteří jsou schopní to udělat jinak a zajímavěji. Také je možné použít zajímavého moderátora nebo použít k ozvláštňení grafiku.

Radim Wolák dělal také na pořadu *Být v obraze*, což třináctidílný cyklus o mediální výchově, což je zrovna případ, jak to dělat jinak. Zábavnou formou se řeší, jak vypadá bulvár, seriózní noviny, časopisy. Když jsem tady nastoupil, tak jsme si řekli s paní Müllerovou, že lidé bohužel neumí zacházet s informacemi s médií a neznají historii. To byly dvě priority, na kterých jsme se shodli. Vzdělávací pořady by také měly rozvíjet objevy vědy a reagovat na aktuální světové události a dávat je do souvislostí.

Televizní vzdělávání může být klidně součástí školní hodiny, jeho východiskem. V audiovizuálním sdělení jsou emoce, obrázky, hudba, vtipy, což učitel neudělá. Další problém je to k vyučujícím technologicky dostat, což jde buď televizi, na DVD nosičích nebo přes internet. Když plánujeme nějaký projekt, je v našem zájmu jej cross-mediálně uchopit – mít jej v televizi, ale tak na DVD či na internetu, kde může být i diskuse přinášející zpětnou vazbu.

Za posledních 20 let se společnost hodně materializovala, dbá na majetek a na finance, na soukromý prospěch, což za začátku 90. let nebylo. Tam došlo ke změně dosavadních poměrů, byly nějaké vize a lidé potřebovali něco jiného, než dnes. Tehdy šlo o to osvětlit, jak vypadá přechod na jinou ekonomickou soustavu, dnes to má rozměr více osobní (pořad *Suma sumárum*, vloni *Podnikatelský servis*). Dále je sledovat změnu životních rytmů publika.

3. Existovala někdy programová koncepce vzdělávacích pořadů?

Centrum vzdělávacích pořadů vzniklo proto, aby se prohloubilo vzdělávání na obrazovce. Tam vznikla koncepce, jak by měly pořady vypadat formálně – být atraktivnější obalem, a obsahem – rozprostrít záměr na celé centrum a přinést nová témata. Když ale po těch třech letech skončilo samostatné centrum i jeho koncepce, pořady sice byly vyrobeny, ale nemáte je kde odvysílat.

Rok 2008 byl přelomový v tom, že se změnila struktura, nabírali se noví autoři, vyráběly se nové cykly. Zároveň se nám zdvojnásobil výrobní úkol. Z toho pak pokračovala tendence pro rok 2009 a 2010.

4. Existuje nějaká forma spolupráce s odborníky (pedagogy, metodiky, pracovníky na ministerstvech)?

Existuje Odborná rada vzdělávání, která bohužel příliš nefunguje. To je ten orgán, který by měl nasávat ty potřeby společnosti a zprostředkovat zjištění televizi. Aby si televizi nedělala svou politiku, ale reagoval na aktuální spotřeby. U nás do toho vláda ani ministerstvo nezasahuje, televize je nezávislá.

5. Jaké jsou kontrolní mechanismy vzdělávacích pořadů? Existuje nějaká zpětná vazba?

Zpětná vazba je jenom sledovanost a share. V televizi existuje ještě oddělení výzkumu auditoria, které po staru danému vzorku lidí posílá deníčky, podle kterých se hodnotí spokojenost. V rámci cross-mediálních programů by pak zpětná vazba mohla přicházet také prostřednictvím chatu.

6. Jak hodnotíte změny v organizační struktuře posledních několika let?

Čím déle trvá organizační struktura, tím lépe – organizační změny často přinášejí problémy. Po letech je možné systém optimalizovat, televize je běh na dlouhou trať a případné změny jsou realizovány v dlouhém časovém horizontu. Když pana Mathé vystřídal pan Puchalský, televize nějakou dobu fungovala a naplánované pořady běžely samospádem. Asi po dvou letech se systém začal kolabovat, protože systém již nestačil. A to nastane s každou další změnou. Je nutné respektovat programové plánování, finanční toky atd., takže k rychlým změnám dojít nemůže. Takže čím stálější organizační schéma, tím větší naděje na úspěch a lepší koncepce.

Další informace:

Výrobní úkol je záležitostí center (redakční systém), na ten je vyčleněna nějaká částka v rozpočtu – celkový objem peněz na výrobu, který se rozsortuje do těch jednotlivých center. Ta předtím byla dohromady, teď existují pouze výrobní centra a program je stranou. Dříve mělo každé centrum výrobu i program dohromady, takže se peníze vyčlenily do jednotlivých žánrových center (zábava, dramatika, dokument, vzdělávání)

a byly nastaveny aproximativy toho, kolik může dělat objem daného centra, to tvořilo poměry v rámci celého rozpočtu. Když jsme v tom centru sestavovali výrobní úkol, to znamená finanční vyčíslení našich nápadů, nejdříve jsme udělali seznam všech nápadů a námětů projektů, které měla dramaturgie nějakým způsobem zpracované, šéfdramaturgyně je měla předjednané s ředitelkou programu a ta potom korigovala, co chce a co ne. Všechny tyto podklady se shromáždily do tabulek a systému *PROVYS* a na základě odhadů rozpočtu se počítalo, kolik bude stát výrobní úkol. To byla tedy praxe do loňského roku, s letošní restrukturalizací bude teď všechno jinak. Kromě finančních možností se počet dílů jednotlivých cyklů plánuje také podle délky jednotlivých pololetí – první pololetí má 26 týdnů, pak jsou prázdniny a pak je 16 týdnů.

Do roku 1989 se organizační struktura příliš neměnila, zásadní výrobní uspořádání bylo redakční. Po roce 90' se to několikrát změnilo – byl systém redakcí, pak byly tvůrčí skupiny a později se systém zase změnil v centralizovanější, kde byla centra (pouze čtyři, později pak šest center). Centrum publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání se před třemi lety rozdělila, protože publicistika a dokument má největší objem výroby a provozně to bylo příliš náročné.

Zatímco výrobně je vzdělávání zase spojeno s Centrem publicistiky a dokumentu, programově spadá pod děti. Centrum vzdělávání a tvorby pro děti, které je v programu, nemá své protějšky ve výrobě. To je rozvrženo technologicky, vzdělávací pořady se vyrábí stejně jako publicistika a dokument, jsou tam stejná pravidla, honorářové odměny, točí se tam stejný okruh lidí. Jsou to žánry podobné formou výroby.

5.4 Rozhovor č. 4 – Ivo Mathé (3. května 2011)

Profil dotazovaného:

- absolvent FAMU
- 1976 – 1991 vedoucí produkce Československé televize
- 1991 – 1992 šéfproducent Centra uměleckých pořadů tamtéž
- 1992 – 1998 generální ředitel České televize
- 1995 – 1998 viceprezident EBU
- 1999 – 2002 vedoucí Kanceláře prezidenta České republiky
- 2005 – dosud rektor AMU

1. Česká televize nikdy nepoužívala oficiální definici vzdělávacího pořadu. Jak byste ovšem Vy sám charakterizoval vzdělávací pořad?

Ta absence definice je poměrně pochopitelná, protože nikdo určitě nebude pochybovat o takovém tom lapidárním vzdělávání jako jazykové kurzy nebo nějaké nápomocné pořady pro základní, střední školy, reagující na tehdy existující osnovy. Televize, obzvlášť televize určená pro službu veřejnosti, vlastně vzdělává leccím jiným. Měla by celou svou formou vysílání a skladby programu přinášet nějaké hodnoty a vzdělávání. Na tom tedy byla založena ta základní myšlenka, proč zužovat definičně jenom na ty úplně jasné vzdělávací pořady, a dejme tomu i nějaké předtím existující útvary, které se zabývaly jenom vzdělávacím vysíláním a ponechat jakousi větší volnost a opravdu přiznat i těm jiným pořadům, které jsou primárně třeba vyrobeny pro úplně jiné účely, nebo ne jenom pro vzdělávání v té úzké věci a jsou skutečně vzdělávací jako takové, což je celá řada dokumentů, dokumentárních seriálů a podobně. O těch nemůžeme říct, že nemají edukativní a vzdělávací hodnotu.

2. Takže jediné existující členění je nějaká charakteristika EBU, která se používá pro statistické účely?

Já mám pocit, vzpomínám-li si dobře na výroční zprávy, které jsme vůbec jako fenomén zavedli a nikdo je nepředpokládal, ani v zákoně, ale sami jsme s nimi přišli, že tam šlo spíše o výčet pořadů, které byly koupeny, převzaty, reprizovány, vzaty z archivu nebo nově vyrobeny, ale že jsme žádné to členění nepoužívali tehdy a nejsem si ani jist, že je to nějaký úzus v rámci EBU. Jistě má EBU stejné tendence, aby deklarovalo nějaké své cíle trochu honosněji, ale ty pravé účely existence EBU jsou nakonec někde úplně jinde. Ale my jsme tu definici, pokud vím, nepoužívali pro nějaké registrace.

3. Jaké je podle Vás poslání instituce veřejné služby ve vztahu ke vzdělávání dětí a dospělých?

Poměrně velké a zásadní. Opravdu služba veřejnosti televizním vysíláním je dost široký pojem. Ten jsme se zase naopak ale pojmenovat pokoušeli, a to už v jakémsi statutu strategií České televize, což zase byly normy, které jenom ve statutu byly vyžadovány, ale v té strategii ne. Tam myslím už v tom roce 1992 a později obnova někdy v roce 1997, byly ty důvody, účely a obsahy služby veřejnosti popsány vůbec nejpřesněji a přitom nejstručněji. Mezitím rozhodně ta vzdělávací funkce zabírá značnou část. Řekl bych, že kromě té vkusné nebo esteticky laděné zábavy, která tam byla v tom poslání

taky, by snad všechny ostatní obsah měl mít edukativní charakter. Samozřejmě že ne primárně – jestliže do vysílacího schématu umístíme přímo primárně pořady, jimž říkáme vzdělávání, tím nemyslím, že jsou to jenom ty časy, ve kterých vzdělávání realizují. Celá ta programová struktura by měla být stavěna a naplňována tak, aby té populaci skutečně vzdělávání přinášela. Možná dokonce tam mohou patřit i některé ty zábavní pořady. Jinak vlastně celý ten charakter vysílání včetně publicistiky a zpravodajství by měl být edukativní, narozdíl třeba od jiných stanic, které vysíláním vzdělávají.

4. Není ale rozdíl mezi charakterem edukativním a informačním?

Já si myslím, že z širšího pohledu není, protože i ty informace mají přece jen mít, nikoliv primárně, ale sekundárně, nějaký edukativní náboj v širším slova smyslu. Samozřejmě, že nevybírám zpravodajství podle toho, jak koho vychová, ale jenom tím, že je to totální odklon od tabloidu a že se třeba zprávy srovnávají podle jejich hodnot a významů, tak už v tom prostě sděluji tomu svému publiku nějaký hodnotový systém.

5. Jakou prioritu mělo vzdělávání v době Vašeho působení ve vedení České televize? Souhlasíte s tím, že vedle nezávislého zpravodajství a publicistiky by vzdělávání mělo být jedním z hlavních pilířů České televize jakožto veřejnoprávní instituce?

Jedná se o komplexní pohled, nikoliv nějaké pilíře, ty může mít stát. Já si myslím, že je to slitý organický tok, který takto rozdělovat nelze. Já samozřejmě chápu lidi, kteří zedola vidí svoje poslání vyrábět a obstarávat pouze a výhradně vzdělávací pořad jako sloup. To bychom zároveň ale mohli říct, že ti, z vedlejší kanceláři, kteří akvizičně obstarávají ty nejlepší a nejkvalitnější dokumenty z celého světa a přinášejí samozřejmě nesporně nějakou vzdělávací hodnotu, už se na tom nepodíleli. Nebo že ještě o dveře dál byl někdo, kdo se zabýval pořady dětskými a oni by řekli "tak pokud to není matematika pro druhou třídu, ale jsou to jenom 'nějaké' dětské pořady", tak ty by měly také přinášet vzdělávací hodnoty, ale třeba jinou formou a jinými vyjadřovacími prostředky. Čili, já to nevidím jako sloupy té vize poskytující službu veřejnosti, ale nějaký monolit, který je vevnitř organicky propojen.

6. Je ovšem nutno podotknout, že v prostředí větší mediální konkurence, tedy po nástupu komerčních televizí, mohou i ony vysílat dětské pořady, dokumenty či sport.

Já bych s tímto nesouhlasil, protože pokud vím, tak se žádná komerční televize, tedy podnikatelské vysílání nepustilo do vysloveně dětských pořadů, do nichž je zakódován nějaký hodnotový systém. Nevím o tom, že by třeba vysílali Večerníčky, které jsou stejně jako pohádky jednoznačně edukativní, protože děti od malička orientují mezi dobrem a zlem a hodnotami pozitivními, takže mají jasně edukativní náboj. Ono se o tom špatně mluví, protože je jednodušší to vidět v těch ostrých rysech – ano, jazykový kurz je nezpochybnitelný, ale série 39 sedmiminutových animovaných filmíčku nebo pořadů s hrdiny z nějaké zvířecí říše tento primární náboj nemají, ale vykonají úplně stejnou službu. Mohou děti vychovávat k větší lexikální zábavě, k lepšímu zacházení s jazykem, k orientaci ve vztazích a podobně, je to jenom jiná forma než ten 'čistý' kurz. Do toho se tedy komerční televize nikdy nepustily a zřejmě ani nepustí, protože to je velmi nákladné a v tom oni rozhodně nevidí svůj úspěch, ten si ohmatali a rozeznali úplně jinde.

7. Jaké byly podle Vás tou dobou (1. polovina 90. let) společenské potřeby na televizní vzdělávání? Do jaké míry je Česká televize naplňovala?

Upřímně řečeno, nyní s odstupem 15, možná 18 let je vůbec těžké hovořit o tom, jestli ta společnost, ve které se to nese dodnes, měla nějakou potřebu služby veřejnosti. Rozhodně to nedávala najevo a neustále zpochybňovala. Já mám archivovanou celou řadu poznámek i rozumných lidí, kteří společně s poslanci očekávali příchod opravdových kulturních hodnot až teprve s komerčními stanicemi. Trh měl přinést vše, vše zařídit, což víme z vyspělých zemí, že nejde. Nejde to ve zdravotnictví či armádě a nejde to ani v médiích. Oni to vědí a my to teprve jaksí zjišťujeme. Ta společenská objednávka nebo společenské očekávání bylo od začátku poněkud divné, také bylo intenzivně zpochybňováno. S tím systémem není spousta lidí doted' smířena, včetně současného prezidenta republiky, který to nikdy nepochopil a nikdy nepochopí, proč existuje něco jako služba veřejnosti. V tomhle prostředí, kde se vyskytovala celá paleta podobných názorů a někdy se dokonce nakláněla ve prospěch toho, co všechno geniálně trh přinese a zařídí, mluvit o nějakém společenském očekávání, společenské objednávce, je velmi komplikované. My jsme museli to prostředí pro službu veřejnosti dost těžce budovat a za velmi nepříjemných okolností. Ta role byla společností

podceňována, vůbec nebyly artikulovány požadavky. Možná občas od učitelů nebo vzdělanějších lidí, kteří by ten výpadek přínosu televize cítili. Dokonce i ve srovnání s tou dobou předchozí, v níž drtivá většina přínosů byla diskutabilní, ta televize i před rokem 89' něco jako jazykové kurzy a vzdělávací pořady skutečně poskytovala. Někdy samozřejmě ideologicky totálně zabarvené, někdy ale méně a někdy z nich i lidé profitovali. To všechno se ale do jisté míry ztratilo a jenom málokdo se odvážil volat po tomto přísunu a bylo to i tím totálním nepochopením funkce televize. Aktivita předkládat nabídky, oslovovat lidi a přesvědčovat je o té roli proto byla spíš na straně instituce, na straně vysílatele - České televize. Že bych cítil nějakou formulovanou objednávku, to ne, ale ona je neformulovaná vždycky, protože ta televize i v té době kdy nebyl internet, nebo začínal, ta komunikace je velmi silná. Od začátku své existence byla veliká interakce mezi diváckou obcí a institucí a to nejen později zavedením systému sledovanosti, ale tehdy se ještě běžně různými deníčky zjišťovaly odezvy. Lidé se netajili ani korespondenčně, České televize tehdy dostávala ročně možná i přes sto tisíc dopisů. Diváci naopak přestali mít zábrany vyjadřovat své názory. To je tedy ta formulovaná objednávka, ale spíš individuální. Nelze ji tedy nazvat nějakou hromadnou odezvou, přestože je to mohutná rezonance. Každý si vzdělávání, službu veřejnosti nebo vůbec obsah programu jinak. Takže interakce sice byla, ale to bych zrovna nepovažoval za nějakou formulovatelnou společenskou potřebu.

8. Když ale měli někteří pocit, že právě trh přinese skutečné kulturní hodnoty, nebyla třeba potřeba v tom vysvětlit, co to vlastně ten trh je?

Tam možná máte pravdu a to ani tak úplně nenapadlo tehdejší odborníky na vzdělávací pořady, protože ti je zcela logicky viděli poněkud s klapkami na očích. Já si dodnes vyčítám, že jsme nepřišli snějakým širším pohledem na vzdělávání a nesnažili se diváky orientovat v tom, co zmiňujete a co se teprve teď s obrovským zpožděním dělá. Co jsou peníze, co je banka, věci, které se jeví jednoduše, ale přitom to v těch plenkách tržního hospodářství bylo důležité těm lidem říkat. Nám se to asi taky zdálo jednoduché nebo jasné, ale teprve teď po 20 letech se zjišťuje, že to moc jasné není. Koneckonců s jednoduchým pořadem jako je *Etiketa* jsme přišli až v roce 2002, kdy jsme byli dávno všichni mimo televizi. Do té doby to vlastně nikoho nenapadlo, ani v těch vzdělávacích pořadech. Jak se má mezi lidmi komunikovat, jak se mají lidé slušně chovat, jak mají jíst a jak se oblékat – něco tak strašně jednoduchého a základního, to jsou přesně i ty orientace v tom základní prostředí toho nového světa. Nejenom co je trh, ale co je

půjčka, úvěr, jak se žije samostatně, když má člověk zodpovědnost sám za sebe, to všechno je propojeno a nic takového se tou dobou nedělalo.

Celá řada kvalitních pořadů vznikla v 90. letech mimo Českou televizi, protože jsme docela logicky považovali za úplně zásadní vyvolat existenci nějakého audiovizuálního trhu, produkce mimo Českou televizi, už kvůli konkurenci. Ono se nám to možná pak vymstilo, protože jakmile se objevily soukromé stanice, tak oni začali pracovat pro ně a přinesli i podivné vztahy finanční. V každém případě byla konkurence a začalo taky existovat Febio a výroby, které přicházely s nápady a cykly, z nichž některé lze určitě považovat i za příspěvek k edukaci. Nebylo tak úplně lapidární vymyslet cyklus GENU, čili vlastně geniálních osobností této společnosti, což je rozhodně typicky edukativní pořad – prezentovat významné lidi, kteří něco dokázali a mají za sebou vytvoření nějakých hodnot.

9. Existovala nějaká programová koncepce ve vztahu ke vzdělávání? Můžete ji stručně popsat?

V té tehdejší strategii a statutu rozhodně naznačena v hrubých rysech nějaká koncepce je. Také je tam odkaz na každoroční vysílací schémata, kde z nějakých klasických důvodů přece jen byla některá časová pásma vysloveně věnované primárním vzdělávacím pořadům. Ve strategii bylo napsáno, že za vzdělávání nepovažujeme pouze ty pořady, které se tak nazývají pro tvorbu toho vysílacího schématu, ale i širší pole působnosti a širší počet pořadů.

10. Probíhala tou dobou nějaká forma spolupráce s odborníky (pedagogy, metodiky, případně zaměstnanci ministerstev)?

Docela určitě, to by vám ale spíše řekla paní Drdová eventuelně někdo z Brna a Ostravy, protože to se nedělalo jenom u ní. Koncept tvůrčích skupin nepředpokládal koncentraci všech vzdělávacích pořadů jenom do jedné tvůrčí skupiny, ale myslím, že i v Brně a Ostravě na tom dělali a myslím, že vždycky spolupracovali s nějakými odborníky. Určitě v té porevoluční době existoval určitý despekt k nějakým státně stanovovaným osnovám. Tehdy byl spíše od těchto centralizovaných metod odklon, aby si základní a střední školy ty studijní programy stanovovaly samy, o vysokých školách nemluvě. To byla taková logická reakce na 41 let centrální nadvlády. Pokud vím, tak ani my jsme nějak intenzivně nespolečně spolupracovali s nějakými metodickými odděleními ministerstev nebo ministerstva školství. S jednotlivými odborníky se však rozhodně

spolupracovalo a my při těch konstrukcích vysílacích schémat taky. To je vždy veliký problém, třeba jenom rozhodnout o čase kdy je mladý člověk nebo dítě či adolescent ochoten dívat se na televizi. Většinou ty představy televizních manažerů jsou úplně jiné než realita. O té sledovanosti jsem nemluvil jen tak náhodou, ty systémy všechny jsou věrohodné až 15+. Jakkoliv dnes říkají, že už to sledují 4+, tak já bych výzkumy týkající se věkově skupiny do 15 let vůbec nebral vážně, protože nejsou věrohodné. Až od těch 15 let ta opora výběru pro panely a výzkumy pro tvorbu toho vzorku se může zakládat na nějakých pravidlech, která jsou velmi komplikovaná. Odezva dětí do 15 let vůbec není podle čísel relevantní a nikdy nebyla. Děti vám nemohou vyplnit dotazník. To co je pro výzkumy nejdůležitější je správně zjistit vzorek. Tam nikdy vlastně ideální vazba nebyla a je otázka, zda někdy bude. Uplatnění všech cílených pořadů a vzdělávacích, nebo třeba i takzvaně dětských nebo pro mladé je představa vysílatelů, ale to vnímání je možná úplně jiná. Ty televize se vždycky radovaly, jak zabere například štedrovečerní pohádka, ale ona nakonec zabrala u těch rodičů, tam byla ověřitelná čísla. My nevíme, jak zabrala u dětí o 4 do 10 let, to máme jenom zprostředkováno rodiči. Představa oslovit nebo získat mladé diváky, to je podle mě trauma každé televize, která dělá službu veřejnosti. Trefit se do času, kdy oni by byli ochotni sledovat televizi, je samo o sobě loterie. Oni se s jistotou dívají na pořady určené pro dospělé, ale na ty, kterými se chce podbízet televize, včetně vzdělávacích, to je veliký problém. Jsou-li i v té věkové skupině mínus 15, tak to vlastně ani neověříte.

11. Jak fungovaly kontrolní mechanismy vzdělávacích pořadů? Jak televize před zavedením peplemeterů získávala v tomto ohledu zpětnou vazbu?

Pokud nešlo o nějaké cílené průzkumy nebo pilotní projekce pro nějaké vzorky, tak to byl obrovský problém. On vám dnes nikdo nepřizná nedostatky ve výzkumu sledovanosti, to se nedělá, protože by se tím ohrozil trh a čísla, která jsou tak důležitá pro ty agentury. V každém případě ale tady ten deficit do těch 15 let, v tom sledování je zásadní, a jestliže mluvíme o vzdělávání, tak hodně často myslíme právě tady tu skupinu cílovou – předškolní, školní děti, případně adolescenty do 15 let.

Před zavedením peplemeterů existovaly deníčky, které oni ani dodnes nezrušili, protože kromě kvantitativních ukazatelů, které jsou získávány peplemeterovým výzkumem, tak ještě měli šanci získat kvalitativní. Čili koeficienty spokojenosti, komentáře a podobně, ale samozřejmě v té moderní době ty deníčky a klasická

omnibusová šetření mají obrovské zpoždění. Peoplemetry jsou tvrdá čísla, která máte ráno na stole. Když se ten společný výzkum zaváděl, my jsme v těch joint comitees prosazovali zájmy televize veřejné služby, které jsou odlišné od těch zájmů těch soukromých, ale musí být jenom jeden výzkum v zemi. My jsme stáli o všechny cílové skupiny a o metodiku, která té České televizi zabezpečí nějaká relevantní data.

5.5 Rozhovor č. 5 – Jiří Pittermann (12. května 2011)

Profil dotazovaného:

- absolvent Filozofické fakulty UK (1956)
- 1956 – 1969 redaktor, publicistická, žurnalistická a kritická činnost se soustředěním na film a televizi, umělecké překlady, spolupráce s filmem a televizí na různých úrovních
- 1990 – 1997 ředitel programu Československé a (od 1992) České televize
- 1996 zvláštní cena Litfondu „za iniciaci a koncepci programu ČT2 a cílevědomé formování jeho podoby“
- od roku 1998 externí a interní spolupráce s ČT, členství v odborných komisích a porotách
- od roku 1998 pedagog katedry produkce Divadelní fakulty Akademie múzických umění v Praze se zaměřením na problematiku médií
- od roku 2000 externí spolupráce s Centrem mediálních studií FSV UK
- od roku 2000 člen České filmové a televizní akademie

Musím předeslat: Hovoříme o období mého působení zprvu v Československé a posléze České televizi jako ředitele programu, tj. od ledna 1990 do podzimu 1997 (respektive do jara 1998 jako poradce generálního ředitele). Po listopadu 89 začínala televize prakticky od nuly a nově bylo třeba definovat a nastavit skoro všechno, což byl dlouhý, postupný a nejednoduchý proces.

1. Česká televize nikdy nepoužívala oficiální definici vzdělávacího pořadu. Jak byste ovšem Vy sám charakterizoval vzdělávací pořad?

Co spadá pod tento pojem, je podle mého soudu jednou ze samozřejmých funkcí televize veřejné služby, podobně jak je tomu v mnoha jiných zemích, kde v této formě existuje. Jak bylo ostatně konstatováno už v důvodové zprávě k vládnímu návrhu

zákona o České televizi z roku 1991, který televizi připisuje “*funkci informační, kulturní, vzdělávací a zábavní*”.

Podle mne vzdělávací pořad obecně kvantitativně i kvalitativně upevňuje, rozmnožuje a prohlubuje znalosti, vědomosti a poznatky na úrovni současného stavu vědění a poznání. Vzdělávání, jak je pojímají totalitární režimy, je důvodně pocíťováno jako manipulace, jako něco, co má cíleně ovlivňovat, autoritativně naprogramováno a řízeno odněkud shora.

2. Co je podle Vás posláním instituce veřejné služby ve vztahu ke vzdělávání dětí a dospělých?

Nabízet systematicky a napříč generacemi, maximum faktů a podnětů k myšlení odpovídajících danému stádiu vývoje poznávání světa a procesů a jevů, které v něm probíhají, a obsahem i formou reflektujících vnitřně diferencovanou strukturu televizního publika a konkrétních adresátů.

3. Jakou prioritu mělo vzdělávání v době Vašeho působení ve vedení České televize? Jak se to konkrétně projevovalo?

Zásadní – ve smyslu odpovědi 1 a 2. to znamená skrzskrz žánry. Ve všem všudy jsme po listopadu 1989 vstupovali do nové, neznámé, v lepším případě pozapomenuté, protože hodně vzdálené společenské reality.

4. Jaké byly podle Vás tou dobou (1. polovina 90. let) společenské potřeby na televizní vzdělávání? Do jaké míry je Česká televize naplňovala?

Obrovské, ale ne ve školometském chápání slova vzdělávání. Spíš bych použil výraz *působení*. Vzhledem k zásadnímu společenskému zvratu v listopadu 1989 šlo o rozlehlý proces proměny vnímání a myšlení ve všech ohledech, ve vztahu k minulosti, přítomnosti, budoucnosti. Akcentovat bylo třeba, čím zásadně se liší nová realita, do níž vstupujeme, a realita světa, do něhož přicházíme, nebo se vracíme, což vůbec nebyla otázka jen určité kategorie pořadů. Byl to úkol celoplošný. K tomu si Česká televize musela průběžně vytvářet arzenál nástrojů – od nejjednodušších po velmi složité.

5. Existovala nějaká programová koncepce ve vztahu ke vzdělávání? Můžete ji stručně popsat?

Už v porevoluční Československé televizi vznikla komplexní programová koncepce reflektující především zásadní změnu společenských poměrů. Tato koncepce, rozvíjena a rozšiřována, se promítala do všech kategorií tvorby a produkce. Specializované tvůrčí skupiny, na něž byla tehdy delegována maximální odpovědnost, které se zabývaly vzděláváním ve významu a v přesně adresných programových segmentech, jaké máte na mysli, ji aplikovaly a konkretizovaly ve svých záměrech a tvorbě.

6. Probíhala tou dobou nějaká forma spolupráce s odborníky (pedagogy, metodiky, případně zaměstnanci ministerstev)?

Probíhala. A kromě jednání, která předpokládala funkčně vyšší úroveň, bývala v rukou odborných dramaturgů a tvůrčích skupin. I v případě lidí z ministerstev šlo obvykle o odborníky. Pod četnými, zejména hodně speciálními pořady byli podepsáni kompetentní odborníci jako autoři, respektive konzultanti.

7. Jak fungovaly kontrolní mechanismy vzdělávacích pořadů? Jak televize před zavedením peplemeterů získávala v tomto ohledu zpětnou vazbu?

Zavedenými a tradičními prostředky, pro potřeby veřejnoprávního média, mimochodem, v leccems kompetentnějšími než pozdější peplemetry, které slouží především trhu, bylo dotazování prostřednictvím deníčků. Existoval pravidelně obměňovaný reprezentativní vzorek střídajících se respondentů, kteří hodnotili pořady známkou i slovně. O televizi se mnohem víc a podrobněji než dnes psalo. Především však fungovaly vnitřní televizní mechanismy, pravidelné hodnotící programové porady a porady producentů, a souhrnné zpětnovazební analýzy. Reflexe a autoreflexe produkce byly za generálního ředitele Iva Mathé neodmyslitelnou součástí úvah o programu a programování.

Rada ČT si v případě potřeby mohla zadat a zadávala specializované oborové analýzy. Ovšem expertízy si objednávaly k určitým pořadům a projektům i tvůrčí skupiny.

5.6 Rozhovor č. 6 – Jiří Janeček (5. května 2011)⁶⁰

Profil dotazovaného:

- absolvent Univerzity Karlovy, fakulty žurnalistiky (obor televizní žurnalistika), dálkové studium (1989)
- od roku 1989 zaměstnán v Redakci zpravodajství ČT nejprve jako redaktor krajského vysílání, následně moderátor hlavního zpravodajského pořadu *Události*, pak vedoucí moderátorů
- od prosince 2002 pověřený ředitel zpravodajství
- od 19. července 2003 generální ředitel ČT

1. Česká televize nikdy nepoužívala oficiální definici vzdělávacího pořadu. Jak byste ovšem Vy sám charakterizoval vzdělávací pořad?

Česká televize je součástí Evropské unie veřejnoprávních vysílatelů – EBU. Díky tomu používá klasifikační podklad závazný pro všechny členy - ESCORT, který poměrně přesně definuje každý programový typ – “vzdělávací pořad” nevyjímaje. Nevím, jak jste dospěla k názoru, že žádný nepoužíváme. Část, která definuje vzdělávací pořady, máte v citaci níže, včetně některých příkladů, snad postačí pro Vaši orientaci. Definici podle EBU Vám poskytla již 27.4.2011 H. Langerová z odd. Výzkumu programu a auditoria.

VZDĚLÁVACÍ POŘADY:

- Pořady, jejichž základním posláním je napomáhat vzdělávání

pořady na pomoc školní výuce

Příklady: blok TVŠ (*Televizního vysílání pro školy*) sestavovaný z cyklů jako třeba *Děti v Čechách*, *Dětská záchranka v akci*, *Na vlně první republiky*, *Odhalené souvislosti*, *Videoatlas naší přírody*, *Záhady starého Egypta*, *Zeměpis světa*

- Pořady věnované mimoškolnímu vzdělávání mládeže i dospělých

Příklady: blok *Televizní univerzita/ akademie* skládaný kupř. z cyklů *Evropa dnes*, *Architektura interiérů*, *O češtině*, *Proč potřebujeme demokracii*, *Světozor*, *Česko jedna báseň*, *Ondřejova filmová škola*, *Rodina a já*, *PORT*

⁶⁰ Současný generální ředitel z časových důvodů své odpovědi poskytl pouze emailem.

- Jazykové kurzy

Příklady: *Anakonda, Extra francouzština, Chez Mimi, Angličtina pro nejmenší, Viaje al Español, Family Album U.S.A., Deutsch magazine, Svět francouzštiny*

ČERPÁNÍ VĚDOMOSTÍ

Program určený ke zvyšování znalostí v ne příliš běžných předmětech poučnou nebo nepoučnou cestou, nebo k náboženské inspiraci (*Zlatá horečka, Dobyť Jižního pólu, Návrat biblických pohrom*).

Obsah vzdělávacích programů musí být „trvanlivý“, to znamená, program může být vysílán po jednom roce bez jakékoliv ztráty závažnosti.

VŠEOBECNÉ ZNALOSTI

Program, který zvyšuje znalosti v nepříliš běžných předmětech ne přímo vzdělávací cestou (*Československý filmový týdeník, Dobrodružství vědy a techniky, Hedám práci, Legendy, Suma sumárum, Tvary přírody, Zvířecí kameramané*).

ZVYŠOVÁNÍ ZNALOSTÍ

Program, který zvyšuje znalosti v nepříliš běžných předmětech jasně poučnou (vzdělávací) cestou (*Objevování pravdy, Starověký Řím – vzestup a pád impéria, Válečníci*).

INSPIRATIVNÍ OBOHACENÍ

Program založený na rozdílných formách náboženství nebo určený ke vzdělávání diváků (*Proti proudu, Prolínání světů, Tančící skály, Uchem jehly*).

PODPORA CHARIT. FONDU

Program, určený k zapojení lidí do sociálních akcí buď přímo v rámci projektů konaných Českou televizí (*Pomozte dětem – Kuře, Adventní koncerty, Pomáhejme si, Kde peníze pomáhají, Paralympijský magazín*), nebo ve spolupráci s ČT (*Hokej pomáhá dětem, Každý koš pomáhá*) nebo propagací akcí jiných subjektů formou vysílání charitativních a osvětových spotů (*Česká nemocnice v Ugandě, Veselý senior, Skutečná pomoc, Celé Česko čte dětem*)

Pro mne osobně je vzdělávacím pořadem každý, který přináší poznání v plném rozsahu všech lidských činností.

2. Co je podle Vás posláním instituce veřejné služby ve vztahu ke vzdělávání dětí a dospělých?

Poslání instituce veřejné služby ve vztahu ke vzdělávání dětí a dospělých jedno jest, a to bez nadsázky.

3. Jakou prioritu má v současné době vzdělávání v České televizi? Jak se to konkrétně projevuje?

Jde o prioritu nejvyšší. Naší snahou je, kromě explicitně zaměřených vzdělávacích pořadů, podřizovat obsah i formu ostatních pořadů tomuto záměru. Projevuje se to v prvé řadě výběrem pořadů, a to nejen vlastních, ale i převzatých, úzkostlivě hlídáme jazykovou formu zpracování, napříč všemi žánry vyhledáváme pořady, které přes relaxační podobu mají přidanou hodnotu, když v ničem jiném, tak v estetickém slova smyslu.

4. Jaké jsou podle Vás momentální společenské potřeby na televizní vzdělávání, jak se změnilo od doby Vašeho nástupu do vedení ČT? Do jaké míry je Česká televize naplňuje?

Naše společnost je nebyvale informačně saturována z čím dál větších a rozšířenějších zdrojů, v mediální sféře především. V současné době běžný divák “dosáhne” na více než 70 TV programů v češtině. A to samozřejmě včetně tématických programů, které mají implicitní vzdělávací charakter – o historii, botanice, zoologii, technologických a vědeckých poznacích. Největší expanze se odehrála v posledních 4 letech, díky digitalizaci. Situace České televize je proto diametrálně jiná, a to nejen z hlediska potřeb vzdělávání, než byla při mém nástupu. Jsme přesvědčeni, že naší výhodou a povinností je hledat tzv. “českou stopu” a v tomto ohledu věřím, že poslání České televize naplníme dostatečně.

5. Existuje nějaká programová koncepce ve vztahu ke vzdělávání?

Víceméně jsem tuto otázku zodpověděl v té předchozí. Jinak každoročně připravujeme velmi podrobný materiál pro Radu ČT, ve kterém je obsažena nejen koncepce vzdělávání k aktuálnímu roku, reflexe roku minulého, včetně diváckého ohlasu (sledovanost + spokojenost). Jde o de facto knihu s mnohastránkovým obsahem.

6. Probíhá při přípravě vzdělávacích pořadů nějaká forma spolupráce s odborníky (pedagogy, metodiky, případně zaměstnanci ministerstev)?

Ano, probíhá a řadu pořadů de facto tyto odborné týmy připravují. Např. Rodina a já, Rodina & škola, Partnerské vztahy, Ze závislosti do nezávislosti atd.

7. Jak fungují kontrolní mechanismy vzdělávacích pořadů? Je sledovanost či spokojenost diváků adekvátním měřítkem hodnocení úspěšnosti vzdělávacích pořadů?

Jistě víte, že vzdělávací pořady nejsou pro masové publikum. Úspěšnost těchto pořadů měříme především z hlediska spokojenosti tzv. Koeficientem spokojenosti z našeho vlastního denního kontinuálního výzkumu. Samozřejmě, pokud si některý z pořadů získá i větší publikum, jako např. zmíněný cyklus Ze závislosti do nezávislosti či unikátní cyklus Ptáčata, jsme spokojeni.

5.7 Rozhovor č. 7 – Alena Müllerová (16. května 2011)⁶¹

Profil dotazované:

- absolventka katedry dramaturgie a scenáristiky FAMU
- 1986–1998 – Krátký Film Praha a.s.
- 1998–2000 – šéfproducentka Centra publicistiky a dokumentaristiky ČT
- 2000–2004 – hlavní dramaturgyně ředitelství programu ČT
- 2004–2005 – šéfdramaturgyně Centra publicistiky, dokumentaristiky a vzdělávání ČT
- 2005–2007 – vedoucí útvaru dlouhodobé programové strategie a vývoje ČT
- 2008–2010 – šéfdramaturgyně Centra vzdělávacích pořadů
- Od 2011 – šéfdramaturgyně vývoje programu

1. Používala někdy Česká televize nějakou interní definici vzdělávacího pořadu? Jak byste sama definovala vzdělávací pořad?

Nemyslím, že bychom přímo používali interní definici, to je pro naši práci trochu akademické. Česká televize formulovala vždy pro určité období programovou strategii, kde vzdělávací pořady nějakým způsobem pojmenovávala a vymezovala. Osobně jsem

⁶¹ Alena Müllerová z důvodů časové tísně své odpovědi poskytla pouze emailem.

spolu s kolegy připravovala pravidelně zprávu o vzdělávání pro Radu ČT od roku 2008, kdy vzniklo samostatné Centrum vzdělávacích pořadů.

Vzdělávací pořad pro sebe definuji velmi široce. Mělo by poskytovat nové informace v kontextu, upozorňovat na nové skutečnosti a spojitosti, pojmenovávat a analyzovat náš svět i nás samotné. Mělo by motivovat k poznávání i učení. Vzdělávací charakter mohou mít všechny žánry, ať již jde o vzdělávání přímé (kurzy, návody, encyklopedické pořady, přednášky) nebo nepřímé (dokumenty, některé reality show apod.)

2. Jakou má podle Vás v současné době vzdělávání v rámci České televize prioritu? Jak se to konkrétně projevuje?

Česká televize od svého založení vždy vzdělávání proklamovala jako prioritu, někdy to bylo více právě v rovině proklamativní než reálné. Velký prostor mělo vzdělání v 90. letech, kdy byla na tomto poli menší konkurence a ministerstvo školství přímo financovalo pořady ČT. Skutečnou prioritou bylo vzdělání i v letech 2008 – 2010, kdy existovalo samostatně Centrum vzdělávacích pořadů, jehož jsem byla šéfdramaturgyní. Projevilo se to na kvalitě i kvantitě, rozpočet na vzdělávací pořady i vysílací prostor se zvýšil.

3. Jaké jsou cíle televizního vzdělávání? Jaké jsou podle Vás v současné době společenské potřeby a jak se změnil od začátku Vašeho působení v ČT?

Cíle vzdělávání jsme definovali v koncepci vzdělávání, které jsem Vám zaslala. Vzdělávací pořady se změnily, stejně jako veškeré televizní programy. Klade se větší nárok na atraktivitu, dynamičnost, moderní grafiku, žánrovou pestrost. Více se hledí na to, aby pořady byly přitažlivé, daly se vysílat ve večerních vysílacích časech.

Společenská potřeba je podle mého názoru vysoká, důležitá je orientace v složitém prostředí, které nás obklopuje a třídění informací. Ovšem upoutat diváka je stále těžší. Podstatný zůstává obsah, který přiláká diváky ke sledování pořadu; diváci se v budoucnu sami se stanou větší nebo menší měrou součástí příběhu; vzdělávací pořady v budoucnu musí mít aspoň minimální formu interaktivity, je nutné zaujmout diváky na různých mediálních platformách, jít za nimi až do pokoje a nikoliv čekat, až si nás

najdou. Budoucí programy budou spíš „zrcadlem“ světa a diváka než „oknem“ do světa.

4. Existovala či existuje ve vztahu ke vzdělávání nějaká ucelená programová koncepce? Je nějak rozdělena tvorba vzdělávacích pořadů pro děti a těch pro dospělé?

Koncepce existuje – viz zprávy pro Radu ČT. V Centru vzdělávacích pořadů jsme připravovali pořady pro děti různých věkových kategorií i pro dospělé. Někteří dramaturgové a autoři se věnují více dětem, jiní hlavně dospělým. Zaměření bylo vždy jasné a cílilo buď do vysílacího okna pro děti (nejčastěji ČT1 odpoledne, víkend dopoledne) nebo pro dospělé (ČT2).

5. Dochází či docházelo k nějaké formě spolupráce s pedagogy, metodiky či pracovníky na ministerstvech?

Ano, tito odborníci byli v odborné vzdělávací radě /viz opět koncepce vzdělávání ve zprávách pro Radu ČT/. Spolupracujeme průběžně na jednotlivých pořadech s konkrétními odbornými poradci. Další spolupráce probíhala v případě grantů ze strukturálních fondů EU (např. Vzduchoplavec Kráčmera).

6. Jaké jsou kontrolní a hodnotící mechanismy vzdělávacích pořadů? Jaké zpětné vazby televize dostává a který druh pokládáte pro vzdělávací pořady jako nejrelevantnější?

Dostáváme zprávy o sledovanosti a spokojenosti, děláme pravidelné výzkumy. Diváci nám píšou, diskutují na webových stránkách, pořádáme chaty. - Každý rok máme zpětnou vazbu na naši zprávu pro Radu ČT. Relevantní se mi zdají výzkumy Analýzy výzkumu programu a auditoria, zájem diváků.

7. Jak hodnotíte změny v organizační struktuře posledních několika let ve vztahu ke vzdělávání?

Vzdělávací pořady snad ještě více než jiné programy potřebují kontinuitu. Kladně hodnotím vznik Centra vzdělávacích pořadů v roce 2008. Myslím, že vzdělávání potřebuje samostatnou skupinu, lidi, kteří se mu věnují dlouhodobě. Zároveň neškodí hledat nové autory i z oblasti jiných žánrů. Celkově myslím, že méně organizačních změn a větší stabilita struktury ČT by vývoji televizního vzdělávání prospěla.

5.8 Rozhovor č. 8 – Kateřina Fričová (18. května 2011)⁶²

Profil dotazované:

- asistentka výroby, vedoucí výroby, šéfredakcentka zpravodajství
Československá televize a následně Česká televize
- ČNTS, ředitelka výroby, techniky a vysílání TV Nova
- generální ředitelka TV Prima a Prima plus
- generální ředitelka Regie Radio Music, Frekvence 1, Evropa 2 (Groupe Lagardere)
- generální ředitelka TOP TV
- 2010 ředitelka programu Česká televize

1. Jakou prioritu mělo vzdělávání v době Vašeho působení ve vedení České televize? Jak se to konkrétně projevilo?

Ještě před svým příchodem na Kavčí hory jsem byla přesvědčena, že míra pozornosti věnovaná vzdělávacím pořadům není sice v ČT malá, ale rozhodně by mohla a měla být vyšší.

Jedním z prvních kroků proto bylo vyjednat u generálního ředitele souhlas se založením samostatného Centra vzdělávacích pořadů – tedy vyčlenění z Centra dokumentární, publicistické a vzdělávací tvorby. K 1. lednu 2008 tak vzniklo samostatné Centrum vzdělávacích pořadů. Mělo to okamžitě dva pozitivní dopady.

- a) Psychologický – jak dovnitř do ČT, tak k externím tvůrcům se vyslal jasný signál, že televize chce a bude klást zvýšený důraz právě na tvorbu a vysílání vzdělávacích pořadů
- b) Ekonomický – centrum získalo vlastní rozpočet, i v této oblasti tak ztratilo punc „přívažku“ Centra dokumentu a publicistiky.

Pro chod centra bylo velmi významné, že se mi podařilo přesvědčit Alenu Mullerovou, aby se ujala vedení. Narovinu, Alena měla spíše touhy směřující k autorskému dokumentu. Přijala však mé argumenty, že postavit nové centrum a rozšířit portfolio o nové typy vzdělávacích pořadů je pro televizi potřebnější, byť pro ni osobně náročnější ... ale proto i zábavnější. Začali jsme rozdělením pořadů podle věkových skupin, tak,

⁶² Kateřina Fričová z důvodů časové tísně své odpovědi poskytla pouze emailem.

aby ČT vysílala pořady pro mladší děti, starší děti, teens, produktivní skupinu obyvatel i seniory. Každá skupina má logicky jiné potřeby obsahové, ale i dynamiky střihu, použité hudby atd. Proto postupně prošly všechny pořady „inventurou“, některé byly pozměněny, některé zanikly, jiné zase vznikly.

Největší pozornost vzbudilo v témže roce centrum ne zcela obvyklým projektem, který pod sloganem „Přímý přenos z minulosti“ vysílalo 21.srpna 2008, tedy v den výročí okupace sovětskou armádou a jejich satelitů. Rekonstrukce událostí, tak jak v reálném čase probíhaly, rozhovory s pamětníky, do té doby nepublikované fotografie, filmové záběry... několik desítek tisíc diváků ve 3 hodiny ráno před obrazovkou, absolutní rekord. Stejnou metodou jsme pak vysílali k 20. výročí 17. listopadu 89.

Vzrostl počet pořadů, odvysílaných hodin a v té souvislosti i interní konkurence, protože centrum mělo pochopitelně právo ucházet se o naplnění konkrétního vysílacího okna. V interní soutěži tak dokonce vyhrálo okno původního českého seriálu, který pod názvem *Veselý starobinec* napsala Irena Obermannová. Razila jsem totiž názor, že konkrétní centrum se sice má primárně starat o svůj žánr, ale má-li dobrý nápad z jiné oblasti, není jediný důvod, proč by jej nemohlo realizovat.

Vzdělávací pořady vnímám jako nesmírně obtížný žánr. Autoři musí mít nejen hluboké znalosti, ale musí být zároveň schopni je předložit divákům tak, aby výsledek nebyl ani moc hloupý, ani moc přemoudřelý, ani moc nudný, ani moc odvázaný... je to tak trochu jako v té pohádce Princezna Koloběžka. Pro Českou televizi to ale musí být stěžejní priorita – či by to měla být priorita, když ne televize veřejné služby?

2. Jaké byly podle Vás tou dobou společenské potřeby na televizní vzdělávání? Do jaké míry je Česká televize naplňovala?

Bohužel v České republice se sice společnost, ústy či klávesnicí svých novinářů, hojně zabývá Českou televizí, ale seriózních diskusí, co vlastně společnost od ČT očekává, je minimální. Většinou se jedná o ‚dojmologii‘, tedy ‚mě se líbí...tak všem se musí líbit a naopak, všichni moji známí říkají...‘ apod. Nebo se v názorech skrývají vlastní zájmy, např. po mé výzvě směrem k ARASu (pozn. autora: Asociace režisérů a scénáristů), pojďme diskutovat, co ČT chybí, co by měla více atd. nám bylo řečeno, že „to je

problém televize a jejího managementu, my jsme přišli, abychom zabezpečili pro své členy důstojné podmínky“ - čili vyšší honoráře.

Je to samozřejmě chyba i České televize, která by, dle mého, měla organizovat diskuse na téma společenská poptávka, zvát představitele evropských televizí veřejné služby, aby si český divák mohl lépe udělat představu o směřování médií veřejné služby. Centrum vzdělávacích pořadů se snažilo mít portfolio svých pořadů co nejširší, aby naplnilo svou povinnost uspokojovat co nejvíce diváckých skupin. Ale nikdy neuspokojíte všechny. Vyhovíte rybářům, zlobí se myslivci. Vyhovíte milovníkům vážné hudby, zlobí se výtvarníci. Tak to prostě je.

3. Existovala nějaká programová koncepce ve vztahu ke vzdělávání? Můžete ji stručně popsat?

Když to shrnu, šlo především o to dbát o všechny cílové skupiny (protože vzdělávání je celoživotní potřeba); vytvářet tematické cykly tak, aby téma bylo zpracováno v širších souvislostech, ze všech úhlů, do hloubky; nezapomínat na významná výročí, nejen ta česká; nezapomínat pro minulost na přítomnost a pro přítomnost nezapomínat na minulost. Mít na paměti, že „i“ vzdělávací pořad může být zajímavý, vtipný a zábavný; v mezích možností využívat moderní způsoby snímání, střihu, triků.

4. Probíhala tou dobou nějaká forma spolupráce s odborníky (pedagogy, metodiky, případně zaměstnanci ministerstev)?

Ano, Centrum vzdělávacích pořadů má vytvořenou redakční radu, ve které jsou odborníci z ministerstva školství, Pedagogického ústavu, škol, ale i např. Učitelských novin, psychologicko-pedagogické poradny.

5. Jak fungovaly kontrolní mechanismy vzdělávacích pořadů?

Jednak právě spoluprací s výše uvedenou Redakční radou. Díky ní jsme např. zjistili, že nejužitečnější stopáž pro vzdělávací pořad upotřebitelný ve školách je 15' - z hlediska stavby vyučovací hodiny.

Samozřejmě pak sledováním vývoje sledovanosti, resp. afinity konkrétní cílové skupiny. Např. *Game page*, pořad určený mladým, měl sice úžasnou afinitu u populace 65+ , ale u mladých hluboce pod 1.

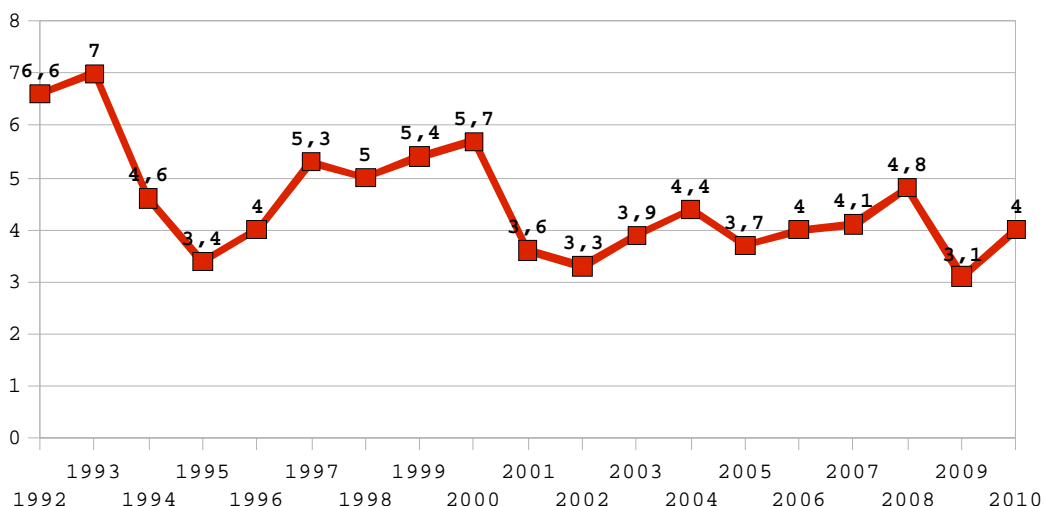
Změnou koncepce pořadu se docílilo výrazné změny. Sledovali jsme také spokojenost, zvýšily počet upoutávek, začali využívat crosspoma. A kontrolním mechanismem nakonec byl i fakt, že nám na největší festival vzdělávacích pořadů, který se koná v Japonsku, přijali pořad *PORT*, který též prošel částečnou změnou koncepce. Bohužel jsme neměli dostatek financí, abychom mohli využívat Focus groupy či obdobné marketingové nástroje.

Závěr

Cílem této diplomové práce bylo zmapovat vývoj programové nabídky vzdělávacích pořadů uvedených České televizí v letech 1992 až 2010. Počátek tohoto období byl dán vznikem instituce (rozdělením Československé televize), konec potom probíhající restrukturalizací uspořádání televize, v rámci které zaniklo samostatné Centrum vzdělávacích pořadů. Televizní vzdělávání tímto znovu pozbylo svůj těžce vybudovaný statut a na seznamu priorit se citelně propadlo.

Hlavními metodami realizace empirické části byly archivní rešerše ročenek a publikací České televize, softwarového systému *PROVYS*, interních i veřejně přístupných dokumentů jednotlivých orgánů ČT a především rozhovory a konzultacemi se současnými i někdejšími pracovníky. Výsledkem je obsáhlý obraz hlavních tendencí vývoje televizního vzdělávání z produkce pověřených skupin či center, nikoliv vyčerpávající všech vzdělávacích pořadů vysílaných Českou televizí v daném období, což by podle mého názoru vzhledem k amorfnímu charakteru daného žánru ani nebylo možné. V této kapitole následuje shrnutí a zobecnění konkrétních poznatků a vyvození závěrů z nich plynoucích.

Ze zjištěných poznatků vyplynulo, že přestože Česká televize od svého založení vždy vzdělávání uváděla jako jednu z hlavních priorit a důvodů existence, jednalo se často pouze o manažerské proklamace. Jistou proměnu statutu televizního vzdělávání je možné sledovat na množství vyrobených vzdělávacích pořadů. Vzhledem k většinové neexistenci samostatného centra je však tento faktor nelze ve finanční rovině spolehlivě vyjádřit (částka přidělená na vzdělávání, respektive její podíl na celkovém výrobním rozpočtu televize nepochybně o vysoké či nízké prioritnosti tohoto žánru vypovídá), ale pouze v naturálních jednotkách, tedy hodinách. Ovšem vzhledem k tomu, že od roku 2001 navíc Česká televize neeviduje podíl premiérově uvedených pořadů ve vysílání i toto je do jisté míry zkreslené. Následující graf vyjadřuje podíl vzdělávacích pořadů na celkovém vysílacím čase prvních dvou kanálů České televize. Do konečné hodnoty jsou však zahrnuty i pořady reprizované a vyrobené v ostatních centrech. Podrobnější informace obsahuje příloha č. 2.

Zdroj: Analýza programu a auditoria České televize.

Na počátku 90. let bylo vedení nové České televize konfrontováno sérií nelehkých úkolů. Nešlo pouze o nutnost vybudovat z hlavního nástroje ideologické propagandy televizi veřejné služby, ale také přesvědčit společnost o nezbytnosti existence takovéto instituce pro demokratické prostředí. Traumatizovaný a morálně pokřivený národ čekala v mnoha ohledech celková resocializace, dlouhý proces přerodu ve společnost demokratickou a občansky uvědomělou, který nebyl doposud završen. Tehdejší vrcholný management, generální ředitel Ivo Mathé s programovým ředitelem Jiřím Pittermannem, se i po letech shodují, že televize provozující vysílání veřejné služby by měla přinášet hodnoty a vzdělávání celou svou formou vysílání a skladbou programu. Jednalo se bezpochyby o muže na pravém místě, jimž dodnes vděčíme za zbudování pevné a inspirativní instituce sloužící veřejnosti.

V období porevolučního boomu přístupu k dlouho zapovězeným informacím diváci dychtivě přijímali množství vzdělávacích pořadů, které přes svou kvantitu výrazně nestrádaly po stránce kvality. Postupem let však statut televizního vzdělávání začal slábnout, a to především následkem nástupu komerčních televizí na mediální trh. Tato skutečnost připravila Českou televizi o divácký monopol a postavila do nezvyklé konkurenční situace. K hledání nového místa pro televizi veřejné služby byla potřeba několika rozpačitých let, během kterých si televizní tvůrci uvědomili, že přílišnou komercializací ztrácí televize veřejné služby klíčové důvody své existence, a že v novém prostředí jejím úkolem není konkurovat tvorbě privátních vysílatelů, ale

doplňovat programové spektrum tam, kde jej opomínají nebo nevytvářejí dostatečně kvalitně. Nové rozvržení rolí bylo tedy na jednu stranu žánrové (v případě vzdělávacích pořadů či tvorby pro menšiny), ale také kvalitativní (například na poli zábavy).

Až do roku 1998 byla koncepce televizního vzdělávání poměrně jednotná, především díky dlouhé kontinuitě vedení a pověřených pracovníků (TS č. 17 Drdová-Ladman). Na cílovou skupinu do 15 let byly směřovány spíše pořady použitelné v učebním procesu a navazující na školní osnovy. Objevovaly se především v rámci programového bloku *Televizní vysílání pro školy* a byly velkou měrou vázány na oficiální vzdělávací systém školských osnov, jejich metodika byla přizpůsobena věku dětí a obsahu konkrétního školního předmětu. Jednalo se však většinou o reprízy pořadů staršího data, tedy pořady do jisté míry zastaralé, které nerefletovaly současnou společnost ani metody výuky. Často navíc prezentovaly pohled dospělého a postrádaly charakteristiky dětského vnímání a užití zkušeností, přehnaně mentorovaly a nevedly děti k zamyšlení.

Ve významné odborné studii, kterou na popud první Rady České televize vypracovala profesorka Eliška Walterová, jsou pořady Televizního vysílání hodnoceny následovně:

„Přímá časová vazba na tematiku učebních osnov jednotlivých předmětů a ročníků je nereálná a neúčelná ... Přednostně by měla být zpracována témata integrovaná, průřezová, syntetizující a mezipředmětová. Nejvhodnějším typem pořadu jsou nepochybně encyklopedické cykly, v nichž je dominantní poznávací funkce. Druhým potřebným typem jsou pořady, které označím jako rozvíjející, v nichž by měly být dominantní a v metodickém zpracování zřetelné dimenze socializační a komunikační. Při výběru tematických priorit by měly být zohledněny zvláště takové obsahové oblasti, které jsou ve školní výuce nové nebo deficitní. Mezi ně patří zvláště globální a multikulturní výchova, ekologická výchova, výchova k občanství a právní výchova, citová, zdravotní, sexuální a rodinná výchova, estetická výchova, pěstování mateřského jazyka, učení se o učení, zpracování a kritické hodnocení informací (včetně těch, které poskytují masové sdělovací prostředky).“ (Walterová, 1995)

Tvorba vzdělávacích pořadů určených pro volnočasové sledování a pořadů volně navazujících na školní vzdělávání byla pro tuto cílovou skupinu značně nedostatečná.

Oproti tomu nabídka pořadů pro široký okruh diváků překvapovala tematickou, obsahovou i formální rozmanitostí. Z programového přehledu je patrná snaha televize, v té době hlavního distributora informací, reflektovat nově vyvstalou společenskou potřebu a zprostředkovávat teoretické, praktické i obecně socializační poznatky z oblastí historie, literatury, umění, vědy, politiky, ekonomiky či cizích jazyků. Za zmínku stojí také úsilí o vybudování systému distančního vzdělávání po vzoru západoevropských států. Jeho konkrétní realizace se však nesešla s podporou vedení ani pověřených státních orgánů, což souvisí především s absencí vládní instituce zodpovědné za proces kontinuálního vzdělávání dospělých.

Po roce 2000 se v souvislosti s decentralizací školského systému vázanost televizních vzdělávacích pořadů pro děti a mládež od formální metodiky vzdálila. Novější pořady pro tuto cílovou skupinu lépe pracují s poznatky moderní pedagogiky a psychologie a více podporují nezávislé myšlení dětí. Namísto školních předmětů navazují na oficiální vzdělávání tematicky a interdisciplinárně, a to především v oblasti sociální, estetické, (multi)kulturní a osobní.

Co se týče vzdělávacích pořadů pro dospělé, klesá s nástupem nového milénia poptávka po televizi zprostředkovaných poznacích (které jsou čím dál tím přístupnější prostřednictvím internetu). Společnost se potýká s absencí zájmu o další vzdělávání a edukační proces je ve velké většině redukován na školní docházku. Z *nutnosti* znát se stává pro mnohé pouhá záliba v zajímavosti, profiluje se úzká skupina skutečně zvědavých diváků tvořící necelých 5 % populace. Televize jakožto zdroj vědění je konfrontována a často porážena internetem a datovými nosiči, které jsou vnímány jako flexibilnější. Vystávají politické závazky spojené s informováním o evropské tematice.

Vzhledem k rychlému vývoji své cílové skupiny jsou pořady pro děti z hlediska použitelnosti mnohem trvanlivější. To samozřejmě neznamená, že nepodléhají nutnosti reflektovat dobu, v níž jsou vysílány, avšak výrobní nároky pořadů této kategorie jsou kvantitativně nižší, než u pořadů pro široký okruh diváků. U těch se cílová skupina proměňuje méně dynamicky, proto je nutné programovou nabídku určenou těmto divákům obměňovat častěji.

Výchova ke kulturním hodnotám, rozvoj poznání a podpora vzdělanosti je společně s poskytováním nezávislých informací z oblasti zpravodajství a publicistiky hlavním argumentem existence televize veřejné služby. Tento rozměr je definován pomocí legislativy, interních závazků České televize, ale také v nepsaných společenských pravidlech, která ve formě reprodukováných norem zajišťují kontinuitu společnosti.

Přestože v průběhu let dochází k rozšíření programové nabídky pro všechny cílové skupiny, ve vysílání pro děti, mládež i dospělé nadále absentují pořady rozvíjející občanské uvědomění na společenské i politické úrovni a rovněž pořad vedoucí ke kritickému přístupu k médiím.⁶³ Přes snahy o rozšíření tematického záběru, progresivní metodický přístup a použití technologických inovací naráží televizní tvůrci zodpovědní za výrobu vzdělávacích pořadů na množství překážek: nevhodné časové zařazení vysílaných pořadů má často fatální vliv na jejich sledovanost, nedostatečné personální a finanční zajištění spojené s malou podporou se strany vedení televize i vládních institucí mnohé pokusy hatí, malý zájem diváků o další vzdělávání spojený s obecným hédonistickým a materiálním směřováním společnosti je z pohledu tvůrců často demotivující až frustrující.

⁶³ Společný projekt České televize a neziskové organizace Člověk v tísni nazvaný *Být v obraze*, který se jako jediný zabývá medální výchovou, nebyl dosud na ve vysílání uveden.

Summary

The objective of this thesis was primarily to survey the development and changes in education programme variety broadcast by the Czech television from 1992 to 2010 and contextualize them on relevant political, social and historical background. The findings have shown that in spite of the Czech television proclaiming education as one of the main priorities and arguments for existence, the reality was often very different.

While at the beginning of 1990s the main task of the public broadcaster was to fill the information gap, re-educate and re-socialize the nation to support the revival of democracy, second part of the studied period has presented very different challenges, such as the affiliation to the European Union, teaching the art of communication or psychological balance, but also fight for the viewers attention.

The changing status of television education is reflected on the basis of programme variety, organization structuring, and support of the top management as well as relevant governmental bodies.

Several unrealised projects, such as the creation of Open University, or a separate digital channel dedicated to documentaries and education have been included, as they are also an important part of the television education team's activities.

Even though the education programme variety has shown a growing tendency in recent years, there are still areas which need to be covered. Unfortunately, the employees' attempts of innovation in the fields of themes, methodology and technology encounter many drawbacks. Inappropriate programme scheduling, lack of staff and financial support combined with decreasing interest within viewing public is extremely demotivating and frustrating for the television education creators.

Seznam příloh:

- **Příloha č. 1:** Seznam vzdělávacích pořadů vysílaných v jednotlivých letech 1992 – 2010 z tvorby pověřené tvůrčí skupiny, respektive centra (text)
- **Příloha č. 2:** Tabulky programového zastoupení vzdělávacích pořadů ve vysílání České televize v letech 1992 až 2010 (tabulka)
- **Příloha č. 3:** Zjednodušené organizační struktury České televize v letech 1992 až 2010 (schémata)
- **Příloha č. 4:** Ukázka programového katalogu tvůrčí skupiny č. 17 Drdová-Ladman pro rok 1995/1996 (obrázek)

Použitá literatura

Články:

ČESÁLKOVÁ, Lucie. 'Pan učitel televize – TVŠ: televizní vysílání pro školní třídy i domácnosti'. *Illuminace.*, 2005, vol. 17, no. 4, str. 39 – 56. ISSN 082-397X

Knihy:

BANDURA, A. *Social Learning Theory*. Upper Saddle River: Prentice-Hal, 1977. 247 s. ISBN 0-13-816744-3.

Česká televize – věc veřejná. Praha: Česká televize, 2000. 114 s. ISBN 80-85005-31-X.

DEFLEUR, M. BALLOVÁ-ROKEACHOVÁ, S. *Teorie masové komunikace*. Praha: Karolinum, 1996. 363 s. ISBN 80-7184-099-8.

GIDDENS, A. *Sociologie*. Praha: Argo, 2005. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.

HUXLEY, A. *Konec civilizace*. Praha: Maťa, 1998. 198s. ISBN 80-7287-089-0.

HVÍŽĎALA, K. 'Základní pojmy a struktura veřejnoprávní instituce'. *Moc a nemoc médií*. Praha: Dokořán 2003. 268 s. ISBN 80-86569-70-5.

JIRÁK, J, KÖPPLOVÁ, B. *Média a společnost*. Praha: Portál, 2003. 207 s. ISBN 978-80-7367-287-4.

LANDOVÁ, M. DOBAL, J. ŠKALOUDOVÁ, M. *Rozhlas, televize, škola – místo doteku*. Praha: Ústav pro informace a vzdělávání, 2003. 39 s. ISBN 80-211-0447-3

MATHÉ, I. *Statut, kodex, strategie České televize*. Praha: Česká televize, 1998. 53 s. ISBN 80-85005-15-8.

MEYROWITZ, J. *Všude a nikde: Vliv elektronických médií na sociální chování*. Praha: Karolinum, 2006. 341 s. ISBN 80-246-0905-3.

PITTERMANN, J. SATURKOVÁ, J. ŠNÁBL, V. *(Prvních) 10 let České televize*. Praha: Česká televize, 2002. 372 s. ISBN 80-85005-37-9

PRŮCHA, J. *Základy pedagogiky*. Praha: MJF, 2002. 200 s. ISBN 80-86284-28-X.

ŠEĎOVÁ, K. Děti a rodiče před televizí: *Rodinná socializace dětského televizního diváctví*. Brno: Paido, 2007. 157 s. ISBN 978-80-7315-149-2.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: Dětství, dospělost, stáří*. Praha: Portál, 2000. 522 s. ISBN 80-7178-308-0.

Ročenky:

BÍLKOVÁ, K. ŠNÁBL, V. *Ročenka České televize 1992*. Praha: Česká televize, 1993. 233 s.

BÍLKOVÁ, K. ŠNÁBL, V. *Ročenka České televize 1993*. Praha: Česká televize, 1994.

278 s.

BÍLKOVÁ, K. ŠNÁBL, V. *Ročenka České televize 1994*. Praha: Česká televize, 1995. 225 s.

BÍLKOVÁ, K. ŠNÁBL, V. *Ročenka České televize 1995*. Praha: Česká televize, 1996. 255 s.

BÍLKOVÁ, K. ŠNÁBL, V. *Ročenka České televize 1996*. Praha: Česká televize, 1997. 239 s.

BÍLKOVÁ, K. ŠNÁBL, V. *Ročenka České televize 1997*. Praha: Česká televize, 1998. 271 s.

KABÁT, M. SATURKOVÁ, J. V. *Ročenka České televize 1998*. Praha: Česká televize, 1999. 187 s.

Ročenka České televize 1999. Praha: Česká televize, 2000. 132 s.

Ročenka České televize 2000. Praha: Česká televize, 2001. 127 s.

SATURKOVÁ, J. *Ročenka České televize 2001*. Praha: Česká televize, 2002. 167 s.

SATURKOVÁ, J. *Ročenka České televize 2002*. Praha: Česká televize, 2003. 185 s.

SATURKOVÁ, J. *Ročenka České televize 2003*. Praha: Česká televize, 2004. 153 s.

Kapitoly v knize:

HUSTON, A. WRIGHT, J. 'Educating Children with Television: The Forms of the Medium'. In Huston, A. Zillman, D. Bryant, J. *Media, Children, and the Family*. Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates, 1994. 351 s. ISBN 0-8058-1415-9.

HUSTON, A. WRIGHT, J. BICKHAM, D. 'Attention, Comprehension and the Educational Influences of Television'. In *Handbook of Children and the Media*. (ed.) Singer, D. Singer, J. Thousand Oaks: Sage, 2001. 765 s. ISBN 0-7619-1954-6.

KOŤA, J. 'Socializace'. In Jedlička, R.; Klíma, P.; Němec, J.; Pilař, J. *Děti a mládež v obtížných situacích*. Praha: Themis, 2004. 478 s. ISBN 80-7312-038-0.

LANDOVÁ, M. 'Vzdělávací úloha České televize'. In JIRÁK, J. WOLÁK, R. *Mediální gramotnost: nový rozměr vzdělávání*. 152 s. ISBN 978-80-86212-58-6.

RYAN, M. Heslo 'Socializace'. In Ritzer, G. (ed.). *Encyclopedia of Social Theory*. Vol. 2. Thousand Oaks: Sage, 1997. 982 s. ISBN 0-7619-2611-9.

ŘEZÁČ, J. 'Socializace jedince – humanizace člověka'. In *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998. 268 s. ISBN 80-85931-48-6.

Akademické práce:

ENGELOVÁ, T. *Vztah zábavy, vzdělání a výchovy v dětských pořadech České televize*.

Praha, 2006. 159 s. Diplomová práce. FSV UK.

JELÍNEK, R. Děti a televize. Praha, 1999. 96 s. Diplomová práce. FSV UK.

KOCOURKOVÁ, Z. *Děti, mládež a televize*. Praha, 2006. 73 s. Diplomová práce. Pedagogická fakulta UK.

SLOBODA, Z. *Vliv médií na socializacích dětí*. Praha, 2005. 200 s. Diplomová práce. FSV UK.

PROKOPOVÁ, M. *Děti a televize (na příkladu Sezamové ulice)*. Praha, 2000. Diplomová práce. FSV UK.

ŠVARCOVÁ, A. *Mediální zobrazování norem a sankcí na příkladu pořadu Kostičky*. Praha, 2008. 81 s. Bakalářská práce. FSV UK

VALENTA, P. *Vzdělávací strategie médií*. Praha, 2007. 93 s. Diplomová práce. FF UK.

VLČEK, T. *Televizní vzdělávání dospělých a televize veřejné služby*. Praha, 2011. 77 s. Bakalářská práce. Univerzita Jana Amose Komenského

WALTEROVÁ, E. *Vzdělávací pořady ČT : Analýza časového vzorku*. Praha, 1995. 45 s. Oborová práce. Ústav pedagogických a psychologických výzkumů Pedagogické fakulty UK v Praze.

Internetové stránky:

Co chceme? [online]. 1996-2011 [cit. 2011-05-14]. Česká televize. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/lide/vyvoj-programu-a-programovych-formatu/centrum-detskych-a-vzdelavacich-poradu/co-chceme/>>.

Česká televize. 1996 [cit. 2011-05-12]. Historie: Česká televize od roku 1993. <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/historie/ceska-televize-od-r-1993/obdobi-1998-1999/>>.

Česká televize [online]. 1996-2011 [cit. 2011-05-18]. Sociologický výzkum České televize. Dostupné z WWW: <<http://www.ceskatelevize.cz/vse-o-ct/divacky-ohlas-a-statistiky-vysilani/metodika-vyzkumu/sociologicky-vyzkum-ceske-televize/>>.

Hermes [online]. . [cit. 2011-03-25]. 'Analýza televizních vzdělávacích pořadů'. Dostupné z WWW: <<http://www.hermesmedia.cz/?q=node/632>>.

Recommendation No. R (96) 10 of the Committee of Ministers to Member States on the Guarantee of the Independence of Public Service Broadcasting. Council of Europe, 1996-11-09 [cit. 2011-05-20]. <http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/media/doc/cm/rec%281996%29010&expmem_EN.asp>.

RŮŽIČKA, D. *Totalita.cz* [online]. . [cit. 2011-04-04]. 'Období normalizace ČST - cíle televizního vzdělávání'. <http://totalita.cz/norm/norm_kult_tt_10_01.php>.

Zákony:

Zákon o České televizi, 483/1991 Sb. §2.

Dokumenty:

Centrum vzdělávacích pořadů. *Vzdělávání ve vysílání 2007*. Praha: Česká televize, 2008.

Centrum vzdělávacích pořadů. *Vzdělávání ve vysílání 2008*. Praha: Česká televize, 2009.

DRDOVÁ, Zita. *Podklad k úvahám o dalším digitálním kanálu ČT se vzdělávacím zaměřením*. Praha: Česká televize, 2005.

Kodex České televize, článek 2. Praha: Česká televize, 2003.

Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 1999*. Praha: Česká televize, 2000. Strana 60.

Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2006*. Praha: Česká televize, 2006.

Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2008*. Praha: Česká televize, 2009.

Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2009*. Praha: Česká televize, 2010.

Rada ČT. *Výroční zpráva o činnosti České televize v roce 2010*. Praha: Česká televize, 2011.

e-maily:

DRDOVÁ, Zita (dramaturgyně ČT). 15. 5. 2011.

LANGEROVÁ, Hana (vedoucí analytik databáze programu ČT). 26. 4. 2011.

e-zdroje:

Bildungsprogramm. In *Intern.ARD.de* [online], 2011-04-23 [cit. 2010-11-21]: <http://www.ard.de/intern/abc/-/id=1643802/nid=1643802/did=1658296/1v307zy/index.html#abcListItem_1658296>.

FRIEDMAN, M. 'Sesame Street Educates and Entertains Internationally'. In [America.gov], 2006-04-08 [cit. 2011-03-22]. <<http://www.america.gov/st/washfile-english/2006/April/20060405165756jmmnamdeirf0.4207117.html>>.

Další prameny:

Rozhovory se zaměstnanci ČT

Analýza programu a auditoria.

Softwarový systém *PROVYS*